

Дала қыранын *(Aquila nipalensis)* сақтау бойынша

жаһандық іс-қимыл жоспары

2026-2035

Дала қыраны популяциясының азаю үдерісін тоқтату және кері қайтару мақсатында инновациялық әрі ғылыми негізделген қорғау шараларын іске асыру және оның ареалының бүкіл аумағында жергілікті халықты тарту.

Дженни Уэстон, Умберто Галло-Орси, Мартон Хорварт, Игорь Карякин,
Суреш Кумар, Эльвира Николенко, Мартин Одино, Мохаммед Шобрак.

Қорытынды техникалық жоба, 2025 жылғы желтоқсан

CMS RAPTORS MOU АСБК RSPB

Географиялық қамту

Осы Жаһандық іс-әрекет жоспары дала қыранының таралу аймағына жататын келесі 62 ел мен аумаққа қолданылады.

Ұя салатын ареал

Қытай, Қазақстан, Моңғолия, Ресей Федерациясы, Түркия, Өзбекстан

Ұя салатын ареал

Орталық Азия және Еуропа[1]: Еуропа Ауғанстан, Армения, Әзербайжан, Болгария, Грузия, Греция, Қырғызстан, Тәжікстан, Түркменстан, Украина

Таяу Шығыс және Солтүстік Африка: Бахрейн, Мысыр, Иран (Ислам Республикасы), Ирак, Израиль, Иордания, Кувейт, Ливан, Оман, Палестина, Қатар, Сауд Арабиясы, Сирия, Біріккен Араб Әмірліктері, Йемен

Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азия: Бангладеш, Бутан, Үндістан, Малайзия, Мьянма, Непал, Пәкістан, Сингапур, Шри-Ланка, Таиланд

Сахарадан оңтүстікке қарай Африка елдері: Ангола, Ботсвана, Бурунди, Конго Демократиялық Республикасы, Джибути, Эритрея, Эсватини, Эфиопия, Кения, Малави, Намибия, Руанда, Сомали, Оңтүстік Африка, Оңтүстік Судан, Танзания, Уганда, Замбия, Зимбабве

Дәйексөз үшін атау

Уэстон Дж., Галло-Орси У., Хорварт М., Карякин И., Кумар С., Николенко Э., Одино М. и Шобрак М. 2025. Глобальный план действий по сохранению степного орла (Aquila nipalensis) (2026-2035). Королевское общество защиты птиц, Меморандум о взаимопонимании по сохранению мигрирующих хищных птиц, Абу-Даби, 73 бет.

Суреттер: Дарья Скляренко

Дизайн: Miller Design UK

Жауапкершіліктен бас тарту туралы мәлімдеме:

Осы басылымда айтылған пікірлер, қорытындылар және ұсыныстар міндетті түрде КМВ ресми саясатын көрсетпейді. Осы құжатта қолданылған белгілеулер және материалдардың ұсынылуы ХТК немесе ТТМ тарапынан кез келген мемлекеттің, аумақтың, қаланың немесе аумақтың немесе оның билік органдарының құқықтық мәртебесіне немесе оның шекаралары мен шекараларын белгілеуге қатысты көшпелі жыртқыш құстарды қорғау туралы кез келген пікірді білдірмейді. Осы құжаттан тыс ресурстарға сілтемелер тек ыңғайлылық пен ақпараттық мақсаттар үшін берілген және ХТК немесе ТТМ қоныс аударатын жыртқыш құстарды қорғау жөніндегі меморандумның басқа веб-сайттар мен компьютерлік жүйелер арқылы берілген ақпаратты мақұлдауы немесе бекітуі ретінде түсіндірілмеуі керек.

UK International Development — Partnership | Progress | Prosperity

THE EARTHSHOT PRIZE Finalist 2024 • Nature

هيئة البيئة - أبوظبي Environment Agency - ABU DHABI

[1] Included within the Breeding Range threat assessment and action framework (for applicable actions not related to monitoring breeding or increasing productivity).

МАЗМҰНЫ

Негізгі қағидалар 4

Кіріспе 5

Түрге шолу 5

Түрлерді сақтау жөніндегі негіздемелік бағдарлама 9

Қатерлерді бағалау 17

- Құстардың өлімі туралы нақты ақпарат 19
- Энергетикалық инфрасқұрылым 20
- Екіншілік улану және қоршаған ортаны ластаушылар 21
- Заңсыз аңшылық, аулау және сауда (ХБҚ) 23
- Қоршаған ортаның өзгеруі және ресурстар динамикасы 24
- Басқа жергілікті немесе жаңа қатерлер 26

Әдебиеттер тізімі 27

Қосымшалар 30

1 Қосымша. Техникалық қосымшалар 30

- 1.1. Қосымша Құрастырушылар және жұмыс тобы 30
- 1.2. Қосымша Қысқартулар 31
- 1.3. Қосымша Деректер кестелерінің шартты белгілеулері 32

2 Қосымша. Аумақтық шаралардың басымдықтарын анықтау 44

3 Қосымша. Дала қыранының ареалдарындағы елдердегі/аумақтардағы популяция саны мен үрдістері 67

- 3a Қосымша. Ұя салатын популяцияның жағдайы мен үрдісі 44
- 3b Қосымша. Ұя салмайтын популяцияның жағдайы мен үрдісі 45

4 Қосымша. Дала қыранының ареалдарына кіретін елдерегі/аумақтардағы құқықтық қорғау статусы 48

Негізгі қағидалар

Бір кездері әлемдегі ең кең таралған ірі жыртқыш құс болып саналған және Батыс Палеарктиканың далалары мен жайылымдарына тән Дала қыраны үш ұрпақ ішінде бүкіл ареалында шамамен 50 %-ға азайған. 2015 жылдан бастап бұл түр ХТҚО бойынша жойылып бара жатқан түр ретінде жіктелді және КМВ I және II қосымшаларында көрсетілген. Қазіргі уақытта бұл түрдің бүкіл әлемде 30 000-нан аз ұя салатын жұп бар деп есептеледі. Дала қырандары Қазақстандағы және басқа да Орталық Азия елдеріндегі ұя салу орындарынан Таяу Шығыстағы, Сахараның оңтүстігіндегі Африкадағы, Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азиядағы қыстайтын жерлерге ұзақ қашықтыққа қоныс аударады. Бұл жаһандық азаюды тоқтату және кері қайтару үшін жедел халықаралық ынтымақтастық қажет.

Қазақстандағы және Орталық Азияның басқа елдеріндегі ұяларынан дала қырандары ұзақ қашықтыққа көші-қон жасап, қыс мезгілінде Орта Шығысқа, Сахарадан оңтүстікке қарай Африка елдеріға, сондай-ақ Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азияға ұшып барады. Осы жаһандық популяцияның азаюын тоқтату және кері қайтару үшін халықаралық ынтымақтастықты жедел түрде ұйымдастыру қажет.

Дала қыраны барлық аумақтарда кездесетін негізгі қауіптерге тап болады, бірақ олардың әсері географиялық орналасуға байланысты әртүрлі. Осы қауіптерге мыналар жатады:

- **Энергетикалық инфрақұрылым:** құстарға қорғаныс шаралары орнатылмаған электр желілері мен жел электр станцияларымен соқтығысу, сондай-ақ электр тоғынан зақымдану — өлімнің негізгі себептері болып табылады және популяцияның азаюының басты факторлары саналады.
- **Заңсыз аңшылық, аулау және сауда (ІКВ):** аңшылық, аулау және сауда (соның ішінде электрондық нарықтарда) бүкіл таралу аймағында жалғасуда, әсіресе Орта Шығыс, Солтүстік Африка және Оңтүстік-Шығыс Азияда.
- **Уланулар және ластағыш заттар:** пестицидтер мен басқа да улы ластағыш заттар (мысалы, СҚҚП, ауыр металдар), сондай-ақ құстардың өліктерін қауіпсіз емес жолмен жою — құстардың тіршілігіне қатер төндіретін факторлар.
- **Мекендеу ортасының жоғалуы және қоршаған ортаның өзгеруі:** трофикалық түрлердің популяциясындағы өзгерістер, жерді пайдалану ерекшеліктері және климаттық жағдайлар ұя салудағы табысты азайтады.

Бұл жоспардың мақсаты – инновациялық, ғылыми негізделген табиғатты қорғау шараларын енгізу және оның таралу аймағындағы жергілікті қауымдастықтарды тарту арқылы дала қырандары популяциясының азаюын тоқтату және кері қайтару. Әрбір негізгі қауіппен күресу, сонымен қатар білімдегі олқылықтарды жою, түрді жаһандық деңгейде сақтау шаралары туралы ақпараттандыру, жоспарды қолдау және тиімді іске асыру үшін алты стратегиялық мақсат әзірленді:

1. Көші-қон жолы бойындағы дала қырандарына энергетикалық инфрақұрылымның әсерін азайту
2. Заңды және заңсыз аулау мен саудадан болатын өлім-жітімді айтарлықтай азайту
3. Дала қыраны популяцияларына кездейсоқ уланудың әсерін зерттеу және азайту
4. Түрдің барлық таралу аймағында дала қыраны популяциялары үшін қолайлы мекендеу ортасының сапасын қамтамасыз ету
5. Дала қыранының таралуы, көші-қоны және қауіптері туралы негізгі білімдегі олқылықтарды жою үшін ынтымақтастықты кеңейту және зерттеулерді үйлестіру арқылы түрді сақтау шараларын негіздеу
6. Дала қыранын сақтау бойынша Жаһандық іс-қимыл жоспарын барлық ареалдарында мақұлдау және тиімді енгізуді қамтамасыз ету үшін негізгі қауымдастықтар және барлық маңызды мүдделі тараптармен өзара әрекеттесу

Бұл мақсаттар ұзақ мерзімді зерттеулермен, мониторингпен және өзара әрекеттесумен қолдау табатын, тіршілік тарихының негізгі кезеңдеріне немесе маңызды салаларына бағытталған ғылыми негізделген араласулар арқылы түрдің негізгі қауіптерін жою үшін қажетті 49 іс-шараның негізінде жатыр. Табиғатты қорғау шеңберінің басымдықтары әрбір іс-шараның салыстырмалы түрде шұғылдығын көрсетеді, күтілетін мерзімдерді, негізгі мүдделі тараптарды және өзара тәуелділіктерді белгілейді.

Бұл жоспар Орталық Азия және Шығыс Африка-Еуразия ұшу жолдарының ең танымал жыртқыш құстарының бірінің тіршілік етуін қамтамасыз ету үшін үйлестірілген жаһандық іс-қимылдың негізін анықтайды.

Кіріспе

Дала қыраны *(Aquila nipalensis)* — Батыс Палеарктиканың далалары мен шалғындарында мекендейтін ірі қоныс аударатын жыртқыш құс, сондай-ақ Орталық Азия мен Шығыс Африка–Еуразия көші-қон жолдарында маңызды түр болып табылады. Бұрын ең кең таралған ірі қауырсынды жыртқыш құс деп есептелген (McGrady et al., 2021), қазіргі таңда бұл түр өзінің ареалының барлық бөлігінде популяциясының азаюына ұшырап отыр, бұл мәселе халықаралық ынтымақтастық пен сақтау шараларын қажет етті, олар осы Жаһандық іс-қимыл жоспарына енгізілген. 2015 жылдан бері жойылып бара жатқан түр деп танылған (соңғы бағалау — 2021 ж.) (МСОП, 2021), дала қыраны КМВ I және II Қосымшаларына енгізілген және Африка мен Еуразиядағы қоныс аударатын жыртқыш құстарды қорғау жөніндегі меморандум (жыртқыш құстар бойынша ТТМ) бойынша 1-санатқа жатқызылады.

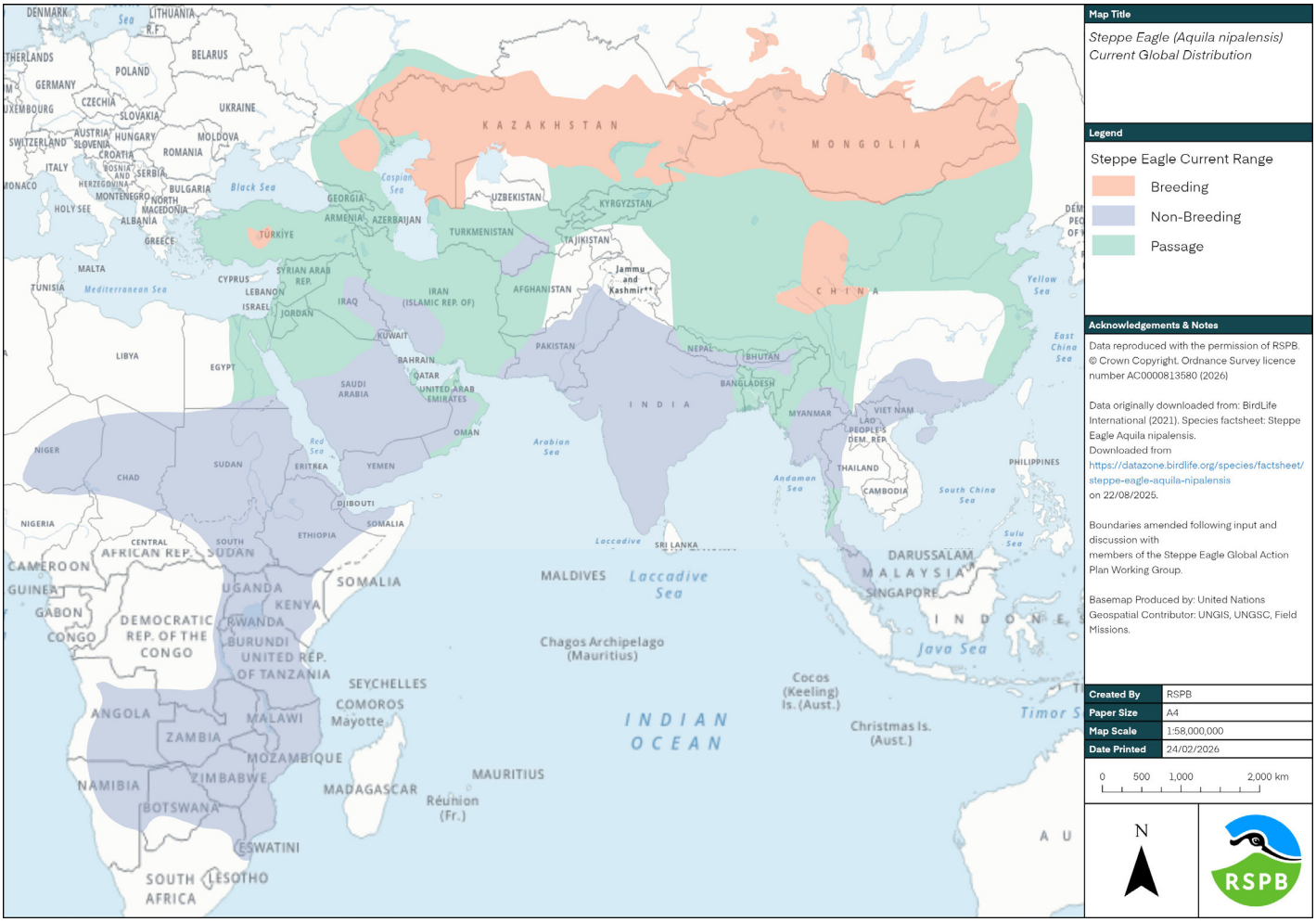
Қазақстанда өткен III "Орлы Палеарктики" конференциясында халықаралық ынтымақтастыққа шақыру жасалды, ал Алматы декларациясында (BRCC, 2023) осы түрге арналған жаһандық іс-қимыл жоспарын әзірлеудің шұғыл қажеттілігі атап өтілді. 2024 жылдың ақпан айында өткен ХТК Тараптары Конференциясының (ХТК COP 14) 14-ші отырысында халықаралық ынтымақтастықтың және осы түрге арналған жаһандық іс-қимыл жоспарын әзірлеудің шұғыл қажеттілігі атап өтілді. Құстарға арналған іс-қимыл жоспары туралы 12.12 қарар (Rev.COP14) және 14.145 шешімінде Тараптар мен Тарап емес тараптар, үкіметаралық және үкіметтік емес ұйымдар және басқа да мүдделі тараптар 2026 жылдың басында ХТК COP 15 бекітетін түрге арналған бірыңғай іс-қимыл жоспарын әзірлеуді жеделдетуге шақырылды. Дала қыраны сияқты қоныс аударатын жыртқыш құстар үшін халықаралық ынтымақтастық ерекше маңызды. Бірлесіп әзірленген және қабылданған халықаралық іс-қимыл жоспарлары ареалындағы мемлекеттер мен мемлекеттік емес субъектілер арасындағы ынтымақтастықтың негізін құрайды, бұл түрді сақтау жағдайын жақсартуға бағытталған (Lees et al., 2021; McClure et al., 2018).

Түрге шолу

Дала қыраны бұрын саванна қыранының (*Aquila rapax*) бір түрі ретінде жіктелген, бірақ ғасыр басында жеке түр ретінде танылған (Clark 1992; Sangster et al. 2002). Екі кіші түр белгілі: *A. n. nipalensis*, ол өзінің ұя салу аймағының шығыс бөлігінде мекендейді және әдетте Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азияда қыстайды; және A. n. orientalis, ол өзінің ұя салу аймағының батыс бөлігінде ұя салады және әдетте Таяу Шығыста, Арабияда, Шығыс және Оңтүстік Африкада қыстайды. Спутниктік бақылаулар оның таралу аймағының бір бөлігіндегі кейбір даралар әртүрлі құрлықтарда қыстайтын жерлерді пайдаланатынын көрсетті, соның ішінде сол даралар қатарынан жылдар бойы (McGrady et al. 2021). A. n. nipalensis пен A. n. orientalis арасындағы қауырсын мен өлшемдегі айырмашылықтар олардың таралу аймағында клинальды болып табылады, шығыс даралар сәл үлкенірек (Clark, 2005). Генетикалық талдау кіші түрлер арасында айтарлықтай айырмашылықтар жоқ екенін және дала қыранын монотиптік деп санауға болатынын растады (Karyakin, Zinevich, et al., 2016), сондықтан біз бұл әрекет бағыты тұтастай алғанда түр үшін қолайлы деп санаймыз.

Бұл «шалбарлы» қыран болғандықтан, оның қауырсын жамылғысы 5–7 жыл ішінде, яғни ересектену барысында біртіндеп өзгереді; жас даралар ашық қоңыр түсті болып, қанат астының жабын қауырсындарында айқын тұтас ақ жолақпен ерекшеленеді, ал бұл белгі уақыт өте келе біркелкі, бірақ ала-құла ересек құстың қоңыр қауырсын жамылғысымен алмасады (Cramp & Simmons, 1980; Forsman, 2016; Meyburg et al., 2020).

Соңғы жарияланған бағалауларға сәйкес, әлемдік популяция 50000–75000 ересек дара құсты құрайды, бұл 31 372 (26 014–36 731) жұпқа сәйкес келеді (ХТҚО, 2021). Алайда бұл дерек 2015 жылға қатысты, және сол кезде популяция үш ұрпақ ішінде (яғни 42 жылда) кемінде 50%-ға қысқарды деп есептелген (Bird et al., 2020). Осыған байланысты қазіргі уақытта әлемдік популяция 30 000 жұптан аз болуы мүмкін, ал далалық бақылаулар популяцияның одан әрі азайып жатқанын растайды (Pulikova et al., 2023).

1 сурет. Дала қыранының ұя салу (қызыл), көші-қон (жасыл) және ұя салмайтын (көк) ареалының картасы

Өмірлік циклі

Дала қырандарының қанаттарының ұзындығы 174-тен 260 см-ге дейін, ал ересектерінің салмағы 2,5-тен 4,8 кг-ға дейін, ал аналықтары аталықтарына қарағанда сәл үлкенірек және ауыр (Cramp & Simmons, 1980; Meyburg et al., 2020). Жұптар көктемде құстар көктемгі көші-қоннан оралған кезде ұя салу орындарында пайда болады, ал ұя басу батыста сәуірдің ортасында және Алтай тауларының биік жерлерінде мамырдың соңында басталады (Mitrofanov, 2015). Жалғыз даралар мен жұптар жыл сайын бір көбею орындарына, көбінесе бір ұя салатын жерге оралатын сияқты. Дала қырандары 1–4 жұмыртқа салған соң, оларды 45 күн бойы ұядағы тұтас тақтай тәрізді бұтақтардан жасалған ұяда жылытады, бұл ұялар әдетте жер бетінде немесе кішігірім тасты беткейлерде салынады, бірақ кейде электр желісі тіректерінде, кішкентай ағаштарда және шөп шоқтарында да қолданылады (Karyakin, Kovalenko, Barashkova, et al., 2016; McGrady et al., 2021; Meyburg et al., 2020). Балапандарға 55–65 күн күтім қажет (Meyburg et al., 2020), оларды екеуі аналығы мен аталығы да күтеді, және балапандар шамамен 11 аптадан кейін өз бетінше тіршілік ете бастайды (Cramp & Simmons, 1980). Балапандардың ұясынан шығу және тіршілік табысы жемшөптің жеткіліктілігіне тікелей байланысты (Karyakin et al., 2023; Sundev et al., 2012). Балапандары жыныстық жетілуге жетпес бұрын ұя салу ареалдарына оралады (бірақ міндетті түрде туылған аудандарына емес), ересек жасқа жеткенге дейін ұя салу аймағында да, көші-қон жолында да кең аумақты зерттейді (Karyakin et al., 2023; McGrady et al., 2021). Дала қырандары әдетте бес жасында жыныстық жетілуге жетеді.

ХТҚО Қызыл тізімі үш ұрпақ кезеңіндегі популяцияның немесе ареалының мөлшерінің өзгеруін бағалайды. Дала қыранының өмір сүру ұзақтығы әртүрлі әдістерді қолдану арқылы бағаланды, нәтижесінде 12,9 жыл мәні алынды (Bird et al., 2020, International, 2025). Дала қыранының ұрпақ ұзақтығы осы модельдер ұсынғаннан қысқа деген алаңдаушылық бар; дегенмен, өмірлік циклі туралы көбірек деректер пайда болғанға дейін, бұл бағалауларды нақтылау мүмкін емес.

Ұя салу ареалы

Дала қырандары Шығыс Еуропадан бастап Орталық Азия арқылы Шығыс Азияға дейінгі ашық кеңістіктерде мекендейді (1 Сурет). Қазақстан — дала қырандарының ұя салу ошағы, мұнда әлемдік популяцияның 68–82%-ы мекендейді (Karyakin et al., 2018). Пуликова және әріптестері (2023) ең соңғы ұлттық бағалауларды 16 750–28 070 жұп деп көрсетті, бұл соңғы бес жылда популяцияның 10 %-дан астам қысқарғанын көрсетеді. Басқа маңызды таралу ареалдары: Ресей Федерациясы [2 500–3 700 жұп, Karyakin et al., (2016)], Моңғолия [1 500–2 000 жұп, (Bold & Boldbaatar, 1999)] және Қытай [400–600 жұп, Karyakin et al., (2016)] болып табылады.

Бұрын ұя салу арелы Оңтүстік-Шығыс Еуропа мен Украинаға, сондай-ақ Батыс Қытайға дейін созылған (Dementiev, 1951), бірақ бұрынғы кең арелы айтарлықтай қысқарған (тарихи таралу картасына қараңыз). Соңғы төрт онжылдықта Еуропада ұя салу азайып кетті, тек 2010 жылдардың ортасында Түркияда анықталған спутниктік ұя популяциясы ғана ерекшеленеді (Horváth et al., 2018; Horváth et al., 2023; Horváth et al., 2022). Алайда бұл популяция ұзақ уақыт бұрын да болған болуы мүмкін, бірақ бұрын байқалмаған. Ұя салу Румынияда, Молдовада, Болгарияда тоқтаған (соңғы ұя салу 1940-жылдары тіркелген) және Украинада (соңғы ұя салу 1980-жылдары тіркелген), дегенмен жас даралардың жиі үркітіліп ұшуы байқалады (Angelov, 2015; Cramp & Simmons, 1980).

Көші-қон ареалы және ұя салмайтын ареалы

Кейбір даралар жыл бойы ұя салу ареалында қалады, бұл жақсы ресурстардың болуымен түсіндіріледі, мысалы, Оңтүстік-Шығыс Қазақстандағы қоқыс полигоны (McGrady et al., 2021) және Моңғолиядағы қышқылтұқымды кеміргіштерге бай аудандар (Bold & Boldbaatar, 1999), бірақ құстардың басым көпшілігі жыл сайын көші-қон жасайды. Көші-қон ұя салу ареалынан қысқы аумақтарға өтетін бірнеше дәліздер арқылы жүреді (Batbayar & Lee, 2017; McGrady et al., 2021; Pande et al., 2013) (Сурет 1). Көптеген жас құстар (барлық таксондарда) көші-қонға көп уақыт жұмсайды және алғашқы көші-қон кезінде тірі қалу мүмкіндігі төмен болады (Newton, 2008). Бұл көбінесе тәжірибесінің аздығымен байланысты, оған жас дала қырандарының адам ортасына бейімделуі (қатері жоғары болуы мүмкін) және жасақ мен ересек даралардың олардан аулақ жүруі дәлел болып табылады (Efrat, Lehnardt, Bragin, et al., 2025).

Дала қырандары және жылы ауаның жоғары көтерілетін ағындарына тәуелді басқа да қалықтап ұшатын жыртқыш құстар жыл сайынғы көші-қон кезінде тар «бөтелке мойындары» арқылы өтеді (Barrios & Rodriguez, 2004; Meyburg et al., 2003). Бұл көктемде де, күзде де популяцияны санау мен мониторинг жүргізуге мүмкіндік береді. Эйлатта (Израиль) және Тулахаркада (Непал) құстардың жасы қауырсын жамылғысы бойыншаанықталған, және екі жерде де уақыт өте келе құстар санының да, әртүрлі жас топтарының арақатынасының да өзгеруі байқалған (Subedi et al., 2017; Subedi, Gurung, et al., 2025; Weiss, 2023; Weiss et al., 2019). Бұл популяция құрылымы мен динамикасында ықтимал өзгерістер бар екенін көрсетеді. Здуняк және әріптестері (2010) дала қырандарының көктемгі көші-қонының ертерек басталуын да сипаттаған; бұл құбылыстың нақты себептері белгісіз болғанымен, авторлар оның климаттың өзгеруімен немесе қолайлы ұя салу орындарының азаюымен байланысты болуы мүмкін деген гипотеза ұсынады. Күзгі көші-қон кезінде Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азияға бағыт алған дала қырандары Гималайды бірнеше қолайлы асулар арқылы кесіп өтеді (McGrady et al., 2021). Кіші Флеминг (1983) күзде Гималай етектері арқылы шамамен 45 000 дала қыраны ұшып өтетінін хабарлаған, ал соңғы жылдары Тулахаркада (Непал) олардың саны 7 000 дарадан аспаған (Subedi, Gurung, et al., 2025).

Афро–Еуразиялық көші-қон жолында халықаралық маңызы бар сандық көрсеткіштер Израильдің Эйлатқаласында (Shirihai & Christie, 1992), Мысырдағы Галаледе (2022 жылдың көктемінде 15 851 дара, Noby et al., 2022) және Джибутидегі Баб-эль-Мандеб аймағында (76 909 дара, Welch & Welch, 1989 деректері бойынша, популяция қысқарғанға дейін) тіркелген. Африкада қыстайтын құстар Қызыл теңізді айнала шеңберлі көші-қон жасайды: олар оңтүстікке қарай Арабия түбегі арқылы қозғалып, солтүстікке Судан мен Мысыр арқылы қайта оралады, Суэц маңындағы тар өткелді айналып өтеді (Meyburg et al., 2003). Әлемдік популяцияның шамамен 20%-ы (шамамен 12 500 құс) Сауд Арабиясы арқылы көші-қон жасайды (4.2-қосымша). Бұл құстардың бір бөлігі осы жерде қыстап қалатынына қарамастан, олардың нақты санын анықтау қиын, өйткені мекендеу орындарындағы саны қорек қорының қолжетімділігіне байланысты құбылып отырады (Boland & Alsuhaibany, 2020). Суэц шыңдары маңындағы тар өткелдер арқылы солтүстікке бағытталған көктемгі көші-қонның шарықтау шегі ақпанның соңы мен наурыздың басына сәйкес келеді (Newton, 2008; Noby et al., 2022).

Афро–Еуразиялық көші-қон жолында халықаралық маңызы бар сандық көрсеткіштер Израильдің Эйлатқаласында (Shirihai & Christie, 1992), Мысырдағы Галаледе (2022 жылдың көктемінде 15 851 дара, Noby et al., 2022) және Джибутидегі Баб-эль-Мандеб аймағында (76 909 дара, Welch & Welch, 1989 деректері бойынша, популяция қысқарғанға дейін) тіркелген.

Дала қырандары төрт аймақта қыстайды: Сахарадан оңтүстікке қарай Африка елдеріда, Арабия түбегінде, Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азияда (1 Сурет). Қыстайтын құстардың таралу аймағы ұя салу аймағымен салыстырғанда кеңірек болуы мүмкін, алайда қорек қоры шоғырланған жерлерде олардың қыстайтын ареалы тарылып кетеді (McGrady et al., 2021; Newton, 2008). Африкада қыстайтын аймақтар Суданнан оңтүстікке қарайсозылады, кейбір даралар Оңтүстік Африка мен Намибияға дейін жетеді (Meyburg et al., 2003). Түркияда GPS-транспондермен жабдықталған балапандардан алынған деректер көрсеткендей, олар қыстауға батысқа қарай, Чад пен Камерунға дейін ұшып барады. Бұл қыстайтын аумақтардың ұя салу аймақтарының батысқа жылжуы бойынша

батысқа қарай қозғалып жатқанын көрсетуі мүмкін (B. Tatar & M. Horvath et al., жарияланбаған деректер). Континент бойынша үш ұрпақ ішінде популяция 56%-дан 96%-ға дейін (орта есеппен 91%) қысқарғаны байқалды (Shaw et al., 2024); тек Кенияда соңғы 30–40 жылда дала қырандарының 76%-ы жоғалған (Ogada et al., 2022).

2023 жылы Үндістандағы ұзақ мерзімді тенденцияны бағалау нақты нәтиже бермеді (SoIB, 2023). Оңтүстік Азияның басқа елдерінде аздаған популяциялар Непалда (Subedi, Mehta, et al., 2025), Бангладеште және Пәкістанда (Ahmad et al., 2022) қыстайды. Одан әрі Оңтүстік-Шығыс Азияда дала қырандары Оңтүстік Қытай мен Мьянмада қыстайды, кейбір даралар Сингапурға дейін жетеді (eBird, 2025; Pande et al., 2013).

Таяу Шығыста ең ірі қыстайтын популяциялар Сауд Арабиясы, Йемен және Оманда мекендейді (McGrady et al., 2021). Сондай-ақ, ірі қыстайтын популяциялар Иракта да кездеседі (K. Ararat, жеке хабарлама). 2019–2020 жылдары Сауд Арабиядағы Ушайкера маңында тарихтағы ең ірі дала қыранының шоғырлануы тіркеліп, шамамен 6 000 дараға жеткен (Keijmel et al., 2020a). Жүйелі мониторинг болмаған жағдайда Арабия түбегіндегі тенденцияларды анықтау қиын, сонымен қатар кейбір құстардың мұнда қысқа аялдама жасап, Африкаға көші-қонды жалғастырмайтыны туралы болжам бар (Efrat, Lehnardt, Berkowic, et al., 2025; Keijmel et al., 2020b; Meyburg et al., 2012).

Дала қыранының маңызды аумақтары

Түрді сақтауға бағытталған мақсатты шараларды әзірлеу үшін ең маңызды ұя салу аймақтары, көші-қон жолдарының тар өткелдері және ұя салмайтын аймақтар бірнеше бір-бірін толықтыратын дереккөздерге негізделіп анықталды. Соңғы негізгі аумақтар тізімі (3-қосымша) түрдің таралу аймағы бойынша қолжетімді ең сапалы деректерді көрсетеді.

Ол тізімге төмендегілер кіреді:

1. Сауалнама құрушылар анықтаған аумақтар
2. Қыран құстарға арналған ӨТМ 3-қосымшасындағы 3-кестедегі аумақтар
3. Дала қыраны триггерлік түр ретінде көрсетілген IBA және KBA орнитологиялық аумақтары (BirdLife International, 2021)
4. BirdLife International ұйымы eBird деректеріне негізделіп 2025 жылға дейін айтарлықтай дала қыраны тіркелген қосымша аумақтар (IBA A1 критериіне сәйкес). Атап айтқанда, бұл аумақтарға бірнеше рет 15–49 дара, немесе кемінде бір рет 50-ден астам дара тіркелген жерлер жатады (Fink et al., 2024).

Кейбір аумақтар басқа түрлер үшін IBA немесе KBA болып саналса да, дала қырандары үшін де маңызды. Барлық аумақтар туралы толығырақ ақпарат 3-қосымшада берілген.

Бұл тізім толық болып саналмайды. Ол жаңа ақпарат пайда болған сайын жаңартылып отырады және дала қыранының жаһандық саясаты бойынша жұмыс тобымен үнемі қаралып отырады.

Қоректену

Дала қырандары — жыртқыш, жемтіктермен қоректенушілер және клептопаразиттер, олардың қорек диетасы жыл бойы, өмірлік кезеңге және аумаққа байланысты өзгереді (Cramp & Simmons, 1980). Ұядағы балапандарды қоректендіру кезеңінде, ұрпақ көбінесе тірі кішкентай кеміргіштерді аулайды, олардың түрлік құрамына құмырсқалар (Spermophilus spp.), сібір тасбақалары (Marmota siberica), Брандттің тышқандары (Lasiopodomys brandti) және басқа да кеміргіштер, түлкі, қоян, жорғалаушылар және торғай тәрізділер кіреді (MaMing & Zhao, 2013; Meyburg et al., 2020). Сундев және әріптестері (2012) хабарлағандай, Моңғолияда Брандттің тышқандарының популяция тығыздығы балақандардың сәтті шығуына және ұшуға дайын болуына тығыз байланысты. Кеміргіштердің саны аз жылдары үлкен сүтқоректілердің мысалы, ақбөкенің өлексесін жеу белсенділігі артады, (Saiga tatarica) (Davygora, 1992, Sundev et al., 2012).

Ұя салатын жерлерден алыс жерде өлекселердің маңыздылығы артады, ал дала қыраны көші-қон және қыстау кезінде көбеюге болмайтын аумақтағы мал өлекселерінің қоқыстарымен үнемі қоректенеді (Keijmel et al., 2020b; McGrady et al., 2021; Sharma & Sundar, 2009). Қауіптерді бағалауда көрсеткендей, бұл шоғырлану орындары улану және электр тоғының соғуы сияқты қауіптерге ұшырау қатерін арттыруы мүмкін, сондықтан олардың маңыздылығын бағаламауға болмайды (McGrady et al., 2021; Shobrak et al., 2022).

Сахарадан оңтүстікке қарай Африка елдері елдерінде дала қырандары көбінесе жаңбырдан кейінгі аумақтарды қадағалайды, өйткені жаңбыр терміттердің (Hodotermes spp.) көбеюіне және қызыл тұмсықты тоқылдақтардың (Quelea quelea) ұя салуына ықпал етеді. Қыстау кезеңінде осы терміттер мен тоқылдақтар, сондай-ақ мәйіттер, кеміргіштер және жертесерлер олардың негізгі қорек көзі болып табылады (Cramp & Simmons, 1980; Meyburg et al., 2020).

Түрлерді сақтау жөніндегі негіздемелік бағдарлама

Шара	Сипаты	Мүдделі тараптар	Әлемдік деңгейде	Ұя салатын ареал	Таяу Шығыс және Солтүстік Африка	Сахарадан оңтүстікке қарай Африка елдері	Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азия
1 Мақсат. Көші-қон жолы бойындағы энергетикалық инфрақұрылымның дала қырандарына әсерін азайту							
1.1 Міндет. Энергетикалық инфрақұрылымның әсерін анықтау әдістерін жетілдіру және деректер алмасуды қамтамасыз ету							
1.1.1	Электр тоғынан зақымдану және энергия тасымалы мен генерация инфрақұрылымымен соқтығысқан жағдайларды мониторингтеу үшін бүкіл ареалындаЕ стандартты тексеру әдістерін және протоколдарды қарастыру, келісу және қабылдау.	Ғылыми мекемелер, зерттеу агенттіктері, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ), энергетикалық компаниялар, ұлттық билік органдары	Уақыты: Дереу				
1.1.2	Негізгі аумақтарда стандартталған тексерулер жүргізу арқылы энергетикалық инфрақұрылымның дала қырандарының өлім-жітіміне әсерін толық түсіну және осы деректер негізінде әсерді азайтуға арналған тиісті шараларды әзірлеу. **Тәуелділік:** 1.1.1	Ұлттық билік органдары (жануарлар дүниесі және энергетика саласында), ғылыми мекемелер, зерттеу агенттіктері, энергетикалық компаниялар, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ)	Уақыты: Қысқа мерзімдер				
1.1.3	Құрылысшылар, инфрақұрылым иелері және басқа негізгі мүдделі тараптар, соның ішінде энергетикаға қаржы бөлетін агенттіктер тарапынан жинақталған дала қырандарының саны мен өлім-жітімі туралы деректердің айқындылығын қамтамасыз ету және оларды тұрақты түрде алмасу (немесе жариялау).	ККТК Энергетика бойынша жұмыс тобы, ұлттық билік органдары, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ), энергетикалық компаниялар	Уақыты: Қысқа мерзімдер				
Задача 1.2. Способствовать созданию инфраструктуры и решений, безопасных для птиц (орлов)							
1.2.1	Ұлттық нұсқаулықтар мен заңнаманың халықаралық стандарттарға сәйкес болуына және барлық таралу аймағы мемлекеттерінің КМВ 10.11 Резолюциясын орындауына ықпал ету, сондай-ақ құстарға қолайлы инфрақұрылым мен әсерді азайту шараларын енгізуге серіктестік негізінде, соның ішінде КМВ Энергетика бойынша жұмыс тобының қатысуымен, қолдау көрсету.	Ұлттық билік органдары, КМВ Энергетика бойынша жұмыс тобы	Уақыты: Қысқа мерзімдер				
1.2.2	Ареалдарындағы барлық мемлекеттерде қауіпті инфрақұрылымның әсерін азайту үшін тиімді ұлттық құқықтық базаның болуын қамтамасыз ету.	Ұлттық билік органдары, CMS энергетика жөніндегі жұмыс тобы, энергетикалық компаниялар	Уақыты: Ұзақ мерзімде				
1.2.3	Қауіпсіз емес энергетикалық инфрақұрылымға байланысты қауіптер мен салдарлар туралы халықты және одан зардап шегуі мүмкін шаруашылықтарды хабардар ету.	Энергетикалық компаниялар, КМВ Энергетика бойынша жұмыс тобы, ұлттық билік органдары	Уақыты: Қысқа мерзімдер				

Приоритет: **Критикалық** **Жоғары** **Орташа** **Төмен**

Шара	Сипаты	Мүдделі тараптар	Әлемдік деңгейде / Ұя салатын ареал / Таяу Шығыс және Солтүстік Африка / Сахарадан оңтүстікке қарай Африка елдері / Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азия
1.3 Мақсат. Қауіптілігі жоғары аумақтардағы қауіпті энергетикалық инфрақұрылымның алдын алу және азайту			
1.3.1	Аймақтық осалдық карталарын жасау құралдарын (мысалы, Avistep және т.б.) кеңінен қолдануды ынталандыру арқылы ең жоғары тәуекел аумақтарын анықтау; құстар шоғырланатын орындар мен «тар өткелдерге» ерекше назар аударып, осы негізгі аумақтарда электр жеткізу желілері мен жел электр станцияларын электр тоғымен зақымдану және соқтығысу қаупі тұрғысынан бағалауға басымдық беру. **Тәуелділік:** 1.1.2, 1.1.3.	Энергетикалық компаниялар	Уақыты: Қысқа мерзімдер
1.3.2	Барлық негізгі ұя салатын аудандар, көші-қонның тар өткелдері және шоғырлану орындары (мысалы, қоқыс үйінділері мен қалдықтарды көму полигондары) қауіпті инфрақұрылымды (жер астына көму, оқшаулау, құстарды қорғау құрылғылары және т.б.) ауыстыру және жаңғырту арқылы электр энергиясын беру желілерінің қауіпсіз инфрақұрылымымен жабдықталуын, сондай-ақ жаңа инфрақұрылымның да осы стандарттарға сәйкес болуын қамтамасыз ету. **Тәуелділік:** 1.1.3, 1.3.1.	Ұлттық билік органдары (жануарлар дүниесі және энергетика саласында), энергетикалық компаниялар, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ)	Уақыты: Қысқа мерзімдер
1.3.3	Дала қыранының негізгі мекен ету аумақтарын игеру мәселелері ҚОӘБ (қоршаған ортаға әсерді бағалау) шеңберінде тиісінше қарастырылуын қамтамасыз ету үшін ҚОӘБ рәсімдерін жетілдіру. **Тәуелділік:** 1.1.3, 1.3.1.	Ұлттық билік органдары	Уақыты: Қысқа мерзімдер
2 Мақсат. Заңды және заңсыз аңшылық пен сауда салдарынан болатын өлім-жітімді айтарлықтай азайту			
2.1 Міндет. Заңсыз аулау мен тұрақсыз заңды аулауға ықпал ететін ауқым мен әлеуметтік экономикалық факторларды бүкіл ареал бойынша ақпарат алмасу арқылы зерттеу			
2.1.1	Қолданыстағы озық тәжірибеге сүйене отырып, заңсыз және заңды аулау мен сауда туралы деректерді жинау және басқару бойынша бүкіл ареал үшін бірыңғай әдістемені (сауалнамалар, деректер базасының стандартты құрылымы және т.б.) қабылдау, проблемалық аумақтар мен әдістерді анықтау мақсатында.	Ғылыми мекемелер, СИТЕС органдары, зерттеу агенттіктері, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ), MIKT, SWAITB TF, ITTEA жұмыс топтары	Уақыты: Дереу
2.1.2	Қолданыстағы озық тәжірибеге сүйене отырып, әлеуметтік желілер мен контент-платформаларды қоса алғанда, дала қыранының онлайн саудасы мен сатылымын мониторингтеудің бірыңғай әдістерін қабылдау. **Тәуелділік:** 2.1.1.	Ғылыми мекемелер, СИТЕС органдары, зерттеу агенттіктері, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ), MIKT, SWAITB TF, ITTEA жұмыс топтары	Уақыты: Дереу
2.1.3	Түр ареалының бүкіл аумағында дала қырандарын (қажет болған жағдайда басқа жыртқыш құстарды да) заңсыз және заңды аулау мен сауданың ауқымына халықаралық шолу жүргізу үшін қолдау мен деректер ұсыну. **Тәуелділік:** 2.1.1, 2.1.2.	Ғылыми мекемелер, зерттеу агенттіктері, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдар (ТҚҰ), MIKT, SWAITB TF, ITTEA, СИТЕС, ККТК жұмыс топтары	Уақыты: Орташа
2.1.4	Әртүрлі әдістерді пайдалана отырып, негізгі мүдделі топтар арасында заңсыз аулау мен саудаға ықпал ететін факторларды (мысалы, рекреациялық атыс аясындағы трофейлік аңшылық, малды қорғау немесе құстарды қамауда ұстау) анықтау үшін әлеуметтік экономикалық зерттеу жүргізу. **Тәуелділік:** 2.1.2.	Ғылыми мекемелер, СИТЕС органдары, зерттеу агенттіктері, соның ішінде социологтар	Уақыты: Қысқа мерзімдер

Приоритет: **Критикалық** **Жоғары** **Орташа** **Төмен**

Шара	Сипаты	Мүдделі тараптар	Әлемдік деңгейде	Уя салатын ареал	Таяу Шығыс және Солтүстік Африка	Сахарадан оңтүстікке қарай Африка елдері	Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азия
2.1.5	Дала қыранының заңсыз және заңды аулауына әрі саудасына қатысты негізгі мүдделі тараптарды және негізгі коммуникация арналарыны анықтау, соның ішінде ұлттық деңгейдегі құқық қорғау органдарын қоса алғанда. **Тәуелділік:** 2.1.2, 2.1.3, 2.1.4.	Ғылыми мекемелер, зерттеу агенттіктері, MIKT, SWAITB TF, ITTEA, СИТЕС жұмыс топтары	Уақыты: Қысқа мерзімдер				
2.2 Міндет. Заңсыз және орнықсыз заңды аулау мен сауданы минимизациялау мақсатында заңнаманы күшейту және құқықтық бақылауды жетілдіру							
2.2.1	Барлық таралу аймағындағы мемлекеттерде дала қыранына толық қорғау мәртебесін беру, бар заңнамалық деңгейлерді қайта қарау негізінде тиісті санкциялар енгізу, соның ішінде КМВ және СИТЕС аясындағы халықаралық міндеттемелерді сақтау.	Ұлттық билік органдары (жануарлар дүниесі саласында)	Уақыты: Дереу				
2.3 Міндет. Дала қыранының заңсыз және заңды аулауын азайту мақсатында негізгі мүдделі тараптардың хабардарлығын арттыру және әлеуетін күшейту.							
2.3.1	Проблемалық аймақтарда заңсыз аулау мен саудаға қатысты құқықтық бақылауды күшейту үшін мемлекеттік және мемлекеттік емес табиғатты қорғау ұйымдары мен құқық қорғау органдары арасындағы ынтымақтастықты орнату және әлеуетін арттыру. **Тәуелділік:** 2.1.3	Ұлттық билік органдары, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ), MIKT, SWAITB TF жұмыс топтары	Уақыты: Қысқа мерзімдер				
2.3.2	Дала қыранының аулау және аңшылық ережелерін орындауды қамтамасыз етудің тиімді ерікті және мемлекеттік механизмдерінің озық тәжірибелері бойынша нұсқаулықты дайындау, тарату және енгізу, негізгі мүдделі тараптардың, соның ішінде бүкіл сот жүйесінің (яғни құқық қорғау органдары, прокурорлар, судьялар және т.б.) хабардарлығын арттыру үшін. Сонымен қатар, негізгі ықпал аумақтарында кең ауқымды мақсатты ақпараттық іс-шаралар жүргізу, мысалы, нақты нарықтарды патрульдеу, электрондық саудамен жұмыс істейтін құқық қорғау бөлімдері, белгілі қылмыстық ұйымдармен бағытталған жұмыс және шешім қабылдаушылармен өзара әрекеттесу. **Тәуелділік:** 2.3.1.	Ұлттық билік органдары (құқық қорғау органдары), табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ), MIKT, SWAITB TF жұмыс топтары, СИТЕС органдары	Уақыты: Қысқа мерзімдер				
2.3.3	Негізгі аумақтарда «статус белгісі» ретінде дала қыранын ұстаудың танымалдылығын азайтуға бағытталған жұмыс бағдарламасын әзірлеу және жүзеге асыру, халықты мұндай тәжірибенің заңсыз екендігі туралы хабардар ету немесе тұтынушылық сұранысты ескере отырып, заңды баламаларды ілгерілету арқылы. Ұлттық және халықаралық ресурстарды біріктіру арқылы науқандар жүргізу, қоғамды тарту және ақпаратты БАҚ арқылы тарату.	Ұлттық билік органдары (құқық қорғау органдары), табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ)	Уақыты: Орташа				
3 Мақсат. Дала қырандарының популяцияларына кездейсоқ уланудың әсерін зерттеу және азайту							
3.1 Міндет. Дала қыранының тіршілік етуіне және/немесе бейімделуіне әсер ететін маңызды химиялық заттарды анықтау							
3.1.1	Бүкіл таралу аймағында дала қыранының өміршеңдігіне (популяцияның денсаулығы мен өнімділігіне) және/немесе тіршілігіне әсер етуі мүмкін маңызды химиялық заттарды зерттеу және осы тақырып бойынша әдебиетті тарату.	Ұлттық билік органдары, ғылыми мекемелер, зерттеу агенттіктері, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ)	Уақыты: Қысқа мерзімдер				

Приоритет: **Критикалық** **Жоғары** **Орташа** **Төмен**

Шара	Сипаты	Мүдделі тараптар	Әлемдік деңгейде / Ұя салатын ареал / Таяу Шығыс және Солтүстік Африка / Сахарадан оңтүстікке қарай Африка елдері / Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азия
3.1.2	Ұя салатын және құстар шоғырланатын аумақтарда немесе олардың маңында НПВП, пестицидтер және ауыр металдар сияқты басқа да қоршаған орта ластағыштарының қолданылу ауқымын, әсерін және ластану жолдарын зерттеу, соның ішінде жүйелі түрде сынамалар жинау және негізгі қоректік базаға талдау жүргізу. **Тәуелділік:** 3.1.1, 5.2.1.	Ұлттық атқарушы органдар, ғылыми мекемелер, зерттеу агенттіктері, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ), қалдықтарды басқару ведомстволары	Уақыты: Дереу
3.1.3	Дала қырандарының тірі дараларынан және жаңа өлгендерінен уақтылы әрі тиімді түрде сынамалар алу, өлім себебін, қауіпті химиялық заттар мен ауруларды анықтау үшін, нәтижелерді ақпарат алмасу мақсатында орталықтандырылған деректер базасына тіркеу. **Тәуелділік:** 3.1.1, 3.1.2.	Ұлттық билік органдары (мемлекеттік аналитикалық зертханалар, жануарлар дүниесін реттеу органдары), зерттеу агенттіктері, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ), СИТЕС органдары	Уақыты: Қысқа мерзімдер
3.2 Мақсат. Критикалық химиялық заттардың әсерін азайту / минимизациялау			
3.2.1	Маңызды химиялық заттарды қолдану және жоюға қатысты заңнаманы ратификациялау, КМВ 11.15 Қарарын (RevCOP14) және улануды болдырмауға арналған КМВ нұсқаулықтарын, сондай-ақ Берн конвенциясын орындауды қамтамасыз ету үшін, барлық таралу аймағы мемлекеттерінде маңызды химиялық заттарды толық тыйым салу немесе сәйкес шектеулер енгізу.	Ұлттық билік органдары	Уақыты: Дереу
3.2.2	Маңызды химиялық заттарды қолдануға ықпал ететін әлеуметтік экономикалық факторларды анықтау және олардың әсерін айтарлықтай азайтуға мүмкіндік беретін әдістерді қолдану.	Ғылыми мекемелер, зерттеу агенттіктері, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдары (ҮЕҰ)	Уақыты: Орташа
3.2.3	Ауыл шаруашылығы жануарларының өлекселерін қауіпсіз жұмыс істеу және оларды жою бойынша шараларды әзірлеу және қабылдау, сондай-ақ негізгі мүдделі тараптар арасында оларды насихаттау, қырандарға қауіпсіз өлекселердің қорек көзі ретінде қолжетімді ету.	Ұлттық билік органдары (ауыл шаруашылығы, дәрілік заттарды реттеу), табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдары (ҮЕҰ), қалдықтарды басқару органдары	Уақыты: Орташа
3.2.4	Маңызды химиялық заттарға қатысты қолданыстағы және жаңа заңнаманы тиімді мониторингтеу және орындауды қамтамасыз ету үшін құқықтық бақылауды күшейту, әлеуетті арттыру және ресурстармен қамтамасыз ету.	Ұлттық билік органдары, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдары (ҮЕҰ), КҚТК	Уақыты: Орташа
3.2.5	Қауіпті дәрілік заттарға тыйым салуды қолдау және қауіпсіз баламаларды ілгерілету үшін Дүниежүзілік ветеринариялық денсаулық ұйымымен (ДВДҰ) бірлесіп коммуникация және ақпараттандыру механизмі әзірлеу.	Ұлттық билік органдары (ауыл шаруашылығы, дәрілік заттарды реттеу), табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдары (ҮЕҰ)	Уақыты:Ұзақ мерзімде
3.2.6	Дала қыранының негізгі аумақтарында қауіпті химиялық заттардың қоршаған ортаға әсері туралы хабардар ету және баламалы нұсқаларды ілгерілету (қауіпсіз химиялық заттар немесе әсерді азайтуға арналған баламалы шаралар, мысалы, қоршаулар және т.б.).	Мемлекеттік билік органдары, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдары (ҮЕҰ)	Уақыты: Орташа

Приоритет: **Критикалық** **Жоғары** **Орташа** **Төмен**

Шара	Сипаты	Мүдделі тараптар	Әлемдік деңгейде	Ұя салатын ареал	Таяу Шығыс және Солтүстік Африка	Сахарадан оңтүстікке қарай Африка елдері	Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азия
4 Мақсат. Дала қыранының популяциялары үшін барлық ареалында қолайлы мекендеу ортасының сапасын қамтамасыз ету.							
4.1 Міндет. Негізгі мекендеу аумақтарын анықтау және картаға түсіру							
4.1.1	Негізгі білімдік олқылықтарды толықтыру үшін, ұя салатын, көші-қондық және ұя салмайтын аймақтарда мекендеу ортасын пайдалану, мекендеу орындарының байланыстылығы және рацион бойынша мақсатты зерттеулер жүргізу.	Ғылыми мекемелер, зерттеу агенттіктері, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдары (ҮЕҰ)	Уақыты: Қысқа мерзімдер				
4.1.2	Маңызды тіршілік ету ортасын анықтау үшін сезімталдық қабаттарын, телеметрия деректерін және бақылау желілерін біріктіру арқылы түрдің бүкіл таралу аймағы үшін тіршілік ету ортасына жарамдылық картасын жасау. **Тәуелділік:** 5.3.2.	Ғылыми мекемелер, зерттеу агенттіктері, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдары (ҮЕҰ)	Уақыты: Орташа				
Задача 4.2. Улучшить и поддерживать качество местообитаний							
4.2.1	Таралу аймағының басым Ұя салатын ареалтарында мекендеу ортасын сақтау және жерді ұтымды пайдалану шараларын жүзеге асыру (мысалы, дәстүрлі жайылым шаруашылығы әдістерін қалпына келтіру), сонымен қатар мекендеу ортасының сапасын (ұялау және қорек алу орындарын) және аңшылықтың бар болуын бастапқы және кейінгі бағалау жүргізу. Қорғалатын аумақтарды басқару әкімшіліктерімен ынтымақтастық орнатып, дала қыранының мекендеу талаптарын аумақтарды басқару жоспарларына енгізу.	Мемлекеттік билік органдары (қорғалатын аумақтар), табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдары (ҮЕҰ)	Уақыты: Орташа				
4.2.2	Афро-Евразиялық және Орталық Азия көші-қон жолдары бойындағы өмірлік маңызды мекендеу орындарында жер ресурстарын басқару саясатын әзірлеу және енгізу, кедергілерді жоюға және қорек популяцияларын қолдауға ерекше көңіл бөлу, сондай-ақ ғаламдық көші-қон жолдарының байланыстылығын қамтамасыз ету және тарихи ареалды қалпына келтірудің ұзақ мерзімді мақсатына жету үшін ландшафттарды кең ауқымды қалпына келтіруді қолдау. **Тәуелділік:** 4.1.2.	Табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдар ы (ҮЕҰ), мемлекеттік билік органдары	Уақыты:Ұзақ мерзімде				
4.2.3	Негізгі шоғырлану орындарын (қоқыс үйінділері қоса) басқаруды қамтамасыз ету, дала қырандары үшін қауіпсіз қоныстар мен қорек көздерін құстарға қауіпсіз энергетикалық инфрақұрылым және оған улануға әкелетін қорек көздерінің қолжетімсіздігі арқылы қамтамасыз ету.	Мемлекеттік билік органдары, қалдықтарды жою органдары, энергетикалық компаниялар	Уақыты: Қысқа мерзімдер				
4.3 Міндет. Мекендеу орындарын сақтауды қолдауды күшейту							
4.3.1	Дала қырандарын қорғаудың маңыздылығын жеткізу үшін барлық таралған мемлекеттердегі шешім қабылдаушылармен жергілікті тілдерде мақсатты ақпараттық материалдарды әзірлеу және семинарлар өткізу.	Мемлекеттік билік органдары, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдары (ҮЕҰ)	Уақыты: Қысқа мерзімдер				
4.3.2	Жергілікті тілдерде және жергілікті БАҚ арқылы маңызды мекендеу орталарындағы жергілікті мүдделі тараптарға негізгі ақпараттық материалдарды тарату. **Тәуелділік:** 4.3.1.	Мемлекеттік билік органдары, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдары (ҮЕҰ)	Уақыты: Қысқа мерзімдер				

Приоритет: **Критикалық** **Жоғары** **Орташа** **Төмен**

Шара	Сипаты	Мүдделі тараптар	Әлемдік деңгейде	Уя салатын ареал-	Таяу Шығыс және Солтүстік Африка	Сахарадан оңтүстікке қарай Африка елдері	Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азия
4.3.3	Қолданыстағы табиғатты қорғау жүйесін күшейту және миграциялық жолдардың байланыстылығын қамтамасыз ететін жаңа қорғалатын аумақтар мен ОЕСМ аумақтарын құру арқылы, тиісті басқару жоспарларын әзірлеу және жүзеге асыру арқылы, түрді және оның негізгі қорек түрлерін сақтау мақсатында дала қыранының қорғалатын аумақтар желісін анықтау және белгілеу.	Мемлекеттік билік органдары, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдары (ҮЕҰ)	Уақыты: Қысқа мерзімдер				
4.3.4	Сценарийлік жоспарлау және бейімделу шараларын әзірлеу мен динамикалық басқаруда пайдалану үшін дала қыранының климаттың өзгеруіне сезімталдығы мен бейімделу әлеуетін бағалау. **Тәуелділік:** 4.1.2.	Мемлекеттік билік органдары, ғылыми мекемелер, зеттеу агенттіктері, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдары (ҮЕҰ)	Уақыты: Орташа				
5 Мақсат. Жаһандық ареалы бойынша түрді сақтауға арналған шараларды негіздеу мақсатында ынтымақтастықты және зерттеулерді үйлестіруді кеңейту арқылы дала қыранының таралуы, қозғалысы және қауіптері туралы негізгі білімдік олқылықтарды жою							
5.1 Міндет. Қажет болған жағдайда озық тәжірибемен алмасу және деректерді стандартталған түрде жинау, сондай-ақ деректердің өзімен алмасу.							
5.1.1	Жоғары қауіп деңгейі бар өңірлерге басымдық бере отырып, дала қыранының ұя салатын аумақтарында, көші-қонның тар өткелдері мен аялдау орындарында, сондай-ақ қыстау аймақтарында мониторинг жүргізуге арналған стандартты хаттамаларды әзірлеу және тарату.	Мемлекеттік билік органдары, ғылыми мекемелер, зеттеу агенттіктері, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдары (ҮЕҰ)	Уақыты: Дереу				
5.1.2	Бүкіл ареал бойынша дала қыранына қатысты қолда бар мониторинг, телеметрия және есеп деректеріне базалық бағалау жүргізу және зерттеулерге инвестицияларды тиімді бөлу үшін білімдегі ең өзекті олқылықтарды анықтау.	Мемлекеттік билік органдары, ғылыми мекемелер, зеттеу агенттіктері, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдары (ҮЕҰ)	Уақыты: Дереу				
5.2 Міндет. Бүкіл ареал бойынша үйлестірілген мониторинг							
5.2.1	Осалдық карталарын жасау және сақтау шараларын қабылдау үшін стандартталған әдістерді пайдалана отырып, түрге (өмірлік циклдің барлық кезеңдерінде) мониторинг жүргізу.	Мемлекеттік билік органдары, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдары (ҮЕҰ)	Уақыты: Дереу				
5.2.2	Түрдің жалпы түсінігі мен оның санын азайтуға әкелетін негізгі қауіп-қатерлерді анықтау үшін біріктірілген деректер жиынтықтарын талдау және жариялауға ықпал ететін орталықтандырылған және динамикалық деректер алмасу тобын құру және қызмет көрсету	Мемлекеттік билік органдары, ғылыми мекемелер, зерттеу агенттіктері, табиғатты қорғау ҮЕҰ, ДҚ бойынша ЖІҚЖ жұмыс тобы	Уақыты: Қысқа мерзімдер				
5.2.3	Барлық ареалда дала қыранын салыстырмалы мониторинг, телеметрия және қорғаумен айналысатын білікті мамандар (эксперттер), зерттеушілер мен мекемелердің орталықтандырылған тіркелімін жасау және жүргізу. Тіркелімде байланыс деректері, құзырет салалары және географиялық мамандану көрсетілуі тиіс, бұл үйлестіруді, ынтымақтастықты және ресурстарды тартуды жақсартуға, сондай-ақ оны тұрақты түрде жаңартуға мүмкіндік береді.	Мемлекеттік билік органдары, ғылыми мекемелер, зерттеу агенттіктері, ДҚ бойынша ЖІҚЖ жұмыс тобы	Уақыты: Қысқа мерзімдер				
5.2.4	Мониторинг, деректерді талдау, зерттеулер және адвокация үшін қаржыландыру мүмкіндіктері мен көздері туралы ақпаратты дайындап, тарату.	КМВ хатшылығы, ДҚ ЖІҚЖ жұмыс тобы	Уақыты: Қысқа мерзімдер				

Приоритет: **Критикалық** **Жоғары** **Орташа** **Төмен**

Шара	Сипаты	Мүдделі тараптар	Әлемдік деңгейде	Ұя салатын ареал-	Таяу Шығыс және Солтүстік Африка	Сахарадан оңтүстікке қарай Африка елдері	Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азия
5.3 Міндет. Ареалдағы барлық мемлекеттерде түрді қорғауға тиімді бағдарламаларды әзірлеуге әкелетін түрдің популяциясы мен ареалындағы өзгерістерді тереңірек түсіну.							
5.3.1	Көші-қон жолдарын қоса алғанда, пайда болатын және болашақтағы қауіптерді анықтау үшін көкжиекті үнемі сканерлеуді жүргізіңіз.	Ғылыми мекемелер, зерттеу агенттіктері, ДҚ бойынша ЖІҚЖ жұмыс тобы	Уақыты: Дереу				
5.3.2	Құстарды ғылыми мақсатта бақылауды алдыңғы қатарлы әдістер мен заманауи технологияларды пайдалана отырып қолдау, қауіп-қатерлерді және негізгі мекендеу орындарын анықтау үшін кеңірек талдауға арналған деректерді ұсыну. Өлім себептерін анықтау үшін өлі құстардың мәйіттерін жедел жинауға қажетті ресурстардың болуын қамтамасыз ету. **Тәуелділік:** 4.1.1.	Мемлекеттік билік органдары, зеттеу агенттіктері, табиғатты қорғау үкіметтік емес ұйымдары (ҮЕҰ)	Уақыты: Орташа				
5.3.3	Ең маңызды және/немесе осал популяцияларды анықтау және нысанаға алу үшін ұя салатын популяциялары мен олардың көші-қон жолдары (яғни метапопуляция) арасындағы шекаралар мен қатынастарды нақтылау. **Тәуелділік:** 5.1.2, 5.3.2.	Ғылыми мекемелер, зеттеу агенттіктері	Уақыты: Орташа				
5.3.4	Тарихи және жаңа деректерді талдау негізінде өнімділіктегі өзгерістерді және олардың популяциясының динамикасына және оларды анықтайтын факторларға әсерін бақылау және зерттеу.	Мемлекеттік билік органдары, ғылыми мекемелер, зеттеу агенттіктері	Уақыты: Қысқа мерзімдер				
6 Мақсат. Ареалдағы барлық мемлекеттерде дала қыранын қорғау бойынша ЖІСҚ-ның мақұлдануын және тиімді енгізілуін қамтамасыз ету үшін негізгі қауымдастықтар мен барлық негізгі мүдделі тараптармен өзара әрекеттесу.							
6.1 Міндет. Дала қыранының маңыздылығы мен оған төнетін негізгі қауіп-қатерлер туралы негізгі мүдделі топтардың хабардарлығын арттыру							
6.1.1	Дала қырандары популяциялары алдында тұрған қиындықтар мен ықтимал шешімдер бойынша негізгі тұжырымдарды жеткізу, негізгі шешім қабылдаушылар мен қоғамнан оң жауаптар алу және дәлелді табиғатты қорғау шараларын қолдауды арттыру.	Табиғатты қорғау ҮЕҰ, ДҚ ЖІҚЖ жұмыс тобы, мемлекеттік билік органдары	Уақыты: Дереу				
6.1.2	Дала қыранын Орталық Азия және Афро-Еуразия ұшу жолдарының флагмандық түрі ретінде атап өту және насихаттау, Дала қыранын қорғау қажеттіліктері мен күш-жігері туралы жаһандық хабардарлықты арттыру үшін қолданыстағы ұлттық және халықаралық іс-шараларды пайдалану және қолдау.	Табиғатты қорғау ҮЕҰ, КМВ, мемлекеттік билік органдары, CAFI бастамасы	Уақыты: Қысқа мерзімдер				
6.1.3	2030 жылға қарай ұшу жолының бойындағы негізгі учаскелерде азаматтық қоғам ұйымдарын құру немесе кеңейту, дала қырандарының мекендейтін жерлерін жергілікті басқаруды және халықаралық тұрақты даму мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізуді қолдау.	Табиғатты қорғау ҮЕҰ, мемлекеттік билік органдары (қорғалатын аумақтар, жануарлар дүниесі, қоғам), ДҚ ЖІҚЖ жұмыс тобы	Уақыты:Ұзақ мерзімде				

Приоритет: **Критикалық** **Жоғары** **Орташа** **Төмен**

Қауіп-қатерлердің көбі ареалдың барлық аумағында кездескенімен, олардың деңгейі аумаққа байланысты әртүрлі (1-кестені Қараңыз). Әрбір шара аумақтар бойынша басымдылығына сәйкес бағаланды, нәтижелері 2-қосымшада берілген.

Белгілеулер

Өлшемдер бойынша басымдық шкаласы

Критикалық	шара түрдің жойылып кетуіне әкелуі мүмкін санның айтарлықтай азаюының алдын алу үшін қажет
Жоғары	шара <20 жылда популяцияның >20%-дан төмендеуін болдырмау үшін қажет
Орташа	шара <20 жылда популяцияның <20%-дан кем төмендеуін болдырмау үшін қажет
Төмен	шара популяцияның жергілікті төмендеуін болдырмау үшін қажет немесе бүкіл популяцияға тек аз әсер етеді

Уақыт

Дереу	басталуы келесі жыл ішінде
Қысқа мерзімдер	басталуы келесі 3 жыл ішінде
Орташа	басталуы келесі 5 жыл ішінде
Ұзақ мерзімде	басталуы келесі 10 жыл ішінде
Орындалуда	қазіргі уақытта іске асырылуда және жалғасуы керек

Географиялық ареал

Ұя салатын ареал (ұя салатын ареалдағы, бірақ көбеймеуі мүмкін құстарды, мысалы, жасаңдарды, сондай-ақ Еуропа мен Орталық Азиядағы ұя салмайтын елдерді қамтиды)

Таяу Шығыс және Солтүстік Африка

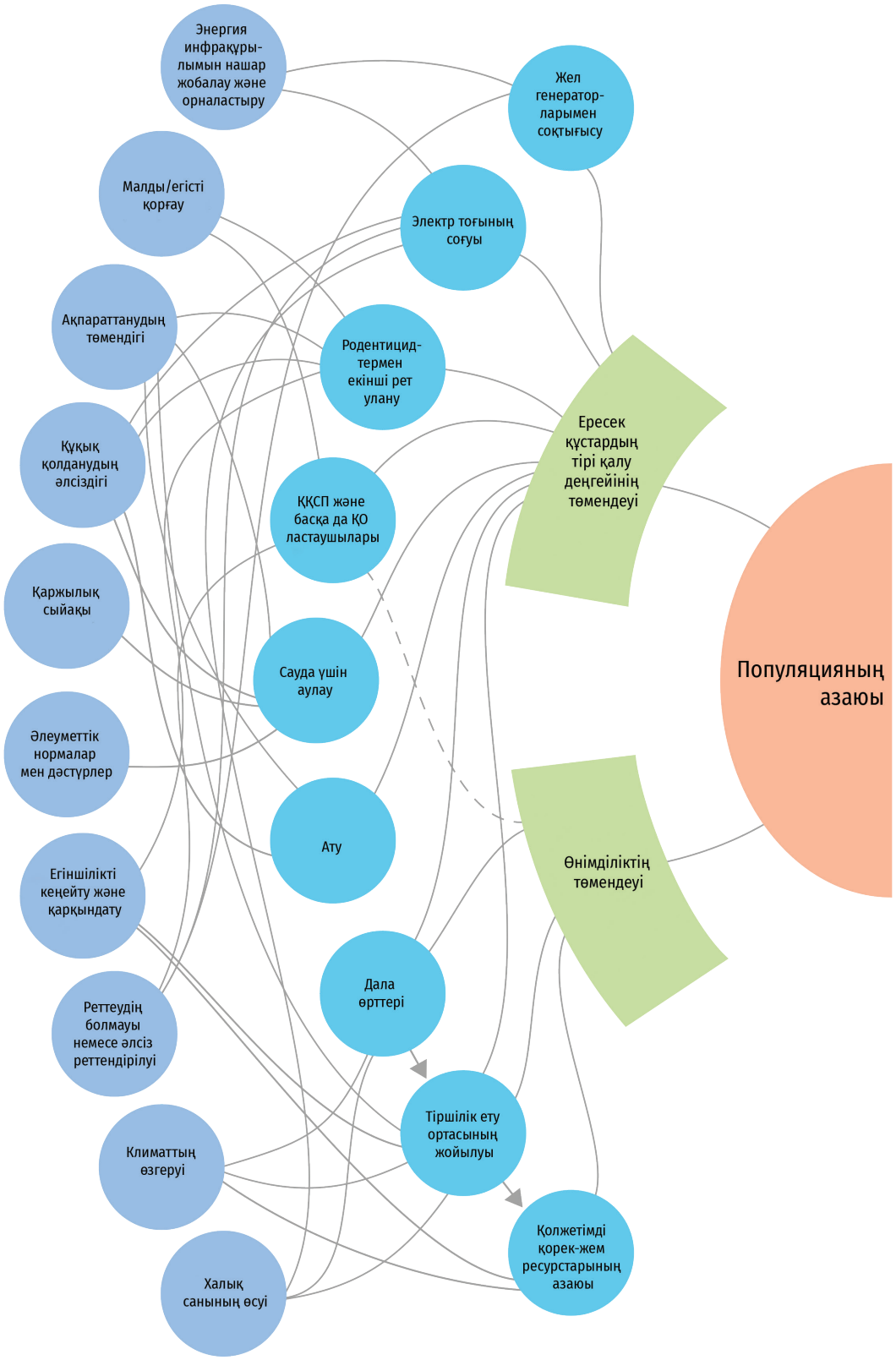
Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азия

Сахарадан оңтүстікке қарай Африка елдері

Қатерді бағалау

Дала қырандары популяциясының азаюын тоқтату және кері қайтару үшін оның себептерін толық түсіну өте маңызды. Қатерлерді картаға түсіру және рейтингілеу 2025 жылдың мамыр айында Астанада (Қазақстан) өткен халықаралық сарапшылар семинары барысында жүргізілді. Бұл сондай-ақ ареал мемлекеттердің сарапшыларына, КМВ үйлестірушілеріне және жыртқыш құстардың ӨТМ байланысты тұлғаларға жіберілген сауалнама жауаптарына негізделген.

2 Сурет. Дала қыраны үшін проблемалар ағашы мен қатерлер картасы, онда факторлар, қатерлер, әсер және жалпы нәтиже (санының азаюы) көрсетілген. Нүктелі сызық түсінігі аз факторларды немесе қатынастарды көрсетеді

Қатер	Жалпы ареал	Ұя салатын ареал	Таяу Шығыс және Солтүстік Африка	Сахарадан оңтүстікке қарай Африка елдері	Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азия
Энергетикалық инфрақұрылым					
Тоқ соғу	Жоғары	Жоғары	Жоғары	Жоғары	Жоғары
Жел электрстанциялары	Орташа	Орташа	Орташа	Жоғары	Орташа
ЭБЖ соқтығысу	Төмен	Белгісіз	Төмен	Төмен	Төмен
Мекен ету орындары					
Қоректің/жемшөптің жетіспеушілігі	Жоғары	Жоғары	Орташа		
Мекендеу орындарының жоғалуы	Белгісіз	Төмен	Белгісіз	Белгісіз	Орташа
Дала мен бұталы жерлердегі өрттер	Орташа	Орташа		Орташа	
Жыртқыштық	Төмен	Төмен			
Антропогендік әсер	Орташа	Орташа			
Ұя салудағы қоқыстар	Төмен	Төмен			
Климаттың өзгеруі	Орташа	Орташа		Орташа	
Улану					
Кемiргіштермен улану	Жоғары	Жоғары	Орташа	Орташа	Орташа
Қауіпті химиялық заттардан, соның ішінде өрмекшілер, инсектицидтер және жабайы иттерден улану	Орташа		Орташа	Жоғары	Орташа
ҚҚСП улануы	Белгісіз	Белгісіз	Белгісіз	Белгісіз	Белгісіз
Қауіпсіз су	Белгісіз		Белгісіз	Орташа	Белгісіз
Заңсыз және тиімсіз аңшылық					
Аңшылық (ІКВ)	Орташа	Төмен	Жоғары	Орташа	Орташа
Аулау/сату	Орташа	Төмен	Жоғары	Төмен	Орташа

1 Кесте. Дала қыранына төнетін қатердің өңірлер бойынша жаһандық рейтингі.

Проблемалар ағашын құрайтын қатерлер картасы (2 Сурет) дала қыранына әсер ететін қатерлерді, осы қатерлердің себептерін, әрбір қатердің түрге әсерін (мысалы, ересек даралардың тірі қалу деңгейінің төмендеуі немесе өнімділікке әсері) және осы байланыстардың дәлелденген немесе гипотетикалық сипатын анықтайды

Содан кейін қатерлер олардың уақытына (ағымдағы немесе болашақтағы), ауқымына (зақымдалған популяцияның пайызына) және ауырлығына (қауіптің үш ұрпақ ішінде қаншалықты айтарлықтай төмендеуіне әкелуі мүмкін) негізделіп бағаланды. Бұл қатерді 1-кестеде 1 көрсетілгендей рейтингтеуге мүмкіндік берді. Қатердің рейтингі Түрлерді қорғау шеңберінде сипатталғандай, оларды шешу шараларына басымдық беруге мүмкіндік берді.

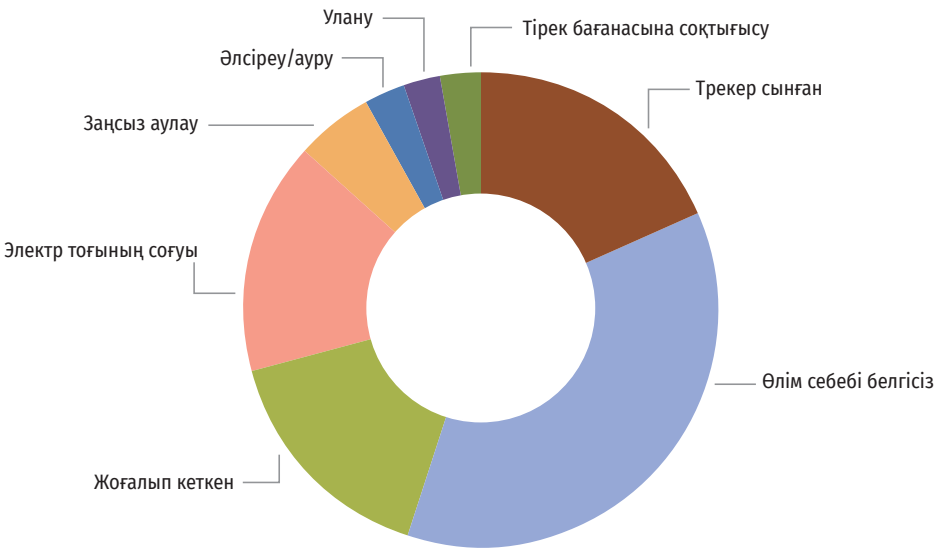
Қатерлер олардың ауқымы, ауырлығы және мерзімдері бойынша бағаланды және жаһандық деңгейде, сондай-ақ өңірлер бойынша қаралды, мұнда жоғары деңгей соңғы қолжетімді білім мен деректерге сәйкес ең үлкен ықтимал әсерге ие қатерлерді білдіреді. Қатерді бағалау (рейтинг) ХТҚО классификациясы бойынша түрдің жойылу қаупін көрсетеді:

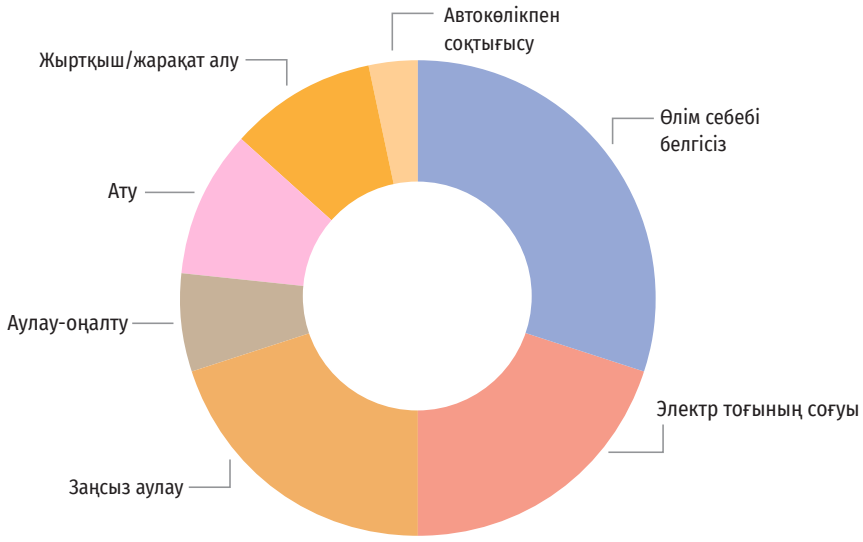
- Жоғары – тез төмендеуді тудыратын немесе тудыруы мүмкін фактор (10 жыл ішінде 20%-дан астам)
- Орташа – салыстырмалы түрде баяу, бірақ айтарлықтай төмендеуді тудыратын немесе тудыруы мүмкін фактор (10 жыл ішінде 10-20%)
- Төмен – ауытқуларды тудыратын немесе тудыруы мүмкін фактор
- Белгісіз – қауіптің ауырлығы белгісіз, бірақ бар деп есептелген кезде қолданылады
- Сұр – барлық қолжетімді деректер өңірде қауіп жоқ екенін көрсетеді.

Құстардың өлімі туралы нақты ақпарат

GPS-белгілеу және сақинамен белгілеу құстардың таралуы, көші-қоны, тірі қалу көрсеткіштері және өлім себептері туралы маңызды ақпарат береді (Serratosa et al., 2024). Қазақстан мен Ресей Федерациясында 73 дала қырандары сақинамен немесе спутниктік белгімен белгіленген құстардың ішінде 34 құстың өлім себебі анықталды. Өлім себебі анықталған құстардың 35%-ы электр тоғынан, 26%-ы заңсыз аулаудан, 12%-ы атудан қаза тапқан, қалған құстардың өлімі жыртқыштық, жарақаттар және әлсіздік нәтижесінде болған деп болжанады; сондай-ақ бір құстың уландырылған болуы мүмкін деп есептеледі. Құстардың өлім себебін нақты анықтау қиын болуы мүмкін (мысалы, өлекселер жоғары температура/ылғалдықта тез шіріп кетуі мүмкін, ал көптеген құстар алыс аудандарда қаза табады, бұл жағдайда өлекселерді табу қиын), сондықтан осы пропорциялар минималды бағалар ретінде қарастырылуы тиіс.

Бұл деректер Serratosa et al. (2024) зерттеуінің нәтижелерімен салыстырмалы, онда спутниктік белгімен жабдықталған құстар қарастырылған. Зерттеу көрсеткендей, Афро-Еуразиялық көші-қон жолындағы белгілі жыртқыш құстардың өлім жағдайларының үштен бірінен көбі антропогендік сипатта болып табылады: олардың 36%-ы электр тоғынан, 24%-ы заңсыз өлтірілген және шамамен 15%-ы уландырылған.

3 сурет. 30 сақиналанған және 43 спутниктік құрылғымен жабдықталған дала қыранының өлім себептері. Дереккөздер: (Al-Sheikhly et al., 2017; Bekmansurov et al., 2016; Karyakin et al., 2015; Karyakin et al., 2018; Karyakin et al., 2019); Karyakin et al., жарияланбаған.

Телеметриясы бар құстар (n=38)	
Трекер сынған	7
Өлім себебі белгісіз	14
Жоғалып кеткен	6
Электр тоғының соғуы	6
Заңсыз аулау	2
Әлсіреу/ауыру	1
Улану	1
Тірек бағанасына соқтығысу	1

Сақиналанған құстар (n=30)	
Өлім себебі белгісіз	9
Электр тоғының соғуы	6
Заңсыз аулау	6
Аулау-оңалту	2
Ату	3
Жыртқыш/жарақат алу	3
Автокөлікпен соқтығысу	1

Энергетикалық инфрақұрылым

Энергетикалық инфрақұрылым дала қыраны үшін үш байланысты қауіп-қатер тудырады: электр тоғынан зақымдану, электр беру желілерімен соқтығысу және жел турбиналарымен соқтығысу.

Электр тоғының соғуы

(жалпы деңгейі жоғары)

Электр тоғының соғуы — ірі жыртқыш құстар үшін бүкіл әлемде негізгі қатерлердің бірі (Oppel et al., 2021; Serratosa et al., 2024; Slater et al., 2020). Дала қыраны мекендейтін негізінен ормансыз ландшафттарда энергетикалық инфрақұрылым ұя салу және басу орындарын ұсынса да, құстар екі оқшауланбаған компонентке немесе оқшауланбаған компонент пен жерге бір уақытта тиіп қалған кезде қауіпке ұшырайды (Slater et al., 2020). Түрдің бүкіл ареалында дала қыранының электр тоғынан қаза табу жағдайларының көптігі тіркелген, бұл мәселенің әмбебап сипатын көрсетеді, 1-кесте (McGrady et al., 2021). Өлім-жітімнің нақты көрсеткіші өлекселердің ыдырауы мен қоқыс жинауға байланысты бағаланбайды; тек Қазақстанда ғана анықтау бейімділігін ескере отырып, өлім-жітім тіркелгеннен 9-90 есе жоғары болуы мүмкін (Dwyer et al., 2022 қысқаша мазмұнын қараңыз). Құстардың электр тоғынан зақымдануы адамдарға электр қуатының үзілуі және өрт қаупі жоғары тіршілік ету орталарында дала/тоғай өрттерінің қаупінің артуы арқылы да әсер етеді; үлкен экономикалық шығындар әлі сандық түрде анықталған жоқ (Guil et al., 2018).

Бұл түр ұя салатын Қазақстан мен Моңғолияда электр тоғынан зақымдану жағдайлары кең таралған. Есептеу нәтижелеріне сәйкес, Батыс Қазақстанда орташа есеппен 10 км-де 22 өлі дала қыраны (Alexandrovich et al., 2024), ал Моңғолияда — 8,1 өлі бүркіт пен дала қыраны (Purevdorj et al., 2025) тіркелген. Карякин (2008) Қазақстандағы барлық жыртқыш құстардың электр тоғынан зақымдануының 51%-ы дала қыранына тиесілі екенін есептеген және тәуекел қоректік ресурстардың өте жоғары тығыздығы бар аумақтарда артатынан есептеді (Purevdorj et al., 2025). Қыстайтын жерлерде қоқыс полигондары мен қалдықтар полигондарында көп мөлшерде құстардың шоғырлануы құстардың қауіпсіз емес электр желілеріне жақын орналасуына әкеледі (Keijmel et al., 2020). Сауд Арабиясында қоқыс төгетін орындардың қасында жүргізілген 14 км электр желісі жыл сайын 240 құсқа дейін қаза келтіруі мүмкін (Shobrak et al., 2022). Электр тоғынан зақымдану Сахарадан оңтүстікке қарай Африка елдерінде дала қыраны мен басқа да көші-қон жасайтын жыртқыш құстар контексінде артып келе жатқан алаңдаушылық тудырады (S. Thomsett, жеке хабарлама), бұл аумақта дала қыраны қыраны осал болып саналады (Ngila et al., 2024). Кейбір аумақтарда оқшаулау және жер асты кабельдерін жүргізу шаралары қабылданғанымен, әсерді азайтудың көпшілігі дала қыранының көп шоғырланған орындарына нақты бағытталмаған.

Дала қыраны үшін жел станцияларын негізгі ұя салу орындарына, көші-қон дәліздерінің тар учаскелері және құстар көп шоғырланған орындардың бойына орналастыру өлімге әкелетін соқтығысу қаупін тудырады

Жел турбиналарымен соқтығысу

(жалпы деңгейі орташа)

Жел энергетикасының жылдам дамуы ірі қалқып ұшатын құстар үшін қатерді арттырады (De Lucas et al., 2008). Дала қыраны үшін жел станцияларын негізгі ұя салу орындарына, көші-қон дәліздерінің тар учаскелері және құстар көп шоғырланған орындардың бойына орналастыру өлімге әкелетін соқтығысу қаупін тудырады (Karyakin et al., 2021). Спутниктік белгілеуге негізделген модельдеу көрсеткендей, болжанған алаң арқылы жыл сайын көші-қон жасайтын 6888–7371 дала қыранының 7%-ға дейінгі бөлігі соқтығысу қаупіне ұшырауы мүмкін (Karyakin et al., 2021). Бұл түрдің соқтығысудан ауытқу көрсеткіштері негізінен тексерілмеген, бірақ тар учаскелердегі ықтимал әсері айқын. Жел электр станциялары турбиналар маңынан құстарды ығыстыру арқылы мекендеу орындарының жоғалуына әкеледі; бұл дала қыранын турбиналар жақын аумақтардан аулақ жүруге мәжбүр етеді. Құрылыс алаңы салыстырмалы түрде шағын болса да, кедергілер мен соқтығысу салдары әлдеқайда ауыр болуы мүмкін (Percival, 2005). Қатерлер ірі турбиналар мен ұзын қанаттары бар жел генераторларын қолданғанда (30 метрден артық), сондай-ақ аңшылық/жемтіктермен қоректенетін құстарды тартып әкелетін орындарда артады (Percival, 2005; Schaub et al., 2024). Дала қыраны үшін бұл жағдайда ересек құстар ма, әлде жасаңдары ма көбірек зардап шегетіні зерттелмеген (Dahl et al., 2013), бірақ қазіргі популяция азаюын ескерсек, бұл жалпы популяцияға әсер етуі мүмкін.

Жел электр станциялары көші-қонға кедергі келтіруі мүмкін, бұл құстарды ұзын немесе энергияны көп қажет ететін бағыттарды таңдауға мәжбүр етеді, өйткені қалықтап ұшатын жыртқыш құстар көтерілу термикалық ағындарға тәуелді болып, тар «бөтелке мойындары» арқылы ұшады (Barrios & Rodriguez, 2004; Meyburg et al., 2003). Қазақстанның шығысында Қаратау жотасына (дала қыраны, қарақұс (A. heliaca) және шаңқылдақ қыран (Clanga clanga) үшін шешуші көші-қон дәлізі) бар және жоспарланып отырған жел электр станциялары қауіп төндіреді (Karyakin et al., 2021; Karyakin et al., 2024), сонымен қатар ұқсас қатерлер басқа жаһандық маңызы бар көші-қон дәліздерінде де тіркелген, соның ішінде Рифт алқабы, Қызыл теңіз, Шығыс Жерорта теңізі және Каспий теңізі (Hilgerloh et al., 2011; Watson et al., 2018).

Екіншілік улану және қоршаған ортаның ластаушы заттары

Улану және қоршаған ортаның ластануы бүкіл әлемде жыртқыш құстар үшін ең маңызды қатерлердің бірі болып табылады (McClure et al., 2018; Serratosa et al., 2024), ал дала қыраны өз ареалы бойынша және жылдық цикл барысында негізінен тікелей емес, екіншілік улану салдарынан («Жергілікті қауіп-қатерлер» бөліміндегі «Қауіпсіз емес су» қараңыз) улану қаупіне ұшырайды (Karyakin et al., 2025; Keith & Bruggers, 1998; McGrady et al., 2021), Екіншілік уланудың себептері — әдетте мемлекет тарапынан қаржыландырылатын және/немесе қолдау көрсетілетін мақсатты науқандар, сондай-ақ жекелеген адамдардың пестицидтерді дұрыс қолданбауы (мүмкін байқаусызда) болып табылады. Қыстау орындарында жемтіктермен қоректенушілердің жиілеуі қауіп-қатерді арттырады (McGrady et al., 2021).

Родентицидтер мен инсектицидтер
(жалпы деңгейі орташа)

Родентицидтер қоқыс полигондарында, сондай-ақ тұрмыстық, өнеркәсіптік және ауылшаруашылық жерлерде қолданылады. Заңнама елге байланысты әртүрлі болғанымен, ең көп таралған қосылыстар - екінші буын родентицидтері, мысалы, бромадиолон (Nakayama et al., 2019). Басқа жабайы табиғаттың екінші реттік улануы екінші буын антикоагулянттарының (SGA) белгілі жанама әсері болып табылады; кейбіреулері тек үй ішінде пайдалануға рұқсат етілген, бірақ жапсырмадан тыс қолданылады, бұл өлекселер арқылы қазба жинаушылардың улану қаупін арттырады. Мысалы, Моңғолияда Брандт дала тышқандарын (Microtus brandtii) бақылау үшін 1 миллион гектар бромадиолонмен өңделген (Kovács et al., 2014), бұл дала қырандары мен басқа да жыртқыш құстардың өлімінің артуына, сондай-ақ уланудан кейінгі жылдары Ресей-Моңғолия шекарасында ұя салатын жұптар санының 33%-ға азаюына әкелді (Karyakin, 2010).

Обамен күрес шаралары (популяцияның кенет өскеннен кейін кеміргіштердің санын азайтуға бағытталған) және олардың ұя салу аймағындағы қайталама улану түріндегі кең ауқымды әсерлері нашар зерттелген, бірақ дала қырандары үшін айтарлықтай қауіп төндіреді. Көбею маусымы кезінде кеміргіштер ересек және қоректендіретін жасақ бүркіттердің рационының айтарлықтай бөлігін құрайды (мысалы, McGrady және т.б., 2021, Karyakin және т.б., 2023), сондықтан тіпті кеміргіштерді аз мөлшерде қолдану да қауіп төндіруі мүмкін. Көбею маусымынан тыс уақытта дала қырандары көбінесе қоқыс алаңдарына немесе мал сою орындарына жиналады, онда олар кеміргіштермен күрес шараларының құрбанына айналады. Бұл орындар басқа да жемтіктермен қоректенушілерді тартады, сондықтан сүтқоректілерді-жемтікпен қоректенушілерді жою шаралары (стрихнин мен басқа да бақыланатын заттарды қолдануды қоса алғанда) жиі қолданылады. Егер өлекселер қауіпсіз түрде алынып тасталмаса немесе жойылмаса (жерлеу немесе өртеу арқылы), олар екінші реттік улану көзіне айналады. Шегірткемен күрес сияқты жәндіктермен күрес те кең таралған және екінші реттік уланудың құжатталған жағдайларымен байланысты (S. Thomsett, жеке хабарлама). Жанама шығындар туралы біртұтас есеп талаптары жоқ болғандықтан, дала қыраны мен басқа жыртқыш құстарға әсер туралы деректер шектеулі.

Обамен күрес шаралары (популяцияның кенет өскеннен кейін кеміргіштердің санын азайтуға бағытталған) және олардың ұя салу аймағындағы қайталама улану түріндегі кең ауқымды әсерлері нашар зерттелген, бірақ дала қырандары үшін айтарлықтай қауіп төндіреді.

ҚҚСП (белгісіз)

Стероидты емес қабынуға қарсы препараттардың (ҚҚСП) дала қыранына (сондай-ақ Accipitriformes отрядының жемтіктермен қоректенбейтін басқа түрлеріне) әсері шектеулі деңгейде зерттелген. Ең айқын деректерді Шарма және әріптестері (2014) келтіреді: Үндістандағы Джорбер қаласындағы өлекселерді жою алаңынан табылған екі дала қыранына жүргізілген патологиялық зерттеу клиникалық белгілерді, гистопатологиялық өзгерістерді және диклофенак қалдықтарын анықтап, бұл заттың құмайлар (Gyps) үшін уытты екенін көрсетті. Кейінгі бірқатар жарияланымдарда сол аумақта табылған өлі дала қырандары туралы хабарланған (Bohra & Rao, 2023; Bohra & Vyas, 2018), оның ішінде 2017–2022 жылдар аралығында 231 дала қыраны өлі күйінде табылғаны айтылған. Алайда бұл қорытындыларды растайтын немесе тиісті ветеринариялық препараттардың уыттылығын нақты көрсететін өлімнен кейінгі токсикологиялық зерттеулер жүргізілмеген. ҚҚСП, әсіресе диклофенак, Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азиядағы құс популяциясының азаюына қатысы бар деп есептеледі (Green et al., 2004). ҚҚСП дала қырандары популяциясының азаюының негізгі себебі екендігі туралы дәлелдер шектеулі, бірақ бұл түрдің ҚҚСП қолданылып келе жатқан мал өлекселерімен байланысын ескере отырып, бұл препараттар әлеуетті жоғары қауіп төндіреді (McGrady et al. 2021). Сондықтан, Үндістан субконтинентінде және ҚҚСП қолдану жалғасып жатқан басқа аумақтарда популяцияны бақылауды және токсикологиялық әлеуетті жақсарту қажеттілігі туындайды.

Қызылтұмсық өргіқұстардың жаппай улануы (белгісіз)

Қызылтұмсық өргіқұстардың (Quelea quelea) колониялары Африкадағы ірі ұшып өтетін жыртқыш құстар үшін, соның ішінде Оңтүстік Африкада қыстайтын дала қырандары үшін де (Meyburg et al., 2010) маңызды қоректік ресурс болып табылады (Biggs, 2001). Өргіқұстар жаңбыр жауатын және тұқым өсе бастайтын аумақтарда ұя салатын колониялар түзеді (Newton, 2010), бұл өз кезегінде жыртқыш құстардың таралуына әсер етеді; мұндай колониялар кейбір дала қырандары үшін қыстық ареалдың ядросы бола алады (McGrady et al., 2021). Өргіқұстарды барлық жерде ауыл шаруашылық зиянкестері деп есептейді, сондықтан оларды дәстүрлі түрде егінге зиян келтірмеу үшін көбіне колонияларда пестицидтерді қолдану арқылы (Cheke & Sidatt, 2019), әдетте фентионмен (McWilliam & Cheke, 2004) жою жүргізілген. Басқа түрлердің, әсіресе қауырсынды жыртқыш мен жұртшылардың екінші улануы өңделген колонияларда кеңінен байқалды (Bruggers et al., 1989; Loon, 1995; McWilliam & Cheke, 2004), ал өлі дала қырандары өңделген қызылтұмсық өргіқұстардың колонияларында табылды (Keith & Bruggers, 1998). Екінші рет уланудың дәлелі болғанымен, қолда бар ақпарат дала қырандарының популяциясына әсерін бағалау үшін жеткіліксіз (Karyakin et al., 2016). Бұл Африкада қыстайтын популяцияның үлесі және осы даралардың рационындағы өргіқұстардың маңыздылығы туралы кешенді деректердің жоқтығын көрсетеді. Дегенмен, байқалған өлім оқиғалары және фентионды белгісіз мөлшерде пайдаланудың жалғасуы білімдегі айтарлықтай алшақтық пен ықтимал қауіпті көрсетеді (Cheke & Sidatt, 2019).

Қоршаған ортаны ластаушылар (белгісіз)

Басқа улану жолдары сияқты, дала қыранына қатер жемтіктерді жеу арқылы ең жоғары болуы мүмкін

Қоршаған ортаның ластаушы заттарының ірі жыртқыш құстардың тіршілік етуі мен өнімділігіне әсері салыстырмалы түрде аз зерттелген, әсіресе дала қыранына қатысты. Осындай түрлер популяция деңгейінде әртүрлі токсиндердің әсеріне ұшырайды; мысалы, сынаппен улану — жаһандық проблема, ол жеке дараларға да, популяцияға да әсер етеді (Garvin et al., 2020; Katzner et al., 2024). Сынап азық арқылы, тіндерде қалған оқ қалдықтары және ластанған су арқылы ағзаға енеді (Garvin et al., 2020 қараңыз). Сынап жыртқыш құстарға өлім ретінде және сублетальды әсер етеді, ал қауіпті концентрация түрге байланысты болады (Garvin et al., 2020). Жанама өлім сүйектің сынғыштығының артуынан, көру қабілетінің нашарлауынан және инфекцияға бейімділіктің жоғарылауынан туындауы мүмкін (Krone, 2018), ал кейбір таксондардың көбеюі төмендегені байқалады (Pain және т.б. (2009). Дала қыраны туралы нақты деректер болмаса да, қорғасынның басқа Aquila қырандары үшін улы екені белгілі. Мысалы, қорғасынмен ластану бүркіттер арасында кең таралған және Америка Құрама Штаттарындағы жалпы өлімнің 2,1–4,8%-ын құрайды деп есептеледі (Russell & Franson, 2014). Басқа улану жолдары сияқты, дала қыранына қатер жемтіктерді жеу арқылы ең жоғары болуы мүмкін (Slabe et al., 2020). Қорғасыннан басқа, басқа фармацевтикалық препараттар (антибиотиктер, контрацептивтер және басқа да дәрі-дәрмектер) жыртқыш құстар мен жұртшыларға әсер етуі мүмкін, бірақ әсер ету жолдары және оның популяциялық ауқымдағы салдары көбінесе белгісіз болып қала береді).

Заңсыз аң аулау, өндіру және сауда (ХБҚ)

Дала қыранын заңсыз және тұрақсыз аулау түрдің барлық ареалында тіркелген. «Аулау» спорттық аулауды немесе таксидермияны, сондай-ақ үй жануарларын сату немесе сұңқар аулау үшін тірідей аулауды қамтиды (Brochet et al. 2016), дегенмен мұндай қызметтің заңдылығы әр мемлекеттер арасында әртүрлі. ХБҚ теріс әсерлері көбінесе құстардың болжамды және оңай қолжетімді болатын көші-қон жолдарының тар жерлерінде шоғырланған. Жалпы, ХБҚ әсері көші-қон тар дәліздер арқылы жүретін және құқық қорғау мүмкіндіктері шектеулі жерлерде ең үлкен болады (Грузиядан мысал ретінде Van Maanen et al. (2001) қараңыз). Оқиғаларды анықтау толық емес және бұзушылықтар туралы хабарланбайды, сондықтан нақты сандар ресми көрсеткіштерден жоғары болуы мүмкін.

Дала қыранын заңсыз және ұтымсыз алу туралы мәліметтер түрдің бүкіл таралу аймағында кездеседі. «Алу» ұғымына әуесқойлық аңшылық, таксидермия үшін олжалау, сондай-ақ тірі дараларды үй жануарлары немесе қыран құстар ретінде сату үшін ұстау жатады.

Заңсыз аулау

(жалпы деңгейі орташа)

Дала қыранын заңсыз аулау әсіресе Левантта (Сирия, Ливан) кең таралған, онда қоныс аударатын құстар шығыс Жерорта теңізі жағалауында жиналып, сауық немесе таксидермия үшін атады (Brochet et al. 2019; Van Maanen et al. 2001). Солтүстік Африка мен Таяу Шығыстағы сұңқар аулаушылар да дала қырандарын өздерінің сұңқарларына қауіп төндіреді немесе аулауға кедергі келтіреді деп атады (Karyakin et al. 2016; Khoury et al. 2020). Оларды бұлай ату ұя басу аймағына да қысым келтіреді, себебі спутникпен белгіленген бір дара құс туған ареалы ішінде болған кезде атып өлтірілген (E. Bragin, жеке хабарлама).

Тірі құстарды аулау және сауда

(жалпы орташа деңгей)

Тірі дала қырандарының базарлардағы саудасы жақсы құжатталған, ол Каирде (Habib 2023) және Бағдаттағы Әл-Ғазил базарында байқалған, онда күзде және көктемде осы құстардың ондаған түрін көруге болады (Al-Sheikhly et al. 2017). Сауда көбірек онлайн кеңістікке көшіп жатыр, мұнда сатылымдар әлеуметтік желілер және электрондық коммерция платформалары арқылы жүзеге асырылады (Aidek & Eid 2025; Eid & Handal 2018). Осындай онлайн үрдістер Оңтүстік-Шығыс Азияда (мысалы, Мьянма) байқалады. Ұя салу ареалында дала қырандары ішінара дәстүрлі аң аулау үшін қолданылады, дегенмен әдетте A. Chrysaetos бүркітіне артықшылық беріледі (Sklyarenko 2023). Қырандардың құдалануы Қытайдың кейбір бөліктерінде де (Karyakin et al. 2016; MaMing 2023; MaMing & Zhao 2013) және Африкада (Ogada et al. 2022) тіркелген. Жалпы алғанда, ХБҚ-ның әсері көші-қонның тар дәліздер арқылы жүретін және құқық қорғау мүмкіндіктері шектеулі жерлерде ең күшті болады (Джорджиядан мысал ретінде Van Maanen et al. (2001) қараңыз). Оқиғаларды анықтау толық емес, ал заң бұзушылықтарды тіркеу толық емес, сондықтан нақты көрсеткіштер ресми мәліметтерден жоғары болуы мүмкін.

Қоршаған ортаның өзгеруі және ресурстар динамикасы

Тіршілік ету ортасының өзгеруі, жемтік популяциясының динамикасы және өрттер өзара әрекеттеседі, ал климаттың өзгеруі осы факторлардың көпшілігін ушықтырады. Салдары тікелей (мысалы, өрт салдарынан ұяның жоғалуы) және жанама (өсімдік құрылымы → жемтіктің көбею циклдері → жем іздеудің сәттілігі) болуы мүмкін және аумақ пен маусымға байланысты өзгереді. Сондай-ақ, аумақты сақтайтын, бірақ бірнеше жылдық сәтті әрекеттерден кейін (И.В. Карякин, жеке хабарлама) көбеюге қабілетсіз жұптардың салыстырмалы түрде жоғары үлесі туралы алаңдаушылық білдірілді, олардың ауқымы мен себептері қазіргі уақытта толық түсінікті емес.

Тіршілік ету ортасының өзгеруі, жемтік популяциясының динамикасы және өрттер өзара әрекеттеседі, ал климаттың өзгеруі осы факторлардың көпшілігін ушықтырады.

Мекен ету ортасының өзгеруі және жоғалуы (белгісіз)

Түркияда жайылымдық жерлерді ауыл шаруашылығына айналдыру сулы-батпақты жерлерді құрғатумен қатар үлкен қауіп болып саналады (Ауыл шаруашылығы және орман шаруашылығы министрлігі, 2023). Түркиядағы дала биотоптарын қалпына келтіру төмен қатер болып саналады (Ауыл шаруашылығы және орман шаруашылығы министрлігі, 2023) және үлкен қысым ретінде сипатталмайды. Қытайда өсімдіктер құрылымының өзгеруіне және табиғи ресурстардың сарқылуына әкелетін пайдалы қазбаларды барлау және онымен байланысты инфрақұрылым құрылысына байланысты тіршілік ету ортасының жоғалуы Қытайда жыртқыш құстар санының жергілікті түрде азаюына әкелді (MaMing & Zhao 2013). Негізгі дала биотоптарын ауылшаруашылық жерлерге айналдыру 1950-жылдары Дементьев пен Гладков (1951) тарапынан қауіп ретінде танылған, және бүгінгі күнге дейін оларды егістік алқаптарға айналдыру және жайылым шаруашылығының қысымын күшейту ретінде атап өтуге болады (Karyakin et al., 2016). Оңтүстік-Шығыс Азияда мекендеу ортасының өзгеруі кейбір аумақтардағы жергілікті қорек көздеріне әсер етуі мүмкін, бірақ түр деңгейінде әсерді сандық бағалау әзірге шектеулі.

Қорекке қолжетімділік (жалпы деңгейі жоғары)

Дала қырандарының ұя салатын жерлері көбінесе саршұнақтарды (Spermophilus spp.) және шиқылдақтарды (Ochotona spp.) қоса алғанда, ін қазатын сүтқоректілердің колонияларымен трофикалық түрде байланысты. Көктемде жемшөп қорегі молшылық шыңына жеткенде, олар аумақтарды жиірек мекендейді және жұптардың сәтті көбеюі ықтимал, ал қорек көзі жетіспегенде олар азырақ мекендеп, құстардың өнімділігі төмен болады. Алтай-Саян аймағы мен оған іргелес далалардан алынған деректерге сәйкес, көктемде саршұнақтар мен шиқылдақтардың көптігі/қолжетімділігі дала қырандарының ұя салуын да, көбею табысын да анықтайды (Karyakin et al. 2023). Дала қыранының қорек қоры қысқа шөпті ашық кеңістіктермен және жақсы дамыған ін жүйесімен байланысты болғандықтан, жерді пайдаланудың өзгеруі және өсімдіктердің өсуі улануды немесе инфрақұрылымға әсерді ескермесе де, жемдік популяцияның азаюына әкелуі мүмкін. Палеарктика аймағы бойынша саршұнақтардың колониялары тіршілік ету ортасы сақталмаған кезде жойылып, шамадан тыс өсіп кетеді (Petluš et al. 2021).

Өрт және өсімдіктер динамикасы (жалпы деңгейі орташа)

Дала өрттері ареалдың көп бөлігіндегі экожүйелердің табиғи бөлігі болып табылады, бірақ жиілігі мен қарқындылығының артуы өрттен кейін бірнеше жыл бойы өсімдіктер құрылымын өзгерте алады (Smelansky et al., 2015), бұл қорек популяцияларының — кішігірім сүтқоректілер мен жәндіктердің — циклдерінде тізбектелген реакцияға әкеледі. Қазақстанда ареалының кем дегенде жартысында өрт қаупі жоғары болады деп болжануда (Karyakin et al. 2025). Өрттер дала қырандарына тікелей (ұялардағы жұмыртқа/балапанның өлімі) және жанама түрде (тіршілік ету ортасының өзгеруі) әсер етеді. Қарағандыда өрттер белсенді ұялардың 3,93%-ын жойылғаны туралы хабарланған (Karyakin et al. 2017).

Дала өрттері ареалдың көп бөлігіндегі экожүйелердің табиғи бөлігі болып табылады, бірақ жиілігі мен қарқындылығының артуы өрттен кейін бірнеше жыл бойы өсімдіктер құрылымын өзгерте алады (Smelansky et al., 2015), бұл қорек популяцияларының — кішігірім сүтқоректілер мен жәндіктердің — циклдерінде тізбектелген реакцияға әкеледі.

Климаттың өзгеруі (белгісіз)

Климаттың өзгеруі ең алдымен жоғарыда аталған факторлардың модуляциясы арқылы көрінеді: жемтік базалық деңгейлердің өзгеруі, орман өрттерінің қаупінің артуы, жануарлардың өлекселер мен суару орындарында жиналуына әкелетін құрғақшылықтың ұзаққа созылуы (улану/қауіпсіз су қаупімен бірге) және желдің өзгермелі бағыты, көші-қон жолдарының тұйық нүктелерінде орналасқан жел электр станцияларының қысымын күшейтеді. Биоәртүрліліктің жоғалуымен қатар, климаттың өзгеруі табиғи ортаға тап болатын төтенше жағдайлардың бірі болып табылады және ол дала қыранын қоса алғанда, жыртқыш құстарға кең ауқымды әсер етеді (Martínez-Ruiz et al., 2023).

Экологиялық тұрғыдан ұқсас түрлер бойынша болжамдар алаңдаушылықты күшейтеді: мысалы, Оңтүстік Африкада жылдық жауын-шашын мөлшері 10 %-дан аз өзгерген жағдайда да жартас қыранының жойылып кетуі мүмкін деп күтілуде (Wichmann et al. 2005). Сонымен қатар, «Еуропаның ұя салатын құстарының климаттық атласына» сәйкес, дала қыраны ареалының батыс бөлігі тіршілік етуге барған сайын қолайсыз болып барады (Huntley et al. 2007), алайда қазіргі уақытта бұл жерде ұя салу дерлік байқалмайды.

Басқа жергілікті немесе жаңа қатерлер

Бұл теріс әсер түрлері географиялық тұрғыдан шектеулі немесе эпизодтық сипатқа ие. Бағалаулар жергілікті әсерді және деректердің сенімділік деңгейін көрсетеді және оларды бүкіл көші-қон жолы ауқымындағы жалпы маңыздылық ретінде қарастыруға болмайды.

Қарақұспен *(Aquila heliaca)* гибридтену

(жалпы деңгейі төмен)

Дала қыраны мен қарақұс бір-бірімен тығыз байланысты, әрі олардың ареалдары едәуір дәрежеде қабаттасады (Lerner & Mindell, 2005). Гибридті жұптар мен олардың ұрпағы Түркиядағы шағын әрі оқшауланған популяцияда (Horváth et al., 2018), сондай-ақ дала қыранының саны азайып, ал қарақұстың саны артқан аудандарда тіркелген (Karyakin, Kovalenko & Zinevich, 2016). Бұл гибрид даралардың кейбіріне балапан кезінде спутниктік GPS-белгілер тағылып, олардың кейінгі қоныс аударуы мен тіршілік ету деңгейі туралы деректер алынған (B. Tatar & M. Horváth et al., жарияланбаған деректер), әрі бұл ұрпақтың кем дегенде бір бөлігі өсімтал болған. Бұл ықтимал генетикалық мәселе болып саналса да, мұндай жағдайлар сирек кездеседі және популяцияның қазіргі саны жағдайында басым қауіп-қатерлер қатарына енуі екіталай.

Ұя салуға арналған қоқыс

(жалпы деңгейі төмен)

Белгілі болғандай, дала қырандары ұя салуда антропогендік қалдықтарды, пластикалық пакеттер мен жұмыс қолғаптарын қолданады, олар мүмкін әшекей ретінде қызмет етеді, сонымен қатар жүн, сүйек және бұтақтар сияқты табиғи материалдар пайдаланылады (Horváth et al., 2022; Karyakin, Kovalenko, Barashkova, et al., 2016). Мұны табиғи мінез-құлық деп қарауға болады, бірақ пластикке оралу балапандар үшін (және мүмкін ересек даралар үшін де) қатер төндіруі мүмкін, бұл жергілікті деңгейде салдарға әкелуі мүмкін (Mallet et al., 2020; Sundev et al., 2012).

Қауіпсіз емес су

(белгісіз)

Оңтүстік Африкада сипатталып отырған қатер – құрғақ маусымда су ресурстарына тікелей улаудың нәтижесінде дала қырандарының улануы болып табылады. Бұл қасақана улау (әртүрлі токсиндерді қолдану арқылы) кең таралған және адам азығын алу мақсатында жүзеге асырылады (A. Botha, жеке хабарлама).

Ауру (белгісіз)

Дала қыранына аурулардың жасырын әсері жақсы зерттелмеген, бірақ жоғары патогенді құс тұмауы (ЖПҚТ) олардың тіршілік етуіне әсер етуі мүмкін. 2017 жылы Ресей Федерациясында дала қырандарында ЖПҚТ жағдайлары тіркелген, онда екі дарадан H5N8 вирусы анықталған (WAHIS дерекқоры деректері), және бұл жағдайлар тестілеудің тұрақсыздығын ескере отырып, ең төменгі көрсеткіштер болуы мүмкін. Аурудың өршуі әртүрлі таксондар мен жемшөп қорегі тізбесінің деңгейлеріндегі жабайы құстар популяцияларына әсер етті, ал кейбір жыртқыш құстар үшін оның репродуктивтік жетістігіне әсері айтарлықтай болып, қосымша зерттеуді талап етеді (Smith et al., 2025; Wilson et al., 2025).

Дала қыранына аурулардың жасырын әсері жақсы зерттелмеген, бірақ жоғары патогенді құс тұмауы (ЖПҚТ) олардың тіршілік етуіне әсер етуі мүмкін

Жоспар жасау және басқару

Бұл жоспар КМВ 14 КС құстарға арналған Іс-қимыл жоспары бойынша 12.12 Қарарына (Rev. COP14) және 14.145 шешіміне сәйкес әзірленді. Жоспардың мақсаты – түр бойынша Іс-қимыл жоспарын әзірлеу, атқарылған жұмыстар туралы есеп беру және КМВ аясында КС15-де одан әрі әрекет ету нұсқаларын ұсыну болды. ХТҚО табиғатты қорғау іс-шараларын жоспарлау бойынша Мамандар тобының ғылыми негізделген шешімдерді мүдделі тараптардың қатысуымен қабылдау принциптерін пайдалана отырып, жетекші координатор ӨТМ-ның жыртқыш құстарға арналған координациялық бөлімшесінің қолдауымен және негізгі жұмыс тобының қатысуымен ақпарат жинауды және ұсынуды бақылады. Түрдің бүкіл ареалын қамтитын кеңейтілген сарапшылар тобы құрылып, 2025 жылғы мамырда Астанада (Қазақстан) гибридтік семинар өткізілді. Онда белгілі түрлер туралы ақпарат ұсынылып, қатерлер картографиялық бағаланды және түрді қорғауға арналған Шеңберлік шаралар бағдарламасы әзірленді.

Сонымен қатар, КМВ ұлттық координаторлары, жыртқыш құстар бойынша ұлттық байланыс тұлғалары, ареалдағы мемлекеттер және түр сарапшылары арасында дала қыранының әр елдегі мәртебесі мен қатерлері туралы ақпарат алмасуға мүмкіндік беретін сауалнама әзірленіп, таратылды. Бұл ақпарат қауіп-қатерді бағалауға (1-кесте) және 3 Қосымшада ұсынылған түрді сақтау үшін маңызды аумақтар тізімін жасауға көмектесті. Сонымен қатар, ареалдағы мемлекеттер бойынша популяция саны мен құқықтық қорғау мәртебесі туралы ақпарат жинақталып, ол 4 Қосымшада және 5 Қосымшада ұсынылды.

Дала қырандарына арналған ғаламдық іс-қимыл жоспары 10 жыл бойы (2026–2035 жж.) жүзеге асырылуы жоспарлануда. Жоспардың орта мерзімді шолуы 5 жылдан кейін өткізіледі, бұл жоспардың қалған кезеңі үшін қажетті ресурстарды анықтауға мүмкіндік береді. Кенеттен өзгерістер популяцияға әсер етуі мүмкін немесе жаңа маңызды қауіп-қатер пайда болған жағдайда жоспарға кезектен тыс шолу жүргізіледі.

Жоспардың бірінші жылы барысында жылына кемінде бір рет жиналатын көпсалалы сарапшылар Жұмыс тобын құру қажет. Бұл КМВ Тараптарымен және жыртқыш құстарға арналған ӨТМ-на қол қойған тараптармен байланысты орнатуға мүмкіндік береді, сондай-ақ Іс-қимыл жоспары бойынша Координатор тағайындалуы тиіс. Бұл топтың мақсаты төмендегідей болады:

- Аталған түр бойынша қолжетімді заманауи ақпаратты және зерттеулерді талдау
- Ареалдағы мемлекеттерде жүргізілген және аяқталған іс-шараларды шолу
- Басымдыққа ие шараларды жүзеге асыруды жоспарлау
- Түрлерді қорғау шаралары шеңберінде көрсетілген шараларды іске асыруды қолдау
- 2030 жылы жоспардың Орта мерзімді шолуын жүргізу
- Көші-қон жолында пайда болатын және болашақ қатерлерді анықтау үшін тұрақты түрде мониторинг жүргізу
- Деректер алмасу үшін орталықтандырылған және динамикалық топты құру және қолдау, сондай-ақ түр мен оған төніп тұрған қатерлерді жақсырақ түсіну үшін біріктірілген деректер жиынтықтарын талдау және жариялауды ілгерілету (5.2.2 шара негізінде)
- КМВ Тараптар конференциясы мен жыртқыш құстарға арналған ӨТМ-на қол қойған Тараптар кездесулері үшін есептер дайындауда Хатшылыққа қолдау көрсету.

Әдебиеттер тізімі

Ahmad, S., Khattak, R. H., Teng, L., Kaneez, K., & Liu, Z. (2022). Factors affecting habitat selection of endangered steppe eagle (Aquila nipalensis) in Pakistan: implications for raptors conservation. Diversity, 14(12), 1135.

Aidek, A., & Eid, E. (2025). Exploring the Animal Market on Facebook: A Case Study of the Syrian Wildlife Trade. Sustainability and Biodiversity Conservation, 4(1), 1–21.

Al-Sheikhly, O. F., Al-Barazangi, A. N., Haba, M. K., Fazaa, N. A., Abdulzahra, H. K., Turab, M. K. A., & Al-Azawi, A. J. (2017). Ring Recoveries from Steppe Eagles and Eastern Imperial Eagles from the Russian and Kazakhstan Breeding Populations and a Review of Major Threats to Eagles in Iraq. Raptors Conservation, 35.

Alexandrovich, R. N., Abushin, A. A., Salemgareev, R. R., Urazaliev, R. S., & Smelansky, I. E. (2024). Steppe eagle mortality on power lines in the west of Kazakhstan, 2023-2024. Selevinia, 32, 11.

Angelov, I. (2015). Steppe Eagle. In V. Golemansky et al (Ed.), Red Data Book of the Republic of Bulgaria. Volume 2. Animals. BAS & MoEW. Sofia

Arnold, K. E., Brown, A. R., Ankley, G. T., & Sumpter, J. P. (2014). Medicating the environment: assessing risks of pharmaceuticals to wildlife and ecosystems. The Royal Society 369

Barrios, L., & Rodriguez, A. (2004). Behavioural and environmental correlates of soaring-bird mortality at on-shore wind turbines. Journal of Applied Ecology, 41(1), 72–81.

Batbayar, N., & Lee, H. (2017). Steppe eagle migration from Mongolia to India. Bird migration across the Himalayas: wetland functioning amidst mountains and glaciers, 6, 117–127.

Bean, T. G., Chadwick, E. A., Herrero-Villar, M., Mateo, R., Naidoo, V., & Rattner, B. A. (2024). Do pharmaceuticals in the environment pose a risk to wildlife? Environmental Toxicology and Chemistry, 43(3), 595–610.

Bekmansurov, R. H., Karyakin, I. V., Babushkin, M. V., Vazhov, S. V., Levashkin, A. P., Pimenov, V. N., & Pchelintsev, V. G. (2016). Results of work of the Raptor Ringing Center of the Russian Raptor Research and Conservation Network in 2015. Raptors Conservation (33), 24–45.

Biggs, D. (2001). Eagles feast at quelea colony in Kruger. Africa Birds & Birding, 6(2), 16–17.

Bird, J. P., Martin, R., Akçakaya, H. R., Gilroy, J., Burfield, I. J., Garnett, S. T., Symes, A., Taylor, J., Şekercioğlu, Ç. H., & Butchart, S. H. (2020). Generation lengths of the world's birds and their implications for extinction risk. Conservation Biology, 34(5), 1252–1261.

BirdLife International (2021). Species factsheet: Steppe Eagle Aquila nipalensis. Downloaded from https://datazone.birdlife.org/species/factsheet/steppe-eagle-aquila-nipalensis on 01/09/2025

BirdLife International (2025). Generation lengths of the world's birds. Version 3.1. Available from https://datazone.birdlife.org

Bohra, D., & Rao, M. (2023). Raptors mortality in North-West Rajastan, India (2017–2022). Raptors Conservation(S2), 172–174.

Bohra, D., & Vyas, S. (2018). Human Impact on Steppe Eagle and other Birds of Prey in North-West Rajasthan, India. Raptors Conservation, 100–101.

Boland, C., & Alsuhaibany, A. (2020). The Birds of Saudi Arabia (Vol. 2). Motivate Media Group.

Bold, A., & Boldbaatar, S. (1999). Rare Mongolian Birds of Prey. Biology Institute research paper, 1.

BRCC. (2023). The Outcomes of the III International Meeting on Conservation of the Steppe Eagle. Retrieved 29/09/2025 from https://www.brcc.kz/en/projects-and-plans/eagles-of-the-palearctic-outcomes/

Brochet, A.-L., Jbour, S., Sheldon, R. D., Porter, R., Jones, V. R., Al Fazari, W., Al Saghier, O., Alkhuzai, S., Al-Obeidi, L., & Angwin, R. (2019). A preliminary assessment of the scope and scale of illegal killing and taking of wild birds in the Arabian peninsula, Iran and Iraq. Sandgrouse, 41, 154–175.

Brochet, A.-L., Van den Bossche, W., Jbour, S., Ndang'ang'a, P. K., Jones, V. R., Abdou, W. A. L. I., Al-Hmoud, A. R., Asswad, N. G., Atienza, J. C., & Atrash, I. (2016). Preliminary assessment of the scope and scale of illegal killing and taking of birds in the Mediterranean. Bird Conservation International, 26(1), 1–28.

Bruggers, R. L., Jaeger, M. M., Keith, J. O., Hegdal, P. L., Bourassa, J. B., Latigo, A. A., & Gillis, J. N. (1989). Impact of fenthion on nontarget birds during quelea control in Kenya. Wildlife Society Bulletin (1973-2006), 17(2), 149–160.

Cheke, R. A., & Sidatt, M. E. H. (2019). A review of alternatives to fenthion for quelea bird control. Crop Protection, 116, 15–23.

Clark, W. S. (1992). The taxonomy of Steppe and Tawny Eagles, with criteria for separation of museum specimens and live eagles. Bulletin of the British Ornithologists' Club, 112(3), 150–157.

Cramp, S., & Simmons, K. E. L. (1980). Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa: the Birds of the Western Palaearctic. Vol. II Hawks to Bustards. (Vol. 2).

Clark, W. S. (2005). Steppe Eagle Aquila nipalensis is monotypic. Bulletin of the British Ornithologists' Club, 125(2), 3.

Dahl, E. L., May, R., Hoel, P. L., Bevanger, K., Pedersen, H. C., Røskaft, E., & Stokke, B. G. (2013). White-tailed eagles (Haliaeetus albicilla) at the Smøla wind-power plant, Central Norway, lack behavioral flight responses to wind turbines. Wildlife Society Bulletin, 37(1), 66–74.

De Lucas, M., Janss, G. F., Whitfield, D. P., & Ferrer, M. (2008). Collision fatality of raptors in wind farms does not depend on raptor abundance. Journal of Applied Ecology, 45(6), 1695–1703.

Dementiev, G. P. (1951). Birds of prey: Accipitres or Falconiformes in Birds of the Soviet Union. In (Vol. 1, pp. 70–341).

Dwyer, J. F., Karyakin, I. V., López, J. R. G., & Nikolenko, E. G. (2022). Avian electrocutions on power lines in Kazakhstan and Russia. Ardeola, 70(1), 3–27.

Dzhamirzoev, G., Bekmansurov, R., Korepov, M., Stryukov, S., & Ismailov, H. (2023). Wintering Eastern Imperial Eagles in Dagestan, Russia. Raptors Conservation (S2), 323–327.

eBird. (2025). eBird: An online database of bird distribution and abundance [web application]. eBird.

Efrat, R., Lehnardt, Y., Berkowic, D., Leshem, Y., Dor, R., Bragin, A., Bragin, E., Katzner, T., & Sapir, N. (2025). Using GPS tracking data to validate the conservation value of bird migration counts. Biological Conservation, 302, 110959.

Efrat, R., Lehnardt, Y., Bragin, A., Bragin, E., Avgar, T., Katzner, T., & Sapir, N. (2025). Age-dependent response to anthropogenic habitat during migration of an endangered raptor. Current Biology, 35(17), 4301–4308.

Eid, E., & Handal, R. (2018). Illegal hunting in Jordan: Using social media to assess impacts on wildlife. Oryx, 52(4), 730–735.

Fink, D., T. Auer, A. Johnston, M. Strimas-Mackey, S. Ligocki, O. Robinson, W. Hochachka, L. Jaromczyk, C. Crowley, K. Dunham, A. Stillman, C. Davis, M. Stokowski, P. Sharma, V. Pantoja, D. Burgin, P. Crowe, M. Bell, S. Ray, I. Davies, V. Ruiz-Gutierrez, C. Wood, A. Rodewald. 2024. eBird Status and Trends, Data Version: 2023; Released: 2025. Cornell Lab of Ornithology, Ithaca, New York. https://doi.org/10.2173/WZTW8903

Fleming Jr, R. L. (1983). An east-west Aquila eagle migration in the Himalayas. Journal of the Bombay Natural History Society. Bombay, 80(1), 58–62.

Forsman, D. (2016). Flight identification of raptors of Europe, North Africa and the Middle East. Bloomsbury Publishing.

Garvin, J. C., Slabe, V. A., & Cuadros Díaz, S. F. (2020). Conservation letter: lead poisoning of raptors. Journal of Raptor Research, 54(4), 473–479.

Green, R. E., Newton, I., Shultz, S., Cunningham, A. A., Gilbert, M., Pain, D. J., & Prakash, V. (2004). Diclofenac poisoning as a cause of vulture population declines across the Indian subcontinent. Journal of Applied Ecology, 41(5), 793–800.

Guil, F., Soria, M. Á., Margalida, A., & Pérez-García, J. M. (2018). Wildfires as collateral effects of wildlife electrocution: An economic approach to the situation in Spain in recent years. Science of the Total Environment, 625, 460–469.

Habib, M. (2023). Wintering Steppe Eagle in Hurghada (Egypt) from 2016 till 2022. Raptors Conservation (S2), 271–272.

Hilgerloh, G., Michalik, A., & Raddatz, B. (2011). Autumn migration of soaring birds through the Gebel El Zeit Important Bird Area (IBA), Egypt, threatened by wind farm projects. Bird Conservation International, 21(4), 365–375.

Horváth, M., Béres, I., Özcan, C., Juhász, T., Kovács, A., Tatar, B., Karyakin, I. V., Schmidt, M., & Tavares, J. (2018). Breeding population surveys of Eastern Imperial Eagles and Steppe Eagles in central Anatolia, Turkey. Raptors Conservation (1), 113–114.

Horváth, M., Juhász, T., Béres, I., Özcan, C., Tatar, B., Özkoç, Ö., İSfendiyaroğlu, S., Schmidt, M., & Karyakin, I. (2023). Steppe Eagle breeding surveys in Turkey between 2015 and 2022. Raptors Conservation (S2), 217–219.

Horváth, M., Karyakin, I., Johasz, T., Zinevich, L., Kalocsa, B., & Haraszthy, L. (2022). First breeding records of Steppe Eagles Aquila nipalensis in Turkey in the twenty-first century. Sandgrouse, 44(1), 169–174.

Huntley, B., Green, R. E., Collingham, Y. C., & Willis, S. G. (2007). A climatic atlas of European breeding birds.

IUCN. (2021). The IUCN Red List of Threatened Species. Available at https://www.iucnredlist.org/species/22696038/www.iucnredlist.org. Retrieved 5 September from

Karyakin, I. (2008). Lines-killers continue to harvest the mortal crop in Kazakhstan. Raptors Conservation, 11, 14–21.

Karyakin, I. (2010). Catastrophic consequences of deratization with use of bromadiolone in Mongolia in 2001–2003. Pest Management, 1, 7.

Karyakin, I., MV, B., Vazhov, S., Bachtin, R., Nikolenko, E., & Shnayder, E. (2015). Results of work of the Raptor Ringing Center of the Russian Raptor Research and Conservation Network in 2014. Raptors Conservation, 37, 15–48.

Karyakin, I., Kovalenko, A. V., Barashkova, A., Smelansky, I., & Nikolenko, E. (2016). Strategy of the Steppe Eagle conservation in the Russian Federation.

Karyakin, I., Kovalenko, A. V., & Zinevich, L. S. (2016). The First Record of Case of the Imperial Eagle and the Steppe Eagle Successful Breeding in the Mixed Pair in Western Kazakhstan and Records of Probable Hybrids of These Species in Russia and Kazakhstan. Raptors Conservation (32), 118–125.

Karyakin, I., Zinevich, L. S., Schepetov, D. M., & Sorokina, S. Y. (2016). Population structure of the Steppe Eagle Range and preliminary data on the population genetic diversity and status of subspecies. Raptors Conservation(32), 67–88.

Karyakin, I., Nikolenko, E., Zinevich, L., & Pulikova, G. I. (2017). Steppe Eagle in the Karaganda Region, Kazakhstan. Raptors Conservation, 35, 33.

Karyakin, I., Nikolenko, E., & Shnayder, E. (2018). Status of the Steppe Eagle in the world: “white spots” in distribution, population numbers, ecology and threats. Eagles of Palearctic: Study and conservation, 1, 81–84.

Karyakin, I., Nikolenko, E., Shnayder, E., Babushkin, M. V., Bekmansurov, R., Kitel, D., Pimenov, V. N., Pchelintsev, V. G., Khlopotova, A., & Shershnev, M. (2018). Results of Work of the Raptor Ringing Center of the Russian Raptor Research and Conservation Network in 2017. Raptors Conservation, 37, 15–48.

Karyakin, I., Nikolenko, E., Shnayder, E., Zinevich, L., Pulikova, G., Bartoszuk, K., Horváth, M., Juhász, T., Aghababyan, K., & Andreyenkova, N. (2019). Results of the GPS/GSM-Tracking of Juvenile Steppe Eagles from Russia and Kazakhstan. Raptors Conservation (39).

Karyakin, I., Nikolenko, E. G., Shnayder, E., Zinevich, L., Pulikova, G., & Andreyenkova, N. (2021). Wind Power Development in Eastern Kazakhstan Threatens Migration of Eagles. Raptors Conservation (43).

Karyakin, I., Nikolenko, E., & Shnayder, E. (2023). Steppe Eagle in the Altai-Sayan region - research results 2019–2023. Raptors Conservation(S2), 233–241.

Karyakin, I. V., Knizhov, K. I., Nikolenko, E. G., Shnayder, E. P., Pulikova, G. I., & Kaptyonkina, A. G. (2024). Golden Eagle in Karatau and Chu-Ili Mountains (Kazakhstan) and Assessment of Risks to its Populations from Developing Wind Energy. Raptors Conservation (48), 11–99.

Karyakin, I., Nikolenko, E. G., & Pulikova, G. (2025). Status of Steppe Eagle Populations in Kazakhstan, Adverse Factors and Conservation Measures for the Species.

Katzner, T. E., Pain, D. J., McTee, M., Brown, L., Cuadros, S., Pokras, M., Slabe, V. A., Watson, R. T., Wiemeyer, G., & Bedrosian, B. (2024). Lead poisoning of raptors: state of the science and cross-discipline mitigation options for a global problem. Biological Reviews, 99(5), 1672–1699.

Keijmel, M., Babbington, J., Roberts, P., McGrady, M., & Meyburg, B. (2020). The world’s largest gathering of Steppe Eagles Aquila nipalensis discovered in central Saudi Arabia. Sandgrouse, 42, 59–68.

Keith, J. O., & Bruggers, R. L. (1998). Review of hazards to raptors from pest control in Sahelian Africa. Journal of Raptor Research, 32(2), 12.

Khoury, F., Makarewicz, C., Al-Hmoud, A., & Mithen, S. (2020). The illegal trapping of large falcons in Jordan. Sandgrouse, 42, 9.

Kovács, A., Williams, N., & Galbraith, C. (2014). Saker Falcon Falco cherrug Global Action Plan (SakerGAP), including a management and monitoring system, to conserve the species. (Raptors MOU Technical Publication No. 2, CMS Technical Series No. 31.

Krone, O. (2018). Lead poisoning in birds of prey. In Birds of prey: biology and conservation in the XXI century (pp. 251–272). Springer.

Kumar, S. (2025). Pan India Assessment and Monitoring of Endangered Species - Vultures.

Lee, A. (2025). Steppe Eagle. In Lee ATK, Rose S, Banda S, Bezeng SB, Maphalala MI, Maphisa DH, & S.-R. H (Eds.), The 2025 Red Data Book of Birds of South Africa, Lesotho and Eswatini. BirdLife South Africa.

Lees, C., Rutschmann, A., Santure, A., & Beggs, J. (2021). Science-based, stakeholder-inclusive and participatory conservation planning helps reverse the decline of threatened species. Biological Conservation, 260, 109194.

Lerner, H. R., & Mindell, D. P. (2005). Phylogeny of eagles, Old World vultures, and other Accipitridae based on nuclear and mitochondrial DNA. Molecular phylogenetics and evolution, 37(2), 327–346.

Loon, R. (1995). The effectiveness of the law in the conservation of birds of prey in South Africa. South African Journal of Environmental Law and Policy, 2(2), 169–185.

Mallet, J., Liébana, M. S., Santillán, M. Á., & Grande, J. M. (2020). Raptor entanglement with human debris at nests: A patchy and species-specific problem. Journal of Raptor Research, 54(3), 316–318.

MaMing. (2023). The survival status of Golden and Steppe Eagles in a capturing areas in China. Raptors Conservation (S2), 191–192.

MaMing, R., & Zhao, X. (2013). Distribution Patterns and Ecology of the Steppe Eagle in China. Raptors Conservation (27).

Martínez-Ruiz, M., Dykstra, C. R., Booms, T. L., & Henderson, M. T. (2023). Conservation letter: Effects of global climate change on raptors. Journal of Raptor Research, 57(1), 92–105.

McClure, C. J., Westrip, J. R., Johnson, J. A., Schulwitz, S. E., Virani, M. Z., Davies, R., Symes, A., Wheatley, H., Thorstrom, R., & Amar, A. (2018). State of the world’s raptors: Distributions, threats, and conservation recommendations. Biological Conservation, 227, 390–402.

McGrady, M., Bragin, E., Karyakin, I., Batbayar, N., & Katzner, T. (2021). Steppe eagle Aquila nipalensis. In Migration Strategies of Birds of Prey in Western Palearctic (pp. 108–116). CRC Press.

McWilliam, A. N., & Cheke, R. A. (2004). A review of the impacts of control operations against the red-billed quelea (Quelea quelea) on non-target organisms. Environmental Conservation, 31(2), 130–137.

Meyburg, B.-U., Meyburg, C., & Paillat, P. (2012). Steppe Eagle migration strategies—revealed by satellite telemetry. British Birds, 105(9), 506.

Meyburg, B., Matthes, J., & Meyburg, C. (2010). Überwinterungsökologie: Schreiadler und Blutschnabelweber. Falke, 57, 236–243.

Meyburg, B.-U., Boesman, P., Marks, J., & Sharpe, C. (2020). Steppe Eagle (Aquila nipalensis), version 1.0. In J. Del Hoyo, A. Elliott, D. A. Sargatal, D. A. Christie, & E. de Juana (Eds.), Birds of the World. Cornell Lab of Ornithology. https://doi.org/https://doi.org/10.2173/bow.steeag1.01

Meyburg, B.-U., Paillat, P., & Meyburg, C. (2003). Migration routes of Steppe Eagles between Asia and Africa: a study by means of satellite telemetry. The Condor, 105(2), 219–227.

Mitrofanov, O. B. (2015). To the distribution of the Steppe Eagle in the Altai reserve. In A. F. Kovshar, 14th International Ornithological Conference of Norther Eurasia

Ministry of Agriculture & Forestry, (2023). Steppe Eagle Action Plan. Ministry of Agriculture and Forestry, Ankara, Turkiye

Nakayama, S. M., Morita, A., Ikenaka, Y., Mizukawa, H., & Ishizuka, M. (2019). A review: poisoning by anticoagulant rodenticides in non-target animals globally. Journal of Veterinary Medical Science, 81(2), 298–313.

Newton, I. (1998). Population limitation in birds. Academic press.

Newton, I. (2008). The migration ecology of birds. Elsevier.

Newton, I. (2010). Bird migration (Vol. 113). Harper Collins.

Ngila, P. M., Chiawo, D., Owuor, M. A., Wasonga, V. O., Ellwood, E., & Mugo, D. (2024). Assessing the susceptibility of raptor species to electrocution: a framework for Kenya. Environmental and Sustainability Indicators, 22, 100400.

Noby, K., Mossad, H., El Din, S., Elbolkiny, N., Abdalla, T., Jobson, B., Williams, J., Gemerden, B., Weston, J., Hayward, W., Chandra, S., Arkumarev, V., Dobrev, V., Ivanova, E., Nikolov, S. C., & Oppel, S. (2022). Globally important proportions of six raptor populations migrate past Galala Bird Observatory, Egypt, in spring. Sandgrouse, 44, 11.

Ogada, D., Virani, M. Z., Thiollay, J. M., Kendall, C. J., Thomsett, S., Odino, M., Kapila, S., Patel, T., Wairasho, P., & Dunn, L. (2022). Evidence of widespread declines in Kenya’s raptor populations over a 40-year period. Biological Conservation, 266, 109361.

Oppel, S., Arkumarev, V., Bakari, S., Dobrev, V., Saravia-Mullin, V., Adefolu, S., Sözüer, L. A., Apeverga, P. T., Arslan, Ş., & Barshep, Y. (2021). Major threats to a migratory raptor vary geographically along the eastern Mediterranean flyway. Biological Conservation, 262, 109277.

Pain, D. J., Fisher, I., & Thomas, V. G. (2009). A global update of lead poisoning in terrestrial birds from ammunition sources. Ingestion of lead from spent ammunition: implications for wildlife and humans, 99–118.

Pande, S., Deshpande, P., Mahabal, A., & Sharma, R. (2013). Distribution of the Steppe Eagle in the Indian Subcontinent: Review of Records from 1882 to 2013 AD. Raptors Conservation (27).

Percival, S. (2005). Birds and windfarms. British Birds, 98, 194–204.

Petluš, P., Petlušová, V., Baláž, I., Ševčík, M., Lešová, A., & Hapl, E. (2021). Impact of management measures on the European ground squirrel population development. Folia Oecologica, 48(2).

Pulikova, G., Kaptyonkina, A., Smelansky, I., & Zinevich, L. (2023). The present status of Steppe Eagle in Kazakhstan. Raptors Conservation(S2), 247–252.

Purevdorj, A., Purev-Ochir, G., Gungaa, A., Bold, B., Davaasuren, B., Ganbold, M., Galtbalt, B., Batbayar, N., Rahman, L., & Dixon, A. (2025). Electrocution of Steppe Eagles and Golden Eagles in Mongolia. Journal of Raptor Research, 59(2), 1–8.

Russell, R. E., & Franson, J. C. (2014). Causes of mortality in eagles submitted to the National Wildlife Health Center 1975–2013. Wildlife Society Bulletin, 38(4), 697–704.

Sangster, G., Knox, A. G., Helbig, A. J., & Parkin, D. T. (2002). Taxonomic recommendations for European birds. Ibis, 144(1), 153–159.

Schaub, T., Klaassen, R. H., De Zutter, C., Albert, P., Bedotti, O., Bourrioux, J.-L., Buij, R., Chadœuf, J., Grande, C., & Illner, H. (2024). Effects of wind turbine dimensions on the collision risk of raptors: A simulation approach based on flight height distributions. Science of the Total Environment, 954, 176551.

Serratosa, J., Oppel, S., Rotics, S., Santangeli, A., Butchart, S. H., Cano-Alonso, L. S., Tellería, J. L., Kemp, R., Nicholas, A., & Kalvāns, A. (2024). Tracking data highlight the importance of human-induced mortality for large migratory birds at a flyway scale. Biological Conservation, 293, 110525.

Sharma, P., & Sundar, K. (2009). Counts of Steppe Eagles Aquila nipalensis at a carcass dump in Jorbeer, Rajasthan, India. Oriental Bird Club. (pp. 160–163)

Sharma, A. K., Saini, M., Singh, S. D., Prakash, V., Das, A., Dasan, R. B., Pandey, S., Bohara, D., Galligan, T. H., & Green, R. E. (2014). Diclofenac is toxic to the Steppe Eagle Aquila nipalensis: widening the diversity of raptors threatened by NSAID misuse in South Asia. Bird Conservation International, 24(3), 282–286.

Shaw, P., Ogada, D., Dunn, L., Buij, R., Amar, A., Garbett, R., Herremans, M., Virani, M. Z., Kendall, C. J., Croes, B. M., Odino, M., Kapila, S., Wairasho, P., Rutz, C., Botha, A., Gallo-Orsi, U., Murn, C., Maude, G., & Thomsett, S. (2024). African savanna raptors show evidence of widespread population collapse and a growing dependence on protected areas. Nature Ecology & Evolution, 8(1), 45–56. https://doi.org/10.1038/s41559-023-02236-0

Shirihai, H., & Christie, D. A. (1992). Raptor migration at Eilat. British Birds, 85(4), 141–186.

Shobrak, M., Alasmari, S., Alqthami, A., Alqthami, F., Al-Otaibi, A., Al Zoubi, M., El Moghrabi, L., Jbour, S., Asswad, N. G., & Oppel, S. (2022). Electric infrastructure poses a significant threat at congregation sites of the globally threatened Steppe Eagle Aquila nipalensis in Saudi Arabia. Bird Conservation International, 32(2), 313–321.

Sklyarenko, S. (2023). Legislative Protection of Birds of Prey and Strengthening the Fight Against Their Illegal Traffic in Kazakhstan. Raptors Conservation(S2), 186–190.

Slabe, V. A., Anderson, J. T., Cooper, J., Miller, T. A., Brown, B., Wrona, A., Ortiz, P., Buchweitz, J., McRuer, D., & Dominguez-Villegas, E. (2020). Feeding ecology drives lead exposure of facultative and obligate avian scavengers in the eastern United States. Environmental Toxicology and Chemistry, 39(4), 882–892.

Slater, S. J., Dwyer, J. F., & Murgatroyd, M. (2020). Conservation letter: raptors and overhead electrical systems. Journal of Raptor Research, 54(2), 198–203.

Smelansky, I., Buyvolov, Y., Bazhenov, Y., Bakirova, R., & Burovik, L. (2015). Steppe fires and fire management in steppe protected areas: environmental and conservation aspects. Analytical Survey, 144.

Smith, G. D., McGrady, M. J., Beckmann, B. C., & Oli, M. K. (2025). Potential effects of HPAI on occupancy rates, breeding success, age and turnover of breeding Peregrine Falcons Falco peregrinus in southern Scotland. Bird Study, 1–5.

SoIB. (2023). State of India's Birds, 2023: Range, trends, and conservation status. The SoIB Partnership. https://doi.org/10.5281/zenodo.11124590

Subedi, T. R., DeCandido, R., Baral, H. S., Gurung, S., Gurung, S., Puan, C. L., & Sah, S. A. M. (2017). Population structure and annual migration pattern of Steppe Eagles at Thoolakharka Watch Site, Nepal, 2012–2014. Journal of Raptor Research, 51(2), 165–171.

Subedi, T. R., Gurung, S., & Dheeraj, C. (2025). Raptor Migration Count 2024-Thoolakharka Nepal.

Subedi, T. R., Mehta, P., & Shi, X. (2025). Raptor Conservation in East and South Asia. State of the World's Raptors, 12.11–12.23.

Sundev, G., Yosef, R., Birazana, O., & Damdin, S. (2012). Breeding Ecology of the Steppe Eagle (Aquila nipalensis) in Mongolia. Ornis Mongolica, 1, 7.

Van Maanen, E., Goradze, I., Gavashelishvili, A., & Goradze, R. (2001). Trapping and hunting of migratory raptors in western Georgia. Bird Conservation International, 11(2), 77–92.

Watson, R. T., Kolar, P. S., Ferrer, M., Nygård, T., Johnston, N., Hunt, W. G., Smit-Robinson, H. A., Farmer, C. J., Huso, M., & Katzner, T. E. (2018). Raptor interactions with wind energy: case studies from around the world. Journal of Raptor Research, 52(1), 1–18.

Weiss, N. (2023). Steppe Eagle's population structure on migration through the bottleneck of Eilat in spring. Raptors Conservation (S2), 269–270.

Weiss, N., Haviv, E., Alon, D., Perlman, Y., & Schäckermann, J. (2019). How Fast Does the Steppe Eagle Population Decline? Survey Results from Eilat, Israel. Raptors Conservation, 38.

Welch, G., & Welch, H. (1989). Autumn migration across the Bab-el-Mandeb Straits. Raptors in the modern world. World Working Group on Birds of Prey, Berlin, 123–126.

Wichmann, M. C., Groeneveld, J., Jeltsch, F., & Grimm, V. (2005). Mitigation of climate change impacts on raptors by behavioural adaptation: ecological buffering mechanisms. Global and Planetary Change, 47(2-4), 273–281

Wilson, M. W., Beckmann, B. C., & Wernham, C. V. (2025). Reduced breeding success consistent with effects of high pathogenicity avian influenza (HPAI) on raptors in Scotland in 2022. Bird Study, 72(1), 51–60.

Zduniak, P., Yosef, R., Sparks, T. H., Smit, H., & Tryjanowski, P. (2010). Rapid advances in the timing of the spring passage migration through Israel of the steppe eagle Aquila nipalensis. Climate Research, 42(3), 217–222.

1 Қосымша:

Техникалық қосымшалар

1.1 Қосымша. Құрастырушылар және Жұмыс тобы

Құрастырушаылар

Армения: Карен Агабабян, Лусине Агаджанян, Элиза Погосян; **Әзірбайжан**: Зюльфю Фараджли; **Бахрейн**: Халил Хасан Али; Бангладеш: Алам Саровар Дипу; **Бутан**: Цхеринг Тобгай; **Болгария**: Владимир Добрев, Борис П. Николов, Яна Велина; **Қытай**: Ма Мин; **Египет**: Халед Эль-Ноби, Шаймаа Таха; **Эфиопия**: Илма Деллелегн Абебе; **Финляндия**: Эско Хювяринен; **Үндістан**: Дау Лал Бохра, Киран Шривастава; **Иран (Ислам Республикасы):** Мохаммад Асгари Табари; **Ирак**: Джассим Аласади, Лаит Али, Аззам Алваш, Корш Арарат; **Израиль**: Рон Эфрат, Охад Хазофе, Ноам Вайс; **Иордания**: Ибрагим Аль Хасани, Лаит Эль-Мограби, Фарес Кури, Тарек Канир; **Қазақстан**: Аяжан Дуйсенгалиева, Андрей Ким, Алена Каптёнкина, Нурлан Онгарбаев, Генриетта Пуликова, Илья Смелянский, Руслан Уразалиев, Вера Воронова, Ксения Зюкова; **Кения**: Саймон Томсетт; **Қырғызстан**: Андрей Аверин, Жереми Берлю; **Моңғолия**: Батмунх Даваасурен; **Мьянма**: Тири Да Вей Аунг; **Непал**: Сандеш Гурунг, Тулси Рам Субеди; **Нигерия**: Мэтью Олуфеми Окунуга; **Оман**: Рабаб Аль Лавати, Таймур Аль Саид, Майкл МакГрэди, Майя Сарруф-Уилсон; **Пәкістан**: Мухаммад Самар Хуссейн Хан; **Польша**: Моника Леш; **Ресей Федерациясы:** Олег Горошко, Елена Шнайдер; **Саудовская Аравия:** Сахим Аласмари, Али Аль-Факих, Фахад Альгетами, Фахад Альктами, Мохаммад Альзуби, Абдулла Альсалем, Шариф Джбур, Джеки Джудас, Матяш Проммер; **ОАР және Оңтүстік Африка:** Андре Бота; **Шри-Ланка**: Чандани Ганга Виджесинге; **Туркия**: Илькер Озбахар, Чансу Озкан, Бурак Татар; **Туркменистан**: Эльдар А. Рустамов; **Біріккен Араб Әмірліктері:** Обаид Али Альшамси, Реза Хан; **Украина**: Сергей Домашевский; **Өзбекстан**: Анна Тен, Джурабек Тулаев; Йемен: Омер Ахмед Бэшен; Замбия: Фрэнк Виллемс; **Зимбабве**: Нил Дикон; **Басқалары**: Гай Андерсон, Мишель Боу, Джейми Копси, Ананд Чоудхари, Мэри Дэвис, Марк Дэй, Адам Девениш, Кэти Ферт (подготовка карты), Джо Фрейзер-Тернер (подготовка приложения), Дронашиш Госвами, Рис Грин, Коника Джангир, Вики Джонс, Тодд Кацнер, Фил Миллер, Стеффен Оппель, Люк Оссанлав-Харрис, Эмили Симмондс, Женевьева Стивенс, Джоджо Сандерленд, Дин Ли Йонг.

Негізгі жұмыс тобы

Дженни Уэстон (RSPB/Birdlife, Великобритания), Умберто Галло-Орси (Координационный центр МОВ по хищным птицам КМВ), Мартон Хорварт (MME/Birdlife, Венгрия), Игорь Карякин (RRRCN), Суреш Кумар (Институт дикой природы Индии), Эльвира Николенко (RRRCN), Мартин Одино (The Peregrine Fund), Мохаммед Шобрак (Национальный центр охраны животного мира).

1.2 Қосымша. Қысқартулар

ПТТ	Популяцияның тіршіліктілік талдауы
АСБК	Қазақстан биоалуантүрлілікті сақтау ассоциациясы (BirdLife Kazakhstan)
ВДП	Ветеринарлық дәрілік препарат
ЖДКДҰ	Жануарлар денсаулығын қорғау бойынша Дүниежүзілік ұйым
ДҚ ЖІҚЖ	Дала қыранын (Aquila nipalensis) сақтауға арналған ғаламдық іс-қимыл жоспары
ККТК	Жабайы жануарлардың көші-қон түрлерін сақтау бойынша конвенция
ТК	Тараптар конференциясы
Жабайы құстар туралы ӨТМ	Африка мен Еуразиядағы көші-қон аңшылық құстарын қорғау туралы өзара түсіністік меморандумы
ҚҚҚ	Қоныс аударып, қалықтап ұшатын құстар
КТҚК	Көпжақты табиғатты қорғау келісімі
ХТҚО	Халықаралық табиғатты қорғау одағы
СҚҚД	Стероид емес қабынуға қарсы дәрі
ҮЕҰ	Үкіметтік емес ұйым
БАӘ	Біріккен Араб Әмірліктері
ҚОӘБ	Қоршаған ортаға әсерді бағалау
ос.	даралар
ҚА	Қорғалатын аумақ
ТСІЖ	Түрді сақтау бойынша іс-қимыл жоспары
ЖТ	Жұмыс тобы
СИТЕС	Жойылу қаупі төнген жабайы флора мен фаунаның халықаралық саудасы туралы конвенция
СЭБ	Стратегиялық экологиялық бағалау
MOU A3 Учаскесі	жыртшылық құстары бойынша өзара түсіністік меморандумына қатысты 3-қосымшадағы 3-кестеде көрсетілген учаске
AVISTEP	Электр энергетикасын жоспарлауда құстардың осалдығын бағалау құралы
BRCC	Биоалуантүрлілікті зерттеу және сақтау орталығы
CAF	Орталық Азиядағы көші-қон жолы
EAD	Қоршаған ортаны қорғау бойынша агенттік – Абу-Даби
IBA	Маңызды орнитологиялық және биологиялық әртүрлілік аймағы
ІКВ	Заңсыз аулау, ұстау және сауда жасау
ITTEA	Азия-Тынық мұхит аймағындағы көші-қон құстарының заңсыз аулауына қарсы үкіметаралық мақсатты топ
KBA	Маңызды биоәртүрлілік аймағы
МІКТ	Жерорта теңізінің көші-қон құстарын заңсыз аулауға және саудаға қарсы үкіметаралық мақсатты топ
MME	Венгрия орнитология және табиғатты қорғау қоғамы (BirdLife, Венгрия)
NCW	Жабайы табиғатты қорғау ұлттық орталығы
OECM	Аумақтық негіздегі басқа тиімді табиғатты қорғау шаралары
RRRCN	Ресейлік қанатты жыртқыш құстарды зерттеу және қорғау желісі
RSCN	Корольдік табиғатты қорғау қоғамы (BirdLife, Иордания)
RSPB	Корольдік құстарды қорғау қоғамы (BirdLife, Ұлыбритания)
SWAITB TF	Оңтүстік-Батыс Азиядағы көші-қон құстарын заңсыз аулауға қарсы үкіметаралық мақсатты топ
Vulture MsAP	Афро-Еуразиялық тазқараларды сақтау бойынша көптүрлі іс-қимыл жоспары

1.3 Қосымша. Деректер кестесіне арналған шартты белгілер

Мерзім

B Көбею

NB Ұя салу ареалында болу, бірақ көбеюсіз

V Көбеймейтін қонақ

M Көші-қон

W Қыстау

A Барлық мерзімдер

Популяция туралы мәліметтер сапасы

GO **оңтайлы бақылау:** Сандар толық есептер немесе кешенді зерттеулер нәтижесінде алынған сенімді немесе өкілдік сандық деректерге негізделген.

GE **оңтайлы бағалау:** Сандар таңдамалы зерттеу немесе интерполяция нәтижесінде алынған сенімді немесе өкілдік сандық деректерге негізделген.

ME **орташа бағалау:** Сандар таңдамалы зерттеу немесе интерполяция нәтижесінде алынған толық емес сандық деректерге негізделген.

MI **орташа болжам:** Сандар жанама дәлелдерге негізделген толық емес немесе сапасыз сандық деректерге негізделген.

P **қанағаттанарлықсыз:** Сандар сандық деректерге емес, жанама дәлелдерге негізделген бағалауларға сүйенген.

U **белгісіз:** Мәліметтің сапасы туралы ақпарат қолжетімсіз.

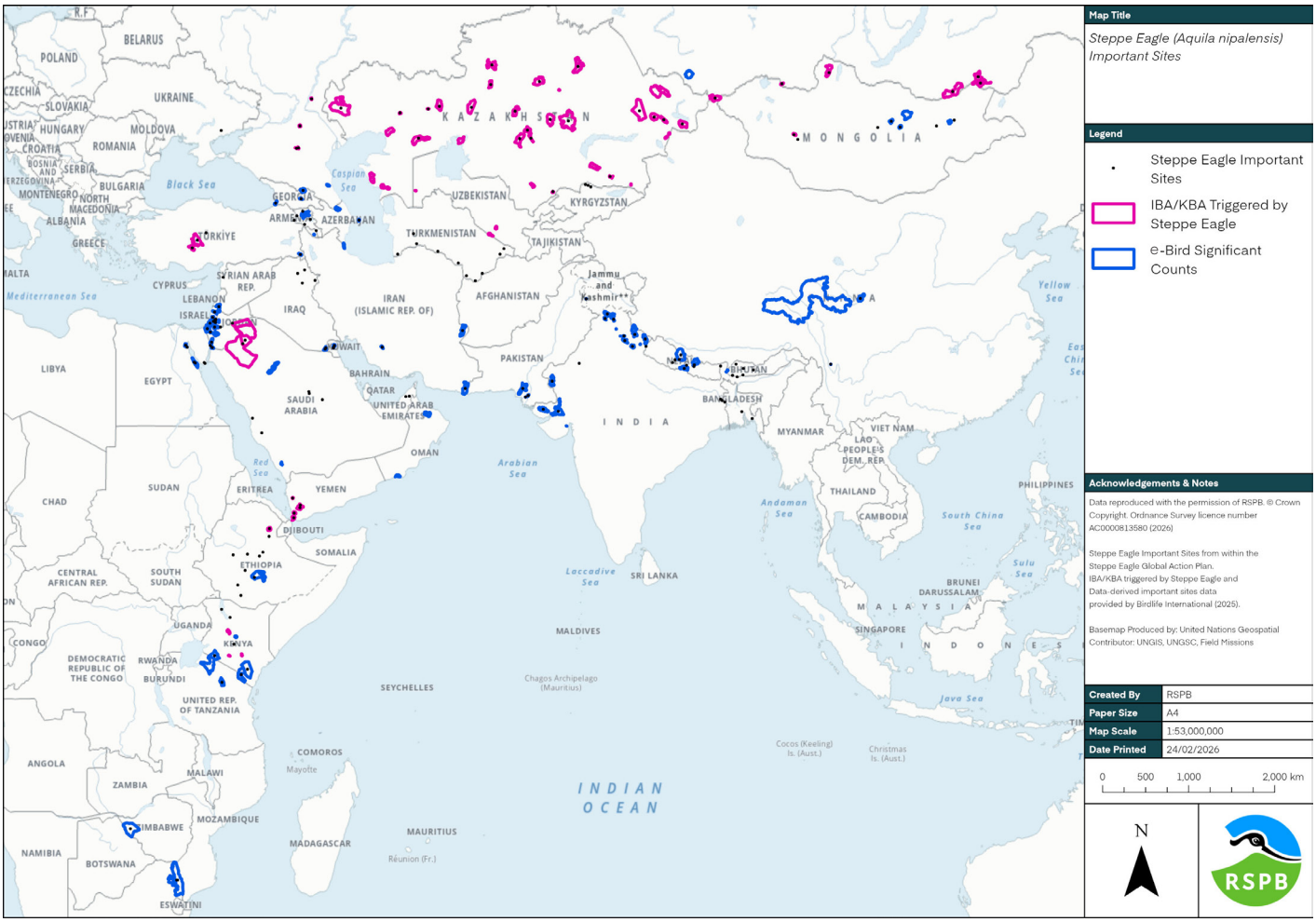
Мәртебе

Қалың қаріппен жазылған = Дала қыраны триггерлі түр немесе бұл аумаққа тән ерекшелік болып табылады.

Дереккөз

eBird тексеру тізімінде анықталғандай, IBA A1 критерийіне сәйкес халықаралық маңызы бар аумақ (әлемдік популяциясы 1500-ден асатын, жойылып бара жатқан (CR) немесе жойылып бара жатқан (EN) түрдің кемінде 15 дарасы (5 жұпқа/көбею бірлігіне баламалы). Нақтырақ айтқанда, 50 дан аз дараларды санауды қоса алғанда, бірнеше санақ жүргізілген орындарға немесе 50-д дараларды санау тек бір рет жүргізілген орындарға қатысты.

4-сурет. Дала қыраны үшін маңызды мекендеу орындарының картасы. Қара нүктелер – дала қыранының негізгі мекендеу орындары. Қызғылт түстілер – дала қыранының болуымен белсендірілетін негізгі орнитологиялық аумақтар/ мекендеу аймақтары. Көк түстілер – eBird деректері бойынша құстарды есепке алудың негізгі орындары.

2 Қосымша:
Дала қыранын сақтау үшін негізгі учаскелер

Ел/аумақ	Участке атауы	Мерзім	Ендік	Ұзақтық	Популяция санын бағалау	Деректер сапасы	Жыл	Мәртебесі	Дереккөз
Армения	Ширак қыраты	M	40.63116	43.89992	400-500 дара	GE	2022-2024		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Лорий қыраты	M	40.98364	44.52365	300-400 дара	GE	2022-2024		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Севан көлі және оның айналасы	M	40.3513	45.3378	600-700 дара	GE	2022-2024	IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Сисиан қыраты	M	39.44191	45.94349	250-350 дара	GE	2022-2024		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Арарат алабы	M	39.93658	44.71841	200-300 дара	GE	2022-2024		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Ахурян-Аракс өзендері аңғары	M	40.28364	43.65028	100-200 дара	GE	2022-2024		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
Әзірбайжан	Шах-Дили түбегі	M	40.28312	50.39269				IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
Бангладеш	Падма өзеніндегі арал, Чапай Наваб Гондж	W	24.60898	88.12305	2-4 дара	P	N/A		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Падма өзеніндегі арал, Раджшахи	W	24.33844	88.57053	1 дара	P	N/A		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Падма өзеніндегі аралдар, Годагари	W	24.46663	88.27838	1 дара	P	N/A		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Мухури бөгеті жағалаулық аймағы	W	22.74351	91.44814	2-3 дара	P		IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Мава, Падма өзені	W	23.41377	90.33785	1 дара	P	2025		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
Бутан	Пхунчхолинг	M	26.86124	89.38555	3 дара		2024		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Тронгса	M	27.50019	90.50799	1 дара		2021		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Трашиганг	M	27.33256	91.55201	16 дара		2020		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Гелефу	M	26.8727	90.49315	1 дара		2019	IBA; KBA (часть)	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Гаса	M	27.89787	89.73126	1 дара		2021		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Лхамозингха	M	26.71793	89.85058	1 дара		2017		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған

Ел/аумақ	Участке атауы	Мерзім	Енділік	Ұзақтық	Популяция санын бағалау	Деректер сапасы	Жыл	Мәртебесі	Дереккөз
Қытай	Нагпаг-Ко (Напа-Хай) қорығы	B	27.8686	99.64208				IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Зойге батпақтары (Руоэргай)	B	33.75015	102.7399				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
Мысыр	Шарм-эль-Шейх	M	27.94436	34.30344	40-50 (весна-осень)	GE	2018-2024		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Сант-Катрин	M	28.04133	34.25543	50-100 (весна-осень)	GE	2018-2024	MOUA3; IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	РАС ГАРИБ	M	28.07145	33.19146	15 919-15 968 (весна-осень)		2020-2021		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Эль-Галала орнитологиялық обсерваториясы	M	29.44332	32.44689					Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Гебель-эль-Зейт	M	27.98652	33.31264				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Айн Сухна	M	29.60113	32.30699				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
Эфиопия	Янгуди Раса ҰП	W	11	41	Неизвестно	P	NA	MOUA3; IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Аваш ҰП	W	9	40	Неизвестно	P		MOUA3; IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Бейл-Маунтинс ҰП	W	6.8	39.5	Неизвестно	P		MOUA3; IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған; Халықаралық маңызы бар есептеу
	Нечисар ҰП	W	5.9780	37.7640	Неизвестно	P		MOUA3; IBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Хайлайдеге ҰП	W	9.3797	40.3593	Неизвестно	P			Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Абиджатта Шалла ҰП	W	7.5	38.5	Неизвестно	P		MOUA3; IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Сулулта жазықтары	W	9.183056	38.75	Неизвестно	P		MOUA3; IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Борана ҰП (Ябело)	W	4.883056	38.08306	Неизвестно	P			Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Челеклека көлі	W	9.1	37.25	Неизвестно	P		MOUA3; IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Милле-Сардо жабайы табиғат қорығының солтүстігі	W	11.8	41.06	<17 дара		2019	IBA	Дала қыраны үшін IBA
Грузия	Батуми	M	41.63378	41.71022				IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Квернаки көпірі	M	41.96389	44.34778				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Казбеги	M	42.61996	44.54399				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу

Ел/аумақ	Участке атауы	Мерзім	Енділік	Ұзақтық	Популяция санын бағалау	Деректер сапасы	Жыл	Мәртебесі	Дереккөз
Үндістан	Наргу жабайы табиғат қорығы	W	31.91863	76.96175				IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Дехра Гали қорығы (DKG)	W	33.73857	74.10437				IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Аскот жабайы табиғат қорығы және Гориганга алабы	W	30.16877	80.26329				IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Биног-Бхадрадж-Джарипани қорығы	W	30.46582	78.05702				IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Кедарнат жұпарлы бұғы қорығы және оны қоршаған қорғалатын ормандар	W	30.58071	79.19196				IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Чамба аңғары	W	32.41409	76.31998				KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Джор Бир	W	27.96666	73.38143				IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Банни және Чхари Дханд жайылымдары	W	23.61969	69.63368				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Жабайы есектер қорығы	W	23.46574	71.20948				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Понг-Дам көлінің жабайы табиғат қорығы	W	31.99941	76.06455				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Шөлді ұлттық парк	W	26.31284	70.55663				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Корбетт жолбарыс қорығы	W	29.52147	78.95465				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Раджаджи ұлттық паркі	W	30.02853	78.15367				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
Иран (Ислам Республикасы)	Махарлу көлі	W	29.44702	52.80618				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Хамун-и-Сабари және Хамун-и-Херманд	W	30.95253	61.22436				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Баху-Калат (Ганду) қорғалатын аймағы	W	25.62078	61.49727				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
Ирак	Гармиан	W	35.10141	44.47171	>100 дара		2007-2025		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Эрбиль маңындағы дала	W	35.91936	43.98532	>50 дара		2007-2025		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Батыс Хаммар	W	30.8333	46.7167	>30 дара		2007-2025	IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Шығыс Хаммар	W	30.7797	47.3947	>20 дара		2007-2025	IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Далмадж батпақтары	W	32.2000	45.4667	>20 дара		2007-2025	MOUA3; IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған

Ел/аумақ	Участке атауы	Мерзім	Енділік	Ұзақтық	Популяция санын бағалау	Деректер сапасы	Жыл	Мәртебесі	Дереккөз
	Шаразур даласы	W	35.30971	45.79816	>50 дара		2007-2025	IBA & KBA (Часть)	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Битвен даласы / Дукан көлінің солтүстік-батысы	W	36.22064	44.71119	>20 дара		2007-2025	IBA & KBA (Часть)	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Наджаф шөлі	W	31.85605	43.945813	>70 дара		2007-2025		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
Израиль	Эйлат таулары	M	29.5666	34.8833	16 000 дара	GO	2015-18, 2024-2025		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Изреель, Харод және Бет-Шеан аңғарлары	M	32.59414	35.34836				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Иудей таулы етектері	M	31.604	34.8298				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Иудей шөлі	M	31.26433	35.30843				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Батыс Негев	M	31.10362	34.55834				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Зин жартастары және Негев таулы үстірті	M	30.80307	34.88601				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Арава аңғарының оңтүстік бөлігі және Элат таулары	M	29.89057	34.98722				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
Иордания	Аль-Карак қалдығының қоқыс көмілген орны	W	31.237	35.9321	>1 000 дара	GE	2021-2024		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Акаба жағалауы және таулары	W	29.41659	35.08005				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
Қазақстан	Көкпекты, Шар, Қызылсу, Черновая және Войлочевка өзендері алабында Калбин жотасының таулы етектері	B			1200 ұя салатын жұп	GE	2006	IBA & KBA (Часть)	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған; Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Үстірт пен Ембі арасындағы жартылай шөлейттер	B			250-2 404 ұя салатын жұпы	GE	2006	IBA & KBA (Часть)	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Мұғалжар	B			238-298 ұя салатын жұп	GO, GE	2004-2006		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Доңыз-Тау шыңдары, KZ019	B	46.48	56.63	26 ұя салатын жұп	GO	2003-2006	IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған; Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Шыңғыстау таулары	B	48.42	79.67	70 ұя салатын жұп	GO	2007	IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған; Дала қыраны үшін IBA және KBA

Ел/аумақ	Участке атауы	Мерзім	Енділік	Ұзақтық	Популяция санын бағалау	Деректер сапасы	Жыл	Мәртебесі	Дереккөз
	Шығыс Қазақстандағы ұсақ таулы аумақ	B	48	81.2	7-36 ұя салатын жұп	GO	2007	IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған; Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Солтүстік Балқаш маңы	B			140 ұя салатын жұп	GO, GE	2009		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Алексеевка, Эбита өзені, Ор өзені, Мұғалжар және Ишкаргантау таулары	B			7 125-8 895 ұя салатын жұп	GO, GE	2012-2013	IBA & KBA (Часть)	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Бөкейорда резерваты, Ащыөзек қаумалы	B			>100 ұя салатын жұп	GO	2022-2025	IBA & KBA (Часть)	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған; Дала қыраны үшін IBA және KBA
	IBA Мұғалжар, KZ022	B	48.75	58.8	150 ұя салатын жұп по оценкам	GO	2024	IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған; Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Корғалжын мемлекеттік табиғи қорығы	NB	50.42	69.23	12-30 дара		2006	MOUA3; IBA; KBA	MOUA3 site, Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Ерейментау таулары	B	51.4	73.28	5-8 ұя салатын жұп		2007	MOUA3; IBA; KBA	MOUA3 site & Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Қарақойын және Жетіқоныр құмдарының батыс шеті	P	46.5	68.3333	5 дара		2007	MOUA3; IBA; KBA	MOUA3 site, Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Сағыз	B	48.2833	54.6833	5-7 ұя салатын жұп		2006	MOUA3; IBA; KBA	MOUA3 site, Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Сарысу өзенінің орта ағысы	P	47.0833	68	8 дара		2007	IBA; KBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Аяқ-Бестау төбеоері	B	47.8333	70.35	40-50 ұя салатын жұп		2007	IBA; KBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Сарықопа көл жүйесі	B	50.2167	64.1333				IBA; KBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Чоқпақ асуы	M	42.5167	70.6333				IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Жағалбайлы және Түйемойнақ төбелері	B	47.8167	82.2167	10-15 ұя салатын жұп		2007	IBA; KBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Ырғыз-Торғай көлдері	B	48.6667	62.1333				IBA; KBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Урда құмдары	B	48.6167	48.5	15 ұя салатын жұп		2006	IBA; KBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Жағабұлақ орманы	B	48.5667	57.6	10 ұя салатын жұп		2003-2006	IBA; KBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Ұлытау таулары	B	48.4	66.6833	3-5 ұя салатын жұп		2005	IBA; KBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Сарысу өзенінің төменгі ағысы	B	46.4667	67.1667	15 дара		2007	IBA; KBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Маңырақ таулары	B	47.5	84.15	5 ұя салатын жұп		2007	IBA; KBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA

Ел/аумақ	Участке атауы	Мерзім	Енділік	Ұзақтық	Популяция санын бағалау	Деректер сапасы	Жыл	Мәртебесі	Дереккөз
	Наурызым мемлекеттік табиғи қорығы	B	51.5167	64.2833	1-49 дара		2004	IBA; KBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA; Халықаралық маңызы бар есептеу
	Ортау тау массиві	B	47.7167	72.25	2-4 ұя салатын жұп		2007	IBA; KBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Сорбұлақ көлдер жүйесі	B	43.6667	76.6				IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
Кения	Туркан көлі	W	3.45	36.07				IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Кулал тауы	W	2.6005	36.9479				KBA (Часть)	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Кения тауы	W	-0.1824	37.3336				IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Батыс Цаво ұлттық паркі	W	-3.350044	38.12604				IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Шығыс Цаво ұлттық паркі	W	-2.786858	38.74861				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Масаи Мара	W	-1.373784	35.33731				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
Қырғызстан	Шу аңғарының солтүстік бөлігінің су жиналу алабы	M	43.006	74.3131	<20 дара көші-қонның шарықтау кезеңінде бір күнде байқалды	P	2020-2024	IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Толок аңғары	M	43.0710	74.0456	<20 дара көші-қонның шарықтау кезеңінде бір күнде байқалды	P	2020-2024	IBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Бішкек	M	42.86896	74.59874	2-3 дара	P	2020-2024		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
Кувейт	Даухат Казима	W	29.37928	47.72952				IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Аль-Абрак Аль-Хабари	W	29.36905	46.95585				IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Джал-Аз-Зор	W	29.5734	47.80454				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Аль-Джахра тоғандары табиғи қорығы	W	29.35325	47.70811				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Аль-Батин паркі	W	29.27151	46.8711				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
Моңғолия	Чингис қаласының маңындағы Ундурхаан тауы	B	47.36452	110.6722	250-500 дара	GO	2016-2025		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Эрденесант тауы	B, M	47.25735	104.5246	2-4 ұя салатын жұп, 10-20 пролетных дара	GE	2015-2025	IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған

Ел/аумақ	Участке атауы	Мерзім	Енділік	Ұзақтық	Популяция санын бағалау	Деректер сапасы	Жыл	Мәртебесі	Дереккөз
	Алтай тауы	M	46.39718	96.19215	30-60 дара (көші-қон алдындағы шоғырлану)	GO	2015-2020		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Керлен өзені аңғары	M	47.78096	112.5047	30-50 дара (көші-қон алдындағы шоғырлану)	GO	2020		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Дархад қазаншұңқыры	B	51.0167	99.45				MOUA3; IBA; KBA	MOUA3 site, Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Хасагт-Хайрхан тауы	B	46.75	95.8				MOUA3; IBA; KBA	MOUA3 site, Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Идж Хад тауы	B	47.30028	106.8857				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Хустайн-Нуруу ұлттық паркі	B	47.69389	105.9368				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
Непал	Гандаки провинциясы, Тулахарка бақылау пункті	M	28.3	83.81667	Максимум 8 686 дара (2013)	GO	2012-2024		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Катманду аңғары	W	27.66838	85.35017	200-400 дара	GO	2021-2024		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Шивапури-Нагарджун ұлттық паркі	W	27.79883	85.37398	>16 дара		2023	IBA; KBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA ; Халықаралық маңызы бар есептеу
	Аннапурна табиғатты қорғау аймағы	W	28.73284	83.96546	>315 дара		2015-2024	MOUA3; IBA; KBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA ; Халықаралық маңызы бар есептеу
	Читван ұлттық паркі (және буферлік аумақ)	W	27.50783	84.36411	>15 дара		2023-2025	MOUA3; IBA; KBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA ; Халықаралық маңызы бар есептеу
	Апи Нампа табиғатты қорғау аймағы	W	29.5	80.37	>15 дара		2016-	IBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Аргха	W	28.02	83.12	>15 дара		2020-2026	IBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Гадхи-Сирайчули	M	27.77	84.58	>7 дара		2023	IBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Канченджанга табиғатты қорғау аймағы	M	27.7	88.13				IBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Решунга орман табиғатты қорғау аймағы	M	28.27	83.37	>15 дара		2020	IBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA
Оман	Райсут*	W	16.982	53.953	>2500 дара	GE	2018-19		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Тумраит	W	17.407	54.079	Около 100 дара	GE	2019-2025		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	A'Сафа	W	17.89	54.167	150 дара по оценкам	P	2018-2025		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған

Ел/аумақ	Участке атауы	Мерзім	Енділік	Ұзақтық	Популяция санын бағалау	Деректер сапасы	Жыл	Мәртебесі	Дереккөз
	Аль-Мультака	W	23.34	58.542	Около 20 дара	ME	2013-2025		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
Пәкістан	Халеджи жабайы табиғат қорығы	W	24.80397	67.77528				MOUA3; IBA/KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Киртар ұлттық паркі (Хаб бөгетін қоса алғанда)	W	25.63086	67.5095				MOUA3; IBA/KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Кинджхар (Калри) жабайы табиғат қорығы	W	24.95882	68.0496				MOUA3; IBA/KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
Палестина	Эйн Аль-Фашха	M	31.6519	35.4201				KBA/IBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Вади Аль-Кельт	M	31.8333	35.4				KBA/IBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Эйн-аль-Оджа	M	31.95	35.4333				KBA/IBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Эйн-эль-Ауджа және Вади-эль-Килт өңірлері	M	31.8997	35.3693				KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Вади-Кана және Вади-эш-Шаер өңіплері	M	32.1145	35.1436				KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Иерусалим (шығыс)	M	31.755	35.2276				MOUA3, KBA/IBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
Ресей Федерациясы	Тажин лиман	B	49.2595	45.4292	4-6 ұя салатын жұп		2007	MOUA3; IBA; KBA	MOUA3 site, Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Лысый лиман көлі және Шығыс Маныч өзені аңғары	B	45.7858	44.0817	1-2 ұя салатын жұп		2006	MOUA3; IBA; KBA	MOUA3 site, Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Укок қыраты	B	49.3092	87.5667	4-12 ұя салатын жұп		2005	MOUA3; IBA; KBA	MOUA3 site, Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Калау алқаптары	B	45.7675	43.8567	2 ұя салатын жұп		2005-2006	MOUA3; IBA; KBA	MOUA3 site, Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Ақшибай өзенінің бастауы	B	47.3772	44.2281	20-30 ұя салатын жұп		1999	MOUA3; IBA; KBA	MOUA3 site, Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Агин көлдері	B	50.7381	115.0078	3-5 ұя салатын жұп		2012	MOUA3; IBA; KBA	MOUA3 site, Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Баин-Цаган көлдері	B	50.3105	115.2769	3-4 көбейетін жұптар		2012	MOUA3; IBA; KBA	MOUA3 site, Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Орта Онон	B	49.7578	112.368	5-12 ұя салатын жұп		2012	MOUA3; IBA; KBA	MOUA3 site, Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Агар-Даг	B	50.2603	94.5492				IBA; KBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA
Сауд Арабиясы	Табарджал	W	30.07	38.52	860-2900 дара	GO	2022-2024	IBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған; Дала қыраны үшін IBA және KBA ; Халықаралық маңызы бар есептеу

Ел/аумақ	Участке атауы	Мерзім	Енділік	Ұзақтық	Популяция санын бағалау	Деректер сапасы	Жыл	Мәртебесі	Дереккөз
	Ушайкер	W	25.32062	45.15601	500-6 000 дара	GO	20,202,024		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Шакра	W	25.15951	45.19455	1200 дара	GO	2020		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Аль-Хада	W	21.37186	40.25655	300 - 1960 дара	GO	2024, 1991		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Ю3 Рияд	W	24.56857	46.56046	4000 дара	GO	Январь, 24		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Король Салман атындағы Корольдік табиғи қорығы (солтүстік бөлігі)	W	29.7727	38.2678				KBA	KBA for Steppe Eagle; Халықаралық маңызы бар есептеу
	Тураиф-Курайят	M	31.58	37.17	97-277 дара		22	IBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Вади-Рабиг дереккөздері	W	22.795	39.2833				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
ОАР	Крюгер ұлттық паркі	W	-24.05798	31.37116				KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Крюгер ұлттық паркі және оған іргелес аумақтар	W	-24.0508	31.46775				MOUA3; KBA	MOUA3 site for Steppe Eagle
Сирия	Сленфех таулары	M	35.59	36.21				MOUA3; IBA; KBA	MOUA3 site for Steppe Eagle
	Абу Кубаис	M						MOUA3	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Голан таулары	M	33.04336	35.7885				MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
Танзания	Тарангире ұлттық паркі	W	-4.145352	36.10214				MOUA3; IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған; MOUA3 site, Дала қыраны үшін IBA және KBA
Түркия	Тұз көлі	B	38.68	33.52	10-20 ұя салатын жұптар	ME	2015-2025	MOUA3; IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Сейфе көлі	B	39.27	34.43	5-10 ұя салатын жұп	ME	2015-2025	IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған; MOUA3 site, Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Ходулбаба таулары	B	38.03	32.98	1-2 ұя салатын жұп		1998-	MOUA3; IBA; KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
	Юксекова	M	37.51181	44.26393				MOUA3; IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
Түрікменстан	Талимарджан	W	37.99	65.52	2-4 дара	GE	2021-2023	IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Зейит-Келиф	W	37.53	65.1	2-4 дара	GE	2020-2025	IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Гарабиль	W	35.9166	63.2666	2-4 дара	MI	2021-2025	MOUA3; IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған

Ел/аумақ	Участке атауы	Мерзім	Енділік	Ұзақтық	Популяция санын бағалау	Деректер сапасы	Жыл	Мәртебесі	Дереккөз
	Гарачоп	W	35.2833	62.5333	2-4 дара	P		MOUA3; IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Бадхыз	W	35.7166	61.6	2-4 дара	GE	2021-2023	MOUA3; IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Теджен	W	36.7833	60.7833	2-4 дара	MI	2021-2023	MOUA3; IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Гуриховудан	W	37.7666	58.6166	<2 дара	ME	2021-2023	MOUA3; IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Чокрак-Тутлы	W	39.2166	56.1	<2 дара	GE	2021-2023	MOUA3; IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Сумбар	W	38.4	56.4166	4-6 дара	GE	2021-2023	MOUA3; IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Делили-Гараджабатыр	W	37.5333	54.45	<2 дара	MI	2021-2023	MOUA3; IBA; KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
БАӘ - Дубай	Аль-Мармум шөліндегі қорық	M	24.86195	55.27417	2 дара	GO, GE	2020-2024	KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Дубай шөлейт қорығы	M	24.87865	55.66426	1 дара	GO	2015-2024	KBA	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
Украина	Азово-Черномор өңірі	M, V	47.03536	36.02162				2 IBA (бөлігі)	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
Өзбекстан	Үстірт қыраты	B	43.8	58.9	25-35 ұя салатын жұп	ME	2021–2023	MOUA3; 3 KBA (бөлігі)	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Дала	M	40.2	67.8	30-40 дара	ME	2022–2024		Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Айдар-Арнасай көлдер жүйесі	W	41.2	65.9	50-55 дара	ME	2023	IBA и KBA (бөлігі)	Сауалнаманы құрастырушымен ұсынылған
	Қашқадария таулы етектері	M, W	38.6	66.4	30-60 дара	MI	2023		MOUA3 site & Дала қыраны үшін IBA және KBA
Йемен	Джабаль Бура	M	14.9	43.48	>200 дара		1985-1986	MOUA3; IBA; KBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Баб-эль-Мандаб - Мавза	M	12.9	43.58	76 586-104 000 дара		1985-1987	MOUA3; IBA; KBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Ибба таулы үстірті	W	13.93	44.23				MOUA3; IBA; KBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Джабаль-Сумара	W	14.18	44.29				MOUA3; IBA; KBA	Дала қыраны үшін IBA және KBA
	Мафрак аль-Муха	M	13.37	43.63	2 500-10 000 дара		1979	MOUA3; IBA (B2); KBA	Халықаралық маңызы бар есептеу
Зимбабве	Хванге ҰП	W	-19.07904	26.55983				MOUA3; IBA; KBA	

3 Қосымша: Дала қыранының ареалына кіретін елдер/аумақтардағы популяцияның саны мен тенденциялары

3а Қосымша: Ұя салатын популяцияның жағдайы мен тенденциялары

Ел/аумақ	Ұя салатын жұптар (Бағалауға кірген жылдарды қоса алғанда)	Сапа	Ұя салатын популяцияның динамикасы (соңғы 10 жыл)	Сапа (тенденция)	Әдебиетке сілтеме (бар болса)
Қытай	400-600 (2013 жылға дейін)		Белгісіз		MaMing and Zhao (2013)
Қазақстан	16 750-28 070 (2023)	GE	Бағалауға сәйкес, 2018 жылдан 2025 жылға дейін 14%-ға төмендеуі күтілуде.	GE	Pulikova et al. (2023)
Моңғолия	1500-2500 (2000 жылдар)	ME	Төмендеу	ME	Ареалдың жағдайы туралы сауалнама
Ресей Федерациясы	2 500–3 700 (2016)		Төмендеу		Karyakin et al. (2016) 'Strategy of the Steppe Eagle conservation in the Russian Federation'
Түркия	30 (2015-2025)	ME	Тұрақтылық немесе төмендеу	ME	Дала қыранына арналған іс-қимыл жоспары, Түркия
Украина	0 (өткендегі ұя салу) (2010 жылға дейін)		Д/Ж - Бұл түр соңғы рет 1970 жылдардың соңында ұя салған		Сауалнамаға жауап
Өзбекстан	Бағалау бойынша, 25-35 (2021-2024)		Тұрақтылық немесе аздап төмендеу	ME	Құстарды есепке алу және дала бақылаулары бойынша ұлттық бағдарламалар

3b Қосымша: Ұя салмайтын популяцияның жағдайы мен тенденциясы

Ел/аумақ	Көші-қон популяциясының максималды саны (даралар)	Ұя салмайтын / қыстайтын популяцияның максималды саны (даралар)	Сапа	Көшіп-қонатын/ ұя салмайтын популяцияның динамикасы (соңғы 10 жылда)	Сапа	Әдебиетке сілтеме (бар болса)
Ауғанстан	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Ангола	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Армения	2 450 (2024)	Жазда 10 ұя салмайтын құс; қыста 0 (2024)	GE	Бағалау бойынша төмендеу, -9%	GE	Сауалнама
Әзірбайжан	700-1800 (2025)	Бағалау бойынша, 50	MI	Белгісіз	-	Далалық бақылаулар
Бахрейн	1 (1991-2001)	1 (1991-2001)	P	Белгісіз	-	Сауалнама
Бангладеш	Деректер жоқ	20 қыстайтын (2022 / 2013-2025)	P	Белгісіз	-	eBird ашық деректері
Бутан	16 (ең жоғары сан - 2020 жылдың қаңтары) (2024)	16 (ең көп сан); жыл сайын 5-10 (2024)	P	Төмендеу	P	Сауалнама
Ботсвана	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Болгария	4 (2012)	0 (2012)	ME	Тұрақтылық	GE	Сауалнама
Бурунди	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Қытай	Бағалау бойынша, 7800-9200	Белгісіз	ME	Белгісіз	-	MaMing and Zhao (2013)
Конго Демократиялық Республикасы	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Джибути	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Мысыр	34 996 (көктем 2024)	Шамамен бірнеше жүздеген (2024 жылдың көктемі)	GO	Байқалған өсім бақылаушылардың көші-қонды бақылауға бағытталған күш-жігерінің артуына байланысты болуы мүмкін.	GO	Noby et al. (2022)
Эритрея	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Эсватини	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Эфиопия	<5000	Жүздеген; Белгісіз	P	Белгісіз, бірақ ұзақ мерзімді төмендеу бар	P	Сауалнама
Грузия	111-437 (2015-2025)	Белгісіз	GO	Аздаған төмендеу	GO	https://www.batumiraptorcount.org/data
Греция	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Үндістан	Минимум 1338	(2025)	G	Мүмкін болатын төмендеу	ME	Pan India Assessment and Monitoring of Endangered Species – Vultures (Kumar, 2025); State of India's Birds (SoIB, 2023)
Иран (Ислам Республикасы)	Белгісіз	Белгісіз	-	Белгісіз	-	Сауалнама

Ел/аумақ	Көші-қон популяциясының максималды саны (даралар)	Ұя салмайтын / қыстайтын популяцияның максималды саны (даралар)	Сапа	Көшіп-қонатын/ ұя салмайтын популяцияның динамикасы (соңғы 10 жылда)	Сапа	Әдебиетке сілтеме (бар болса)
Ирак	>2000 (2008-2025)	>2000 (2008-2025)	GE	Төмендеу	GE	Далалық бақылаулар; Сауалнама
Израиль	Бағалау бойынша, 30 000	15 (қыстайтын) (2025)	ME	Бағалау бойынша, 1980-жылдардан 2010-жылдарға дейін жыл сайын шамамен 3,1% төмендеу	GE	Эйлаттағы көші-қонның тар учаскесінде 16 500 дара есепке алынған (2025)
Иордания	бағалау жоқ	Бағалау жоқ		Тұрақты	MI	Сауалнама
Қазақстан	Бағалау бойынша, 50 000	50-200	GO, GE	Белгісіз	GO, GE	
Кения	Деректер жоқ	Деректер жоқ		Төмендеу	GO	Shaw et al. (2024)
Кувейт	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Қырғызстан	>1,000 (2022-2024)	0 (2024)	P	Төмендеу	P	Далалық бақылаулар
Ливан	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Малави	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Малайзия	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Мьянма	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Моңғолия	~5000 (2000 жылдар)	Ақпарат жоқ	ME	Төмендеу	ME	Сауалнама
Намибия	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Непал	Бағалау бойынша, 10 000 дара (2012-2024)	Бағалау бойынша, 3000-4000 (2012-2024)	GO	2012 жылдан 2020 жылға дейін төмендеу байқалды, бірақ қазіргі уақытта өсу белгілері көрініп тұр	GO	Сауалнама
Оман	>10 000 (2020-2025)	>5 000 (2020-2025)	ME	Көрініп тұрғандай, төмендеп барады, бірақ баяу өсуі мүмкін	ME	Сауалнама
Пәкістан	Деректер жоқ	~2000	MI	Тұрақты	P	Сауалнама
Палестина	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Катар	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Ресей Федерациясы	Бағалау бойынша,	Бағалау бойынша, 55 (2022)	MI	Белгісіз	-	Dzhamirzoev et al. (2023) (қыстау)
Руанда	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Сауд Арабиясы	Бағалау бойынша, 12 500 (2019-2025)	Бағалау бойынша, 10 000 – 15 000 (2024)	GE, MI	Белгісіз (сандар уақытша қорек көздеріне және онымен байланысты шоғырлануларға, мысалы, қоқыс үйінділеріне байланысты)	MI	Boland & Al Suhaibani, 2020; The Birds of Saudi Arabia. Том 2. Aramco Co, Saudi Arabia).
Сингапур	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Сомали	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
ОАР	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Оңтүстік Африка	Деректер жоқ	Ең көп дегенде 2500–3700, бәлкім, әлдеқайда аз	P	Төмендеу	GE	*Лесото, ЮАР, Эсватини
Оңтүстік Судан	Lee (2025)	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Шри-Ланка	Southern Africa Bird Atlas Project 2	Белгісіз	-	Н/Д	-	Сауалнама
Судан	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Сирия	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	

Ел/аумақ	Көші-қон популяциясының максималды саны (даралар)	Ұя салмайтын / қыстайтын популяцияның максималды саны (даралар)	Сапа	Көшіп-қонатын/ ұя салмайтын популяцияның динамикасы (соңғы 10 жылда)	Сапа	Әдебиетке сілтеме (бар болса)
Тәжікістан	>100	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Танзания	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Таиланд	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Түркия	Бақылау бойынша, ~200 (2015-2025)	Деректер жоқ	ME	Белгісіз	-	Дала қыранына арналған іс-қимыл жоспары, Түркия
Түрікменстан	Бақылау бойынша, мыңдаған	200-300 (2020)	GE	Төмендеу	GE	Далалық бақылаулар
Біріккен Араб Әмірліктері	Бақылау бойынша, 1-5 (2000-2024)	Бақылау бойынша, 1-5 (2000-2024)	Далалық бақылаулар	Ел бойынша белгісіз. Дубайда жергілікті үрдіс тұрақтыдан төмендеуге дейін.	GO	Сауалнама
Уганда	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	
Украина	Бағалау бойынша, 10-15 (до 2010 года)	Бағалау бойынша, 2-5 (до 2010 года)	ME	Белгісіз	-	Сауалнама
Өзбекстан	Бағалау бойынша, >2000 (2021-2024)	<200–300 (2021-2024)		Тұрақты немесе аздап төмендейді, ауа райы жағдайлары мен өндірудің қолжетімділігіне байланысты айтарлықтай ауытқулар бар.	ME	Далалық бақылаулар, сауалнама
Йемен	Белгісіз	Белгісіз	GO	Белгісіз	GO	Сауалнама
Замбия	Бағалау бойынша, 100 (2015-2025)	Бағалау бойынша, 10-50 (2015-2025)	ME	Тұрақты немесе төмендеуде; шамамен толық сеніммен, 10–25 жыл бұрын күрт төмендеу болған	ME	eBird ашық деректері
Зимбабве	Деректер жоқ	Деректер жоқ	-	Деректер жоқ	-	

*Көк түспен белгіленген елдер/аумақтар да ұя салу ареалына кіреді.

4 Қосымша:
Дала қыраны ареалына кіретін елдер/ аумақтардағы құқықтық қорғау мәртебесі

Ел/аумақ	КМВ тарапы	Жыртқыш құстарға қатысты ӨТМ қол қоюшы	Түрдің құқықтық қорғалуы	Қорықталған аумақтардағы ұлттық популяцияның пайызы
Армения	✓	✓	Армения жануарларының Қызыл кітабына осал C2a(i), D1 түр ретінде енгізілген (2024). Жануарлар дүниесі туралы заңға және «Арменияның жабайы фауна түрлерінің Қызыл кітабын бекіту туралы» №71-N үкімет қаулысына сәйкес қорғалады.	40%
Бахрейн	✓		1995 жылғы №2 Жабайы табиғатты қорғау туралы заңмен және 2022 жылғы №7 Қоршаған ортаны қорғау туралы заңмен қорғалады (ағылшынша қысқаша мазмұны осында). Бахрейн сондай-ақ қорғалатын түрлердің ресми тізіміне енгізуге қатысты жаңа шешім қабылдауды қолға алуда.	Белгісіз
Бангладеш	✓		2012 жылғы Жабайы табиғат (қорғау және қауіпсіздік) туралы заң көрсетілген жабайы жануарлардың кез келгенін немесе барлығын аулауға тыйым салады. Табиғатта дала қыранын аулау немесе ұстау заңсыз болып табылады және бас бостандығынан айыру және/немесе айыппұл салумен жазаланады. Бангладеште де Жыртқыш құстарды қорғау бойынша стратегиялық іс-қимыл жоспарлары бар.	Белгісіз
Бутан			2023 жылғы Орман және табиғатты қорғау бойынша ережелері мен қағидаларының II тізіміне сәйкес қорғалуда.	Белгісіз
Болгария	✓		Биологиялық әртүрлілік туралы Болгария заңының 3-қосымшасына сәйкес қорғалатын түрлер.	Жоқ
Мысыр	✓	✓	Бұл түр 1994 жылғы № 4 «Қоршаған ортаны қорғау туралы» заңға және Мысыр тарапынан қол қойылған барлық халықаралық конвенцияларға сәйкес қорғалады.	Белгісіз
Эфиопия	✓	✓	Жалпыға қолжетімді дереккөздерде дала қыранын тікелей қорғайтын нақты ұлттық заңнама табылған жоқ.	Белгісіз
Иран (Ислам Республикасы)	✓	✓	Түр жабайы табиғатқа келтірілген зиянды өтеу жөніндегі Қоршаған ортаны қорғау Жоғарғы Кеңесінің қаулысы және 1966 жылғы Аңшылық және балық шаруашылығы заңы бойынша қорғалады. Елдегі жабайы құстар категориясына сәйкес, барлық аңшылық, сауда жасау, өлтіру және жыртқыш құстарды улау қатаң тыйым салынған.	Белгісіз
Ирак	✓		Ирактың 2009 жылғы №27 қоршаған ортаны қорғау туралы заңымен және 2010 жылғы №17 жабайы табиғатты қорғау туралы заңымен қорғалады. Заң жойылып бара жатқан және қорғалатын түрлерді, соның ішінде осы түрді аулауға, зақымдауға немесе сауда жасауға тыйым салады. Сонымен қатар, тиісті министрліктер мен агенттіктерге тіршілік ету ортасын қорғауды қамтамасыз етуге және мұндай түрлерді сақтауға бағытталған ғылыми зерттеулерді қолдауға уәкілетті.	
Израиль	✓	✓	Жабайы табиғатты қорғау туралы 5736-1976 ережесіне сәйкес қорғалады, оны Жабайы табиғат және саябақтар департаменті және еріктілер атқарады.	Бағалау бойынша, 50%.

Ел/аумақ	КМВ тарапы	Жыртқыш құстарға қатысты ӨТМ қол қоюшы	Түрдің құқықтық қорғалуы	Қорықталған аумақтардағы ұлттық популяцияның пайызы
Иордания	✓	✓	Құқықтық қорғау халықаралық келісімдер, ұлттық заңнама, бөлінген қорғалатын аумақтар және Табиғатты қорғау Корольдік қоғамы (RSCN) бақылауы арқылы жүзеге асырылады. 1973 жылғы № 113 «Құстар мен жабайы жануарларды қорғау және олардың аңшылықтарын реттеу туралы» Қаулыға сәйкес, I–III қосымшаларда көрсетілген түрлер (соның ішінде дала қыраны) қорғалады. Заң бұзушылықтар айыппұл және бас бостандығынан айырумен жазаланады. 2002 жылғы № 44 Ауыл шаруашылығы туралы заң және оған енгізілген түзетулер, сондай-ақ 2017 жылғы № 6 Қоршаған ортаны қорғау туралы заң да қолданылады.	
Қазақстан	✓	✓	Толық құқықтық қорғау, Қазақстан Республикасының сирек кездесетін және жойылып бара жатқан жануарлар түрлерінің заңнамалық тізіміне және Қазақстан Республикасының Қызыл кітабына V санат бойынша («қалпына келтірілген, бірақ үнемі бақылауды қажет ететін») енгізу, оны мемлекет қорғайтын түрге айналдыру және оны аулауға, өлтіруге немесе мазалауға ресми түрде тыйым салу. Сондай-ақ, 2021 жылғы 2 қаңтардағы № 400-VI ZRK Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексін және 2006 жылғы 7 шілдедегі № 175 Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заңын қараңыз. Ұлттық деңгейде оны қорғау «Жабайы жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы» Қазақстан Заңымен және сирек кездесетін және жойылып бара жатқан түрлерге қатысты қызметті реттейтін тиісті үкіметтік ережелермен күшейтілген, бұл мемлекеттік бақылауды, мекендеу ортасын қорғауды және оларды пайдалануға кез келген ерекшеліктер үшін арнайы рұқсаттарды талап етеді. Заңға тәуелді актіге сәйкес, қорғалатын түрдің популяциясына келтірілген кез келген зиян (өлтіру, браконьерлік, ұяларды жою және т.б.) тек айыппұлмен ғана емес (барлық түрлер үшін бірдей), сонымен қатар түрге байланысты өтемақы төлеуді де көздейді. Қазақстан Республикасының жануарлар дүниесін қорғау, көбейту және пайдалану саласындағы заңнамасын бұзған жағдайда келтірілген зиянды өтеу мөлшері 2015 жылғы 27 ақпандағы Ауыл шаруашылығы министрлігінің № 18-03/158 бұйрығымен және 2015 жылғы 3 желтоқсандағы Ауыл шаруашылығы министрлігінің № 18-03/1058 бұйрығымен бекітілген «Қазақстан Республикасының жануарлар дүниесін қорғау, көбейту және пайдалану саласындағы заңнаманы бұзғаны үшін келтірілген зиянды өтеу мөлшерін есептеу әдістемесі» бойынша анықталады.	
Қырғызстан	✓	✓	Дала қыраны Қырғыз Республикасының Қызыл кітабына қорғалатын түр ретінде енгізілген.	~1%.
Моңғолия	✓	✓	Бұл түр ең аз қауіп қатерге ұшырайтын деп есептелетіндіктен, оны сақтауға нақты шаралар қолданылмайды.	7,8%
Непал		✓	Бұл Непалда қорғалатын түр емес. Дегенмен, ол қорғалатын аумақтарда (ҚА) және ҚА буферлік аумақтарында заңды түрде қорғалады. ҚА және буферлік аумақтарда бұл түрді өлтірген немесе зиян келтірген кез келген адам 1973 жылғы Ұлттық саябақтар мен жабайы табиғатты қорғау туралы заңға сәйкес жазаланады (20 000-нан 50 000-ға дейін непалдық рупийге дейін айыппұл немесе 6 айдан 1 жылға дейін бас бостандығынан айыру немесе екеуі де).	Белгісіз, бірақ бағалау төмен

Ел/аумақ	КМВ тарапы	Жыртқыш құстарға қатысты ӨТМ қол қоюшы	Түрдің құқықтық қорғалуы	Қорықталған аумақтардағы ұлттық популяцияның пайызы
Нигерия	✓		Бұл түр жойылып кету қаупі төнген деп танылғанымен, құқықтық қорғаныс әлсіз болып отыр. СИТЕС ережелері Орман шаруашылығы департаменті арқылы жүзеге асырылып, экологиялық нормалар мен ережелердің сақталуын бақылау бойынша Ұлттық агенттік (NESREA) тарапынан орындалады.	Шамамен 50%
Оман			Бұл түр Қоршаған ортаны қорғау және ластанудан сақтау туралы заңға (2 Қосымша), 114/2001 Корольдік жарлыққа сәйкес қорғалады, сондай-ақ Парсы шығанағы елдерінде 2003 жылғы «Жабайы фауна мен флораны және олардың табиғи мекендеу ортасын сақтау туралы» конвенцияға сәйкес қорғалады (дала қырағы 2 Қосымшада көрсетілген), сонымен қатар барлық сұңқар, үкі, тазқара және қыран түрлері де қамтылады.	<1%
Пәкістан	✓	✓	Бұл түр провинциялық/аумақтық жабайы табиғатты қорғау заңдарымен қорғалады, олар оның ұстауға, өлтіруге және сауда жасауға тыйым салады, соның ішінде: 2014 жылғы Азад Джамму және Кашмир «Жануарлар дүниесін қорғау, сақтау, қорғау және басқару туралы» заңы; 2014 жылғы Белуджистан «Жануарлар дүниесін қорғау, сақтау, қорғау және басқару туралы» заңы; 1975 жылғы Гилгит-Балтистан (солтүстік аумақтар) «Жануарлар дүниесін қорғау туралы» заңы; 2024 жылғы Исламабад «Табиғатты қорғау және жануарлар дүниесін басқару туралы» заңы; 2015 жылғы Хайбер-Пахтунхва «Жануарлар дүниесі мен биологиялық алуантүрлілікті қорғау, сақтау, қорғау және басқару туралы» заңы; 1974 жылғы Пенджаб «Жануарлар дүниесін қорғау, сақтау, қорғау және басқару туралы» заңы; 2020 жылғы Синдх «Жануарлар дүниесін қорғау, сақтау, қорғау және басқару туралы» заңы.»**	Белгісіз
Сауд Арабиясы	✓	✓	Бұл түр қоршаған ортаны қорғау заңнамасымен қорғалады (10.07.2020 ж. № 165 Корольдік Жарлық), ол үш атқарушы қаулыда (қосымша нормативтік актілерде) сипатталған: а) 2021 жылғы 17.01.2021 № 1442/1/312179 «Жердегі жабайы жануарлар түріне аңшылық» (жойылып кету қаупі бар барлық жаһандық және аумақтық түрлерді халықаралық келісімдер мен ӨТМ стандарттарына сәйкес қорғау; сонымен қатар заңда аң аулауға рұқсат етілген жануарлар түрлері, аң аулау кезеңдері мен квоталары белгіленген); б) 2021 жылғы 8.02.2021 № 1442/1/356344 «Жабайы жануарларды және олардың өнімдерін саудаға шығару туралы» заңы, ол СИТЕС келісімін орындауды қамтамасыз етеді; в) 2021 жылғы 27.09.2021 № 1443/45/67867 «Қорғалатын аумақтар туралы» заңы, 2030 жылға дейін құрлықтың 30% қорғауға алынатын жоспарын қамтиды (солтүстік Сауд Арабиясында дала қыранының мекендеу аймағы ретінде жаңа ІВА белгіленіп, арнайы қорғалатын болды).»** Жоғарыда аталған заңдарды іске асыру үшін 2019 жылы Ішкі істер министрлігі осы ережелердің сақталуын қамтамасыз ету үшін арнайы экологиялық қауіпсіздік күштерін құрды. Сонымен қатар, Ұлттық жабайы табиғатты қорғау орталығы арнайы экологиялық қауіпсіздік күштерімен бірлесіп, әлеуметтік желілердегі жабайы табиғат қылмыстары мен бұзушылықтарын бақылайтын жабайы табиғат қылмыстарымен күрес бөлімін құрды.	Бағалау бойынша, <10%
Шри-Ланка	✓		Деректер жоқ	Д/Ж

Ел/аумақ	КМВ тарапы	Жыртқыш құстарға қатысты ӨТМ қол қоюшы	Түрдің құқықтық қорғалуы	Қорықталған аумақтардағы ұлттық популяцияның пайызы
Түркия			Аулау, өлтіру, ұстау және алып қою 4915 нөмірлі Жердегі аңшылық туралы заңмен және жабайы аңдарды, жануарларды және олардың мекендеу орындарын қорғау, зиянкестермен күресу рәсімдері мен қағидалары жөніндегі Ережелермен тыйым салынады.	100%
Түрікменстан	✓		Түрікменстанның “Жануарлар дүниесі туралы” (2013 ж.) заңына сәйкес қорғалады.	Қыстайтын популяцияның < 10%
БАӘ	✓	✓	Біріккен Араб Әмірліктерінде бұл түр толықтай көптеген құқықтық және саяси құжаттармен қорғалған. Ұлттық деңгейде түр 1999 жылғы № 24 «Қоршаған ортаны қорғау және дамыту туралы» Федералдық заңымен қорғалады, ол жабайы жануарларды аулауға, оларды ұстауға немесе сауда жасауға лицензиясыз тыйым салады және жабайы табиғатты мен табиғи тіршілік ортаны сақтау қажеттігін белгілейді. Сонымен қатар, бұл түр 2002 жылғы № 11 «Жойылып бара жатқан жабайы флора мен фаунаның халықаралық саудасын реттеу және бақылау туралы» Федералдық заңға бағынады, ол БАӘ-де СИТЕС ережелерін орындауды қамтамасыз етеді. Әмірлік деңгейінде Абу-Дабиде 2005 жылғы № (22) қорғалатын аумақтарды реттеу және құру туралы заң дала қыранының көші-қон немесе қыстау кезінде кездесуі мүмкін мекендеу орталарын тікелей құқықтық қорғауды қамтамасыз етеді; Дубайда 2003 жылғы № (11) жергілікті заң жабайы жануарларды аулауға және мазалауға қатаң тыйым салынған қорғалатын аумақтарды белгілеуді және басқаруды реттейді.	>90% тіркелген бақылаулар заңмен қорғалатын аумақтарда жүргізіледі.
Украина	✓		Украинаның Қызыл кітабына жойылып кету қаупі төнген түр ретінде енгізілген.	0%
Өзбекстан	✓	✓	Өзбекстанның ұлттық Қызыл кітабына (2019 жылғы басылым) енгізілген және “Жануарлар дүниесі ресурстарын қорғау және пайдалану туралы” заңға, сондай-ақ аңшылық пен жабайы табиғатты қорғау жөніндегі басқа да заңдарға сәйкес қорғалады.	Бағалау бойынша, 20-25%
Йемен	✓	✓	1995 жылғы № 26 Қоршаған ортаны қорғау туралы заңға және жойылып кету қаупі төнген түрлерді қорғау мен сауданы реттеу қағидаларына қатысты 2002 жылғы № 104 Премьер-министр қаулысына сәйкес қорғалады.	Белгісіз
Замбия			Барлық жыртқыш құстар 2015 жылғы Жануарлар дүниесі туралы заңмен қорғалады. Жаңа заң жобасы әзірленуде.	20-50%

Бір кездері әлемдегі ең кең таралған ірі жыртқыш құс болып саналған және Батыс Палеарктиканың далалары мен жайылымдарына тән Дала қыраны үш ұрпақ ішінде бүкіл ареалында шамамен 50 %-ға азайған. 2015 жылдан бастап ХТҚО Қызыл тізіміне «жойылып кету қаупі төнген (Endangered)» мәртебесімен енгізілді. Қазіргі уақытта бұл түрдің бүкіл әлемде 30 000-нан аз ұя салатын жұп бар деп есептеледі.

Дала қыранын сақтау жөніндегі жаһандық іс-қимыл жоспарының мақсаты – инновациялық және ғылыми негізделген қорғау шараларын іске асыру, сондай-ақ оның таралу аймағының барлық бөліктерінде жергілікті халықты тарту арқылы далалық қыран саны мен таралуының азаю үдерісін тоқтату және кері бұру.

Қосымша ақпарат алу үшін **cmsoffice.ae@un.org** және **raptors.cms.int** қараңыз.

